

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์แม่น้ำท่าจีน อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม” ผู้วิจัยได้ศึกษา ค้นคว้าเอกสาร และงานการวิจัย ทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้า นำเสนอเนื้อหาตามลำดับดังต่อไปนี้

- ๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
- ๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการสาธารณะสงเคราะห์ของพระสงฆ์
- ๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ ป่าไม้ และบำรุงรักษาแหล่งน้ำ
- ๒.๔ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรแม่น้ำ
- ๒.๕ ข้อมูลพื้นที่วิจัย
- ๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - ๒.๖.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม
 - ๒.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์
 - ๒.๖.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์
- ๒.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

จากการทบทวนแนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม ผู้วิจัยได้ประมวลมาจากแนวคิดของนักวิชาการ โดยจะนำเสนอในประเด็นที่เกี่ยวกับ ความหมาย แนวคิด และทฤษฎีดังรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๑.๑ ความหมายของการมีส่วนร่วม

จากการทบทวนแนวคิดที่เกี่ยวกับความหมายของการมีส่วนร่วมนั้น มีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่ให้ประชาชนไม่ว่าปัจเจกบุคคล หรือกลุ่มบุคคลที่เห็นพ้องต้องกันเข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบในการดำเนินงาน โดยร่วมกันคิด ร่วมลงมือปฏิบัติการ ร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ และร่วมในการติดตามและประเมินผล^๑ คือความพร้อมของประชาชนในการพัฒนาขีดความสามารถของตนเอง ด้วยการร่วมคิด การร่วมตัดสินใจ อีกทั้งใช้ความคิดสร้างสรรค์ และความชำนาญของประชาชนร่วมกับวิทยาการที่เหมาะสมในการจัดการ และกระจาย

^๑ ฤกษ์ชัย ลิ้มบุญแดง, การมีส่วนร่วมของชุมชนในการควบคุมอาชญากรรมด้านยาเสพติดและการพนันในจังหวัดชลบุรี, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๕), หน้า ๒๗.

ทรัพยากรที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจ และสังคมตามความจำเป็น โดยอาศัยการช่วยเหลือของหน่วยงานภายนอกน้อยที่สุด^๒

การมีส่วนร่วมในหลายมิติ ที่เห็นว่ามีแนวโน้มดังต่อไปนี้

๑) การมีส่วนร่วมในมิติของความรู้สึก หมายถึง การมีส่วนร่วมช่วยเหลือโดยสมัครใจ โดยประชาชนต่อโครงการใดโครงการหนึ่งของโครงการสาธารณะต่าง ๆ ที่คาดว่าจะส่งผลต่อการพัฒนาชาติ แต่ไม่ได้หวังว่าจะให้ประชาชนเปลี่ยนแปลงโครงการหรือวิจารณ์เนื้อหาโครงการ

๒) การมีส่วนร่วมในความหมายที่กว้าง หมายถึง การให้ประชาชนในชนบทรู้สึกตื่นตัว เพื่อที่จะทราบถึงการได้รับความช่วยเหลือและตอบสนองต่อโครงการพัฒนาขณะเดียวกันก็สนับสนุนความคิดริเริ่มของคนในท้องถิ่น

๓) ในเรื่องของการพัฒนาชนบท การมีส่วนร่วม คือการให้ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องในกระบวนการตัดสินใจ กระบวนการดำเนินการ และร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการพัฒนา นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับความพยายามที่จะประเมินผลโครงการนั้น ๆ ด้วย

๔) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนานั้นอาจเข้าใจอย่างกว้าง ๆ ได้ว่า คือ การที่ประชาชนได้เข้าร่วมอย่างแข็งขันในกระบวนการตัดสินใจต่าง ๆ ในเรื่องที่จะมีผลกระทบต่อเขา

๕) การมีส่วนร่วมในชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนจะมีทั้งสิทธิ และหน้าที่ที่จะเข้าร่วมในการแก้ไขปัญหาของเขา มีความรับผิดชอบมากขึ้นที่สำรวจตรวจสอบความจำเป็นในเรื่องต่าง ๆ การระดมทรัพยากรท้องถิ่น และเสนอแนวทางแก้ไขใหม่ ๆ เช่นเดียวกับการก่อตั้ง และธำรงรักษาองค์กรต่าง ๆ ในท้องถิ่น

๖) การมีส่วนร่วมนั้นจะต้องเป็นกระบวนการดำเนินการอย่างแข็งขัน ซึ่งหมายความว่าบุคคลหรือกลุ่มที่มีส่วนร่วมนั้นได้เป็นผู้ริเริ่ม และได้มุ่งใช้ความพยายามตลอดจนความเป็นตัวของตัวเองที่จะดำเนินการตามความริเริ่มนั้น

๗) การมีส่วนร่วม คือ การที่ได้มีการจัดการที่จะใช้ความพยายามที่จะเพิ่มความสามารถที่จะควบคุมทรัพยากร และระเบียบในสถาบันต่าง ๆ ในสภาพสังคมนั้น ๆ ทั้งนี้โดยกลุ่มที่ดำเนินการ และความเคลื่อนไหวที่จะดำเนินการนี้ไม่ถูกควบคุมโดยทรัพยากรและระเบียบต่าง ๆ^๓

การที่ประชาชนทั้งในเมือง และชนบทได้เข้ามีส่วนร่วม หรือเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนาชนบทขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่ง หรือทุกขั้นตอนแล้วแต่เหตุการณ์จะเอื้ออำนวย^๔ การที่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดที่ไม่เคยได้เข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ หรือเข้าร่วมการตัดสินใจ หรือเคยมาเข้าร่วมด้วยเล็กน้อย ได้เข้าร่วมด้วยมากขึ้น เป็นไปอย่างมีอิสรภาพ เสมอภาค มิใช่มีส่วนร่วมอย่างผิวเผิน

^๒เจริญ ภัสระ, การมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานของรัฐ, (กรุงเทพมหานคร : สมาคมรัฐประศาสนศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๔๐), หน้า ๑.

^๓ถวิลวดี บุรีกุล, การมีส่วนร่วม : แนวคิด ทฤษฎี และกระบวนการ, (นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๘), หน้า ๑ - ๒.

^๔ชิต นิลพานิช และกุลธนา ธนาพงศธร, “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท”, ใน เอกสารการสอนชุดวิชาความรู้ทั่วไปสำหรับการพัฒนาระดับตำบล หมู่บ้าน (พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน่วยที่ ๘), (นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๒), หน้า ๓๕๐.

แต่เข้าร่วมด้วยอย่างแท้จริงยิ่งขึ้น และการเข้าร่วมนั้นต้องเริ่มตั้งแต่ขั้นแรกจนถึงขั้นสุดท้ายของโครงการ^๕

การมีส่วนร่วม หมายถึง การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ และอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น กับทั้งทำให้เกิดความร่วมมือรับผิชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย^๖ ในปัจจุบัน คือ กระบวนการซึ่งประชาชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ได้มีโอกาสแสดงทัศนะและแลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นเพื่อแสวงหาทางเลือกและการตัดสินใจต่าง ๆ เกี่ยวกับโครงการที่เหมาะสม และเป็นที่ยอมรับร่วมกันทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง จึงควรเข้าร่วมในกระบวนการนี้ ตั้งแต่เริ่มจนกระทั่งถึงการติดตาม และประเมินผลเพื่อให้เกิดความเข้าใจ และการรับรู้/เรียนรู้ การปรับเปลี่ยนโครงการร่วมกันซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อทุกฝ่าย^๗ และยังเป็นการสร้างโอกาสให้สมาชิกทุกคนของชุมชน และสมาชิกในสังคมที่กว้างกว่าสามารถเข้ามามีส่วนร่วมช่วยเหลือ และเข้ามามีอิทธิพลต่อกระบวนการดำเนินกิจกรรมในการพัฒนารวมทั้งมีส่วนได้รับประโยชน์จากผลการพัฒนาอย่างเท่าเทียมกัน^๘

การมีส่วนร่วม นั้น เป็นคำที่มีความหมายกว้าง และใช้ในบทที่แตกต่างกัน นักการศึกษาได้ใช้คำนี้ในการอ้างอิงถึงสภาพการมีส่วนร่วมในเหตุการณ์ กิจกรรม หรือโครงการที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษา นักรัฐศาสตร์ใช้คำนี้ในความหมายของการเข้าร่วมกับสถาบันทางการเมืองของชุมชน เช่น การไปออกเสียงเลือกตั้ง นักสังคมวิทยาใช้ความหมายของการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ ส่วนกลุ่มอื่น ๆ ใช้คำนี้ในความหมายของการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ^๙ หรือเป็นกระบวนการในการเข้าไปดำเนินงานของบุคคล หรือของกลุ่มเพื่อได้สะท้อนถึงความสนใจของตนหรือเพื่อให้การสนับสนุนทางด้านกำลังงาน หรือทรัพยากรต่อสถาบัน/ระบบที่ครอบคลุมการดำเนินชีวิตพวกเขา^{๑๐}

การปฏิบัติการของการมีส่วนร่วม คือความเชื่อมั่นในตนเอง ความมีอิสระในตนเอง และการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยโครงการนั้นจะประสบความสำเร็จเมื่อชุมชนเป็นผู้กำหนดความต้องการ และใช้ประโยชน์จากโครงการนั้นมีประสิทธิผล โดยเมื่อบุคคลภายนอกที่เข้ามาเกี่ยวข้องได้ ถอน

^๕นรินทร์ ชัยพัฒน์พงศา, การมีส่วนร่วมหลักการพื้นฐานเทคนิคและกรณีตัวอย่าง, (กรุงเทพมหานคร : 598 Print, ๒๕๔๖), หน้า ๔.

^๖นรินทร์ จงวุฒิเวศย์, การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๗), หน้า ๑๘๓.

^๗พัชรีย์ สิริโรส และคณะ, การมีส่วนร่วมของประชาชน, (กรุงเทพมหานคร : คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๒.

^๘United Nations, Department of International Economic and Social Affairs, Popular Articulation as A Strategy for Promoting Community Level Action and National Development Report of The Meeting or The Idaho Group of Experts, Held at UN. P. 5., (New York : United Nations, 1981), p. 5.

^๙M. Douglass, Some Perspective on The Phenomenon of Participation, (Adult Education Journal, 1970), p. 90.

^{๑๐}In Joung Whang, Management of Rural Change in Korea : The Samuel Undoing, (Seoul : Seoul National University Press, 1981), pp. 91 - 92.

ตัวออกไปแล้วโครงการนั้น ๆ ก็ยังดำรงอยู่ต่อไป^{๑๑} การมีส่วนร่วมในการปะทะสังสรรค์ทางสังคม ซึ่งรวมทั้งการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคล และการมีส่วนร่วมของกลุ่ม^{๑๒} กระบวนการที่รัฐบาลส่งเสริม ชักนำ และสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชน ทั้งรูปส่วนบุคคล กลุ่มชน ชมรมสมาคมมูลนิธิ และองค์กรอาสาสมัคร รูปแบบต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหลายเรื่องร่วมกัน^{๑๓} เข้าร่วมอย่างแข็งขันและอย่างเต็มที่ของกลุ่มบุคคลผู้มีส่วนได้เสียในทุกขั้นตอนของโครงการหรืองานพัฒนาชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีส่วนร่วมในอำนาจการตัดสินใจ และหน้าที่ความรับผิดชอบ การมีส่วนร่วมเข้าร่วมจะเป็นเครื่องประกันว่าสิ่งที่ผู้มีส่วนได้เสียต้องการที่สุดนั้น จักได้รับการตอบสนอง และทำให้มีความเป็นไปได้มากขึ้นว่า สิ่งที่ทำไปนั้นจะตรงกับความต้องการที่แท้จริง และมั่นใจมากขึ้นว่าผู้เข้าร่วมทุกคนจะได้รับประโยชน์เสมอหน้ากัน^{๑๔} การที่ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยการใช้ความหมาย หรือใช้ทรัพยากรบางอย่างส่วนตัวในกิจกรรมซึ่งมุ่งสู่การพัฒนาของชุมชน^{๑๕}

กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริม ชักนำ สนับสนุน และสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชน ทั้งในรูปส่วนบุคคล กลุ่มคน สมาคม มูลนิธิ และองค์การอาสาสมัครรูปแบบต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายเรื่องร่วมกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ และนโยบายที่กำหนดไว้ในลักษณะที่เป็นแนวเดียวกัน^{๑๖} การที่ประชาชนเป็นผู้คิดค้นปัญหาเป็นผู้ดำเนินการเองทุกอย่าง ไม่ใช่เป็นการกำหนดจากคนภายนอกว่า ประชาชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ทุกอย่างต้องเป็นการคิดขึ้นเองของประชาชน^{๑๗} หรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการควบคุมการใช้ และการกระจายทรัพยากร และปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจ และสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกของสังคม ในการมีส่วนร่วมของประชาชนได้พัฒนาการรับรู้ และภูมิปัญญาซึ่งแสดงออกในรูปการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของคนอย่างเป็นตัวของตัวเอง^{๑๘}

^{๑๑}J.A. Midgley, M. Hardiman and D. Narine, *Community Participation, Social Development and The State*, (New York : Methuen, 1986), p. 27.

^{๑๒}William W. Reeder, *Some Aspects of The Information Social Participation of Form Families in New York State*, (New York: Cornell University, 1978), p. 39

^{๑๓}ไพรัตน์ เตชะรินทร์, “นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การพัฒนาปัจจุบันของประเทศไทย” ในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา, (ม.ป.ท., ๒๕๒๙), หน้า ๖.

^{๑๔}วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน, *การพัฒนาชนบทไทย*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๑), หน้า ๑๐.

^{๑๕}ปรัชญา เวสารัชช์, “การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมพัฒนาชนบท”, (สถาบันไทยคดีการศึกษา : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๘), หน้า ๕.

^{๑๖}ผดุงพร ธรรมดา, *การศึกษาความพร้อมของการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขององค์การบริหารส่วนตำบล จังหวัดศรีสะเกษ*, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์บรรณสารสารสนเทศทางการศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒.

^{๑๗}อคิน รพีพัฒน์, *การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทยในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา*, (กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภารการพิมพ์, ๒๕๒๙), หน้า ๓๒๐.

^{๑๘}ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์, *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา*, (กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภารการพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๕.

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการหรือการกระทำที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามาร่วมกัน แสดงความคิดเห็น การวางแผนในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ การกำหนดทิศทางการเปลี่ยนแปลงของตนเอง ของกลุ่ม องค์กร หรือ ชุมชน ตลอดจนการร่วมกันรับผิดชอบ แก้ไขปัญหา และรับผลประโยชน์ร่วมกัน เป็นการให้ประชาชนมีการตัดสินใจร่วมกัน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของกิจกรรมนั้น ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหัวใจของการพัฒนา ทั้งการพัฒนาตนเองและพัฒนาท้องถิ่นและสังคม ทั้งนี้การมีส่วนร่วมจะได้ผลดีอย่างแท้จริงนั้น ประชาชนจะต้องมีโอกาสอย่างอิสระ ปราศจากการแทรกแซง ครอบงำ บังคับ ปิบบั่น กะเกณฑ์ ผืนใจหรือถูกขอร้อง เพราะอาจจะบรรลุเพียงผลสำเร็จของงานเท่านั้นแต่จะไม่ก่อให้เกิดความผูกพันรับผิดชอบตามมา และการดำเนินกิจกรรมนั้นๆ จะไม่มีความยั่งยืนมั่นคง ไม่ต่อเนื่องในที่สุดก็อาจจะล้มเลิกไปในที่สุด

จากความหมายของการมีส่วนร่วม ที่นักวิชาการได้แสดงทัศนะไว้ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้สังเคราะห์แนวคิดหลักเกี่ยวกับความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ ดังตารางที่ ๒.๑

ตารางที่ ๒.๑ แสดงการสังเคราะห์แนวคิดหลักที่นักวิชาการ และนักวิจัยทำการศึกษาเกี่ยวกับความหมายของการมีส่วนร่วม

นักวิชาการ/นักวิจัย	แนวคิดหลัก
กฤษณะชัย ลิมบุญแดง (๒๕๔๕, หน้า ๒๗) เจริญ ภัสระ (๒๕๔๐, หน้า ๑) ถวิลวดี บุรีกุล (๒๕๔๘, หน้า ๑ - ๒)	๑) ร่วมกันคิด ๒) ร่วมลงมือปฏิบัติการ ๓) ร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ ๔) ร่วมในการติดตามและประเมินผล
ชิต นิลพานิช และกุลธนา ธนาพงศธร (๒๕๓๒, หน้า ๓๕๐)	ประชาชนทั้งในเมือง และชนบทได้เข้ามีส่วนร่วม
นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (๒๕๒๗, หน้า ๑๘๓)	๑)การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ และอารมณ์ของบุคคล ๒) การกระทำให้บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่ม
พัชรี สีโรรส และคณะ (๒๕๔๖, หน้า ๒)	การที่ได้มีโอกาสแสดงทัศนะแลกเปลี่ยนข้อมูล และความคิดเห็น เพื่อแสวงหาทางเลือก และการตัดสินใจต่าง ๆ
ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (๒๕๒๙, หน้า ๖) ผดุงพร ธรรมดา (๒๕๔๕, หน้า ๑๒)	กระบวนการที่รัฐบาลส่งเสริมชักนำเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

ตารางที่ ๒.๑ (ต่อ)

นักวิชาการ/นักวิจัย	แนวคิดหลัก
วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน (๒๕๓๑, หน้า ๑๐)	๑) การเข้าร่วมอย่างแข็งขัน ๒) อำนาจการตัดสินใจ
อศินรพีพัฒน์ (๒๕๒๙, หน้า ๓๒๐)	ประชาชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง
นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (๒๕๔๖, หน้า ๔) ปรัชญา เวสารัชช์ (๒๕๒๘, หน้า ๕)	การที่ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง
ทวีทอง หงส์วิวัฒน์ (๒๕๒๗, หน้า ๕)	การมีส่วนร่วมนั้นคือพัฒนาการรับรู้ และสร้างภูมิปัญญาซึ่งแสดงออกในรูปการตัดสินใจ
M. Douglass (๑๙๗๐, p. ๙๐)	๑) สภาพการมีส่วนร่วมในเหตุการณ์ กิจกรรม ๒) การมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ
United Nations (๑๙๘๑, p. ๕) J.A. Midgley, M. Hardiman and D. Narine (๑๙๘๖, p. ๒๗)	การสร้างโอกาสให้สมาชิกทุกคนของชุมชน และสมาชิกในสังคมเข้ามามีส่วนร่วม
In JoungWhang (๑๙๘๑, pp. ๙๑ - ๙๒)	๑) กระบวนการในการเข้าไปดำเนินงานของบุคคล ๒) การสนับสนุนทางด้านกำลังงาน
William W. Reeder (๑๙๗๘, p. ๓๙)	๑) การมีส่วนร่วมในการปะทะสังสรรค์ทางสังคม ๒) การมีส่วนร่วมของกลุ่ม

๒.๑.๒ ความสำคัญของการมีส่วนร่วม

จากการทบทวนแนวคิดที่เกี่ยวกับความสำคัญของการมีส่วนร่วมนั้น มีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

ความสำคัญของการมีส่วนร่วม คือ ในระบอบประชาธิปไตยที่ก้าวหน้าและสมบูรณ์นั้น กลไกที่สำคัญ คือ การเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเชิงนโยบายของประชาชนได้แก่การเลือกตั้งผู้แทนราษฎรเข้าไปสร้างกฎหมายและบริหารราชการแผ่นดิน หากกลไกนี้ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพแล้วก็ไม่จำเป็นต้องมีกลไกนอกระบบเข้ามาแต่ถ้าหากมีการเรียกร้องเกิดขึ้นแสดงว่าระบบไม่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชน และยังกลไกในระบบเป็นกลไกที่รวมอำนาจจากเบื้องต้นหรือรวมศูนย์ และอยู่ห่างจากปัญหาทำให้กลไกระบบไม่สามารถเข้าถึงปัญหาที่เกิดขึ้น

อย่างจริงจังการเรียกร้องก็อาจรุนแรงมากขึ้นตามลำดับ^{๑๙} เป็นการเสริมสร้างให้ประชาชนพึ่งพาตนเองช่วยให้มีการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาของเขาจะทำให้ทุกคนมีอำนาจต่อรองมากขึ้นทั้งทางเศรษฐกิจ และการเมืองรวมทั้งช่วยพัฒนาประชาธิปไตยโดยสร้างสังคมการเมือง และเศรษฐกิจของประเทศในที่สุด^{๒๐}

ความสำคัญนี้เช่นกันว่าการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคลการมีส่วนร่วมของกลุ่ม และปัจจัยที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมหรือไม่เข้ามามีส่วนร่วมไว้ดังนี้^{๒๑}

๑. บุคคล และกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ ก็ต่อเมื่อกิจกรรมนั้นมีสอดคล้องกับความเชื่อพื้นฐานทัศนคติและค่านิยมของตน

๒. บุคคล และกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ ก็ต่อเมื่อกิจกรรมนั้นมีคุณค่าสอดคล้องกับผลประโยชน์ของตน

๓. บุคคล และกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ ก็ต่อเมื่อกิจกรรมนั้นมีเป้าหมายที่จะส่งเสริม และปกป้องรักษาผลประโยชน์ของตน

๔. บุคคล และกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ ก็ต่อเมื่อตัวเองมีประสบการณ์ที่เป็นอดีตต่อกิจกรรมนั้นมาแล้ว

๕. บุคคล และกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ ก็ต่อเมื่อกิจกรรมนั้นสอดคล้องกับสิ่งที่ตัวเองได้มา หรือหวังเอาไว้

๖. บุคคล และกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ ย่อมขึ้นอยู่กับความคิดเห็นของตนเองเป็นใหญ่

๗. การเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ ของบุคคล และกลุ่มบุคคลจะกระทบ โดยการบีบบังคับหาไม่ได้

๘. การเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ ของบุคคล และกลุ่มบุคคลย่อมขึ้นอยู่กับอุปนิสัยและจารีตประเพณี

๙. บุคคล และกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ ย่อมขึ้นอยู่กับโอกาสที่เอื้ออำนวย

๑๐. การเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ ของบุคคล และกลุ่มบุคคลย่อมขึ้นอยู่กับความสามารถ

๑๑. บุคคล และกลุ่มบุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ ก็ต่อเมื่อได้รับการสนับสนุนกระตุ้น ยั่วเย้า และจูงใจให้เกิดขึ้น

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดนโยบายต่าง ๆ นั้น หมายถึง การที่ประชาชนสามารถสร้างและขยายบทบาท และอำนาจของตนเองจากการเป็นผู้ถูกกระทำ (Object) มาเป็น

^{๑๙} มิ่งสรรพ ขาวสะอาด, กติกาเครื่องมือและการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อรักษาสีงแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศ, ๒๕๓๘), หน้า ๓.

^{๒๐} สมยศ หุ่่งหว่า, สังคมชนบทกับการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๓๔), หน้า ๒๑๙.

^{๒๑} William W. Reeder, Some Aspects of The Information Social Participation of Form Families in New York State, p. 39.

ผู้กระทำ (Subject) การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการกำหนดนโยบาย มีความสำคัญตั้งแต่ประชาชนต่อหน่วยงานราชการและต่อสังคมโดยรวม ทั้งนี้ เนื่องจากการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสิ่งสำคัญ ดังนี้

๑. การสร้างกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมระหว่างกลุ่มคนต่าง ๆ เพราะการพบปะพูดคุย และแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารความคิดเห็น ทำให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเกิดการพัฒนาทางความคิด มีการรับรู้ที่กว้างไกลยิ่งขึ้น และเกิดความเข้าใจที่ตรงระหว่างกลุ่ม

๒. กระบวนการที่ให้ข้อมูลข่าวสารทั้งด้านที่เป็นข้อเท็จจริง และด้านที่เป็นความคิดความรู้สึก และความคาดหวังได้ถูกแสดงออกอย่างหลากหลายสมบูรณ์ครบถ้วน ตรงกับความต้องการมากขึ้น ผลที่ตามมาคือทำให้เกิดการตัดสินใจในการกำหนดนโยบาย และการวางแผนดำเนินงานไปอย่างรอบรู้รอบคอบ และรอบด้านยิ่งขึ้น

๓. กระบวนการที่ทำให้ประชาชนเกิดความผูกพัน และมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของนโยบาย แผน และโครงการนั้น ๆ ซึ่งจะส่งผลให้การดำเนินงานต่าง ๆ เป็นไปอย่างราบรื่น และได้รับการสนับสนุนจากประชาชน

๔. กระบวนการทำให้ประชาชนมีโอกาสตรวจสอบในการดำเนินงานซึ่งก่อให้เกิดความโปร่งใสในการดำเนินงานลดการทุจริตลดความผิดพลาดของนโยบายแผนโครงการนั้น ๆ ลงได้

๕. กระบวนการตอบสนองปัญหาและความต้องการของกลุ่มที่มีส่วนได้ส่วนเสียโดยอาศัยการเจรจาต่อรองอย่างเป็นธรรม ซึ่งจะสามารถกำหนดนโยบายโดยมีพื้นฐานของความยุติธรรมยิ่งขึ้น^{๒๒}

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนมีความสำคัญในการกำหนดนโยบาย และการดำเนินงานหลายประการ โดยเฉพาะการรับนโยบายของรัฐตามที่ตั้งอยู่ในเงื่อนไขของแผนพัฒนาแห่งชาติเป็นที่ยอมรับ และตรงตามความต้องการของประชาชนในชุมชนที่สอดคล้องกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับสภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ ที่อาจจะเกิดตามมาในภายหลังหรือก่อนก็ได้ พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้ประชาชน กลุ่ม และองค์กรที่ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการคิดพิจารณา การตัดสินใจ ร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ รวมถึงสามารถปฏิบัติหน้าที่ และดำเนินการให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ร่วมกัน

จากความสำคัญของการมีส่วนร่วม ที่นักวิชาการได้แสดงทัศนะไว้ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้สังเคราะห์แนวคิดหลักเกี่ยวกับความสำคัญของการมีส่วนร่วมไว้ ดังตารางที่ ๒.๒

^{๒๒} พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต, “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดนโยบาย”, วารสารพัฒนาศักดิ์, (ฉบับพิเศษ, ๒๕๔๓) หน้า ๒ - ๔.

ตารางที่ ๒.๒ แสดงการสังเคราะห์แนวคิดหลักที่นักวิชาการ และนักวิจัยทำการศึกษาเกี่ยวกับความสำคัญของการมีส่วนร่วม

นักวิชาการ/นักวิจัย	แนวคิดหลัก
มิ่งสรรพ ขาวสะอาด (๒๕๓๘, หน้า ๓)	๑) การเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเชิงนโยบาย ๒) เข้าไปสร้างกฎหมายและการบริหาร
สมยศ พุ่มหว่า (๒๕๓๔, หน้า ๒๑๙)	๑) การเสริมสร้างให้เกิดการพึ่งพาตนเอง ๒) การทำกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหา
พิชาย รัตนดิถ ฌ ฎเก็ด (๒๕๔๓, หน้า ๒ – ๔)	๑) พุดคุดและแลกเปลี่ยข้อมูลข่าวสาร ๒) ความคาคหวังได้ถูกแสดงออกมาอย่างหลากหลายสมบูรณ์ครบถ้วน ๓) เกิดความผูกพัน และมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของนโยบายแผน ๔) มีโอกาสตรวจสอบในการดำเนินงาน ๕) ตอบสนองปัญหาและความต้องการของกลุ่มที่มีส่วนได้ส่วนเสีย
William W. Reeder (๑๙๗๘, p. ๓๙)	๑) ความเชื่อพื้นฐาน ทศนคติ และค่านิยมของตน ๒) คุณค่าสอดคล้องกับผลประโยชน์ของตน ๓) ส่งเสริม และปกป้องรักษาผลประโยชน์ของตน ๔) ประสบการณ์ที่เป็นอคติต่อกิจกรรมนั้นมาแล้ว ๕) สิ่งที่ได้ตัวเองได้มา หรือหวังเอาไว้ ๖) ความคิดเห็นของตนเองเป็นใหญ่ ๗) การบีบบังคับหามีได้ ๘) อุปนิสัยและจารีตประเพณี ๙) ขึ้นอยู่กับโอกาสที่เอื้ออำนวย ๑๐) กลุ่มบุคคลยอมขึ้นอยู่กับความสามารถ ๑๑) การสนับสนุนกระตุ้น ยั่วยุ และจูงใจให้เกิดขึ้น

๒.๑.๓ ลักษณะของการมีส่วนร่วม

จากการทบทวนแนวคิดที่เกี่ยวกับลักษณะของการมีส่วนร่วมนั้น มีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

ลักษณะการมีส่วนร่วมนั้นมีอยู่ ๕ ลักษณะ ดังนี้^{๒๓}

๑. การรับรู้ข่าวสาร (Public Information) โดยประชาชนในพื้นที่ที่จะได้รับผลกระทบ และบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จะได้รับแจ้งให้ทราบถึงรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับโครงการที่จะดำเนินการ และผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นก่อนที่จะมีการตัดสินใจดำเนินโครงการ

๒. การปรึกษาหารือ (Public Consultation) เป็นการหารือระหว่างผู้ดำเนินโครงการกับประชาชนผู้ที่เกี่ยวข้องและได้รับผลกระทบเพื่อรับฟังความคิดเห็นและตรวจสอบข้อมูลประกอบการจัดทำรายงานเกี่ยวกับการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจในโครงการ และเสนอแนะประกอบทางเลือกในการตัดสินใจ

๓. การประชุมรับฟังความคิดเห็น (Public Meeting) มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นเวทีสาธารณะให้ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง คือ ผู้ที่ได้รับผลกระทบ หากมีการดำเนินโครงการหน่วยงานเจ้าของโครงการ และผู้ที่มีอำนาจตัดสินใจได้ทำความเข้าใจระหว่างกัน และหาเหตุผลที่เกี่ยวกับโครงการ ได้แก่ การประชุมในระดับชุมชน (Community Meeting) โดยจัดขึ้นในชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการ มีการอธิบายให้ที่ประชุมทราบรายละเอียด และผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นแล้ว จึงเปิดโอกาสให้ซักถาม อาจจัดขึ้นเฉพาะจุดในระดับชุมชนย่อย ๆ แต่ละชุมชนก่อนแล้วจึงจัดรวมหลาย ๆ ชุมชนอีกครั้งหนึ่ง การประชุมรับฟังความคิดเห็นในเชิงวิชาการโดยเชิญผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขามาร่วมอธิบายซักถาม และให้ความเห็น ทั้งนี้ ผลการประชุมจะต้องมีการนำเสนอต่อสาธารณะ และผู้เข้าร่วมประชุม การประชุมประชาพิจารณ์ (Public Hearing) เป็นเวทีเสนอข้อมูลจากทั้งสองฝ่าย คือฝ่ายเจ้าของโครงการ และฝ่ายผู้ได้รับผลกระทบ เป็นการประชุมที่เปิดกว้าง มีหลักเกณฑ์ และประเด็นที่พิจารณาที่ชัดเจน และแจ้งให้ทุกฝ่ายทราบร่วมกัน ควรมีลักษณะไม่เป็นทางการมากนัก

๔. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) โดยให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจต่อประเด็นปัญหานั้น ๆ ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของการมีส่วนร่วมของประชาชน อาจดำเนินการให้ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบให้มีการเลือกตัวแทนไปเป็นกรรมการในคณะกรรมการที่มีอำนาจตัดสินใจในเรื่องนั้น

๕. การใช้กลไกทางกฎหมาย เป็นการเรียกร้องสิทธิจากการไม่ได้รับความเป็นธรรม มักใช้ในกรณีที่ไม่สามารถดำเนินการทางอื่นได้ โดยอาศัยมาตรการทางกฎหมายเป็นหลัก

การที่บุคคลหรือคณะบุคคลเข้าช่วยเหลือสนับสนุน ทำประโยชน์ในเรื่องหรือกิจกรรมต่าง ๆ อาจเป็นการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ หรือกระบวนการบริหารประสิทธิภาพขององค์กร ขึ้นอยู่กับการรวมพลังของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับองค์กรนั้นในการปฏิบัติการกิจให้บรรลุเป้าหมาย วิธีการหนึ่งในการรวมพลังความคิดสติ ปัญญา ก็คือ การให้มีส่วนร่วม การให้บุคคลมีส่วน

^{๒๓} สุทิน บุญญาธิการ และคณะ, “การบริหารการมีส่วนร่วมของประชาชน : กรณีศึกษาโครงการที่มีผลกระทบต่อประชาชน”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักปลัดกระทรวงมหาดไทย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๕.

ร่วมในองค์กรนั้น บุคคลจะต้องมีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินการ หรือปฏิบัติการกิจต่าง ๆ เป็นผลให้บุคคลนั้นมีความผูกพันต่อกิจกรรมและองค์กรในที่สุด^{๒๔}

ซึ่งถ้าแยกเป็นข้อได้ ๑๐ ประการ ดังนี้^{๒๕}

๑. การมีส่วนร่วมประชุม
๒. การมีส่วนร่วมออกเงิน
๓. การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ
๔. การมีส่วนร่วมเป็นผู้นำ
๕. การมีส่วนร่วมสัมภาษณ์
๖. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ชักชวน
๗. การมีส่วนร่วมเป็นผู้บริโภค
๘. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่ม
๙. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ใช้แรงงาน
๑๐. การมีส่วนร่วมออกวัสดุอุปกรณ์

ลักษณะของการมีส่วนร่วมมีอยู่ ๒ ลักษณะใหญ่ ๆ ดังนี้^{๒๖}

๑. การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาตั้งแต่เริ่มต้นจนสิ้นสุดโครงการ เช่น การร่วมกันค้นหาปัญหาการวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมถึงการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยที่โครงการพัฒนาดังกล่าวจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิต และวัฒนธรรมของชุมชน

๒. การมีส่วนร่วมทางการเมืองส่วนท้องถิ่น ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น ๒ ประเภท คือ

๒.๑ การส่งเสริมสิทธิและพลังอำนาจของพลเมือง โดยประชาชนหรือชุมชนเพื่อพัฒนาขีดความสามารถในการจัดการ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มควบคุมการใช้ และการกระจายทรัพยากรของชุมชนอันจะก่อให้เกิดกระบวนการ และโครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถแสดงออกซึ่งความสามารถของตน และได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา

๒.๒ การเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาโดยรัฐมาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลัก โดยการกระจายอำนาจในการวางแผนจากส่วนกลางมาสู่ส่วนภูมิภาค เพื่อให้ภูมิภาคมีลักษณะเป็นเอกเทศให้มีอำนาจทางการเมือง การบริหารมีอำนาจต่อรองในการจัดการทรัพยากร โดยอยู่ในมาตรฐานเดียวกัน และประชาชนสามารถตรวจสอบได้ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นการคืนอำนาจในการพัฒนาให้แก่ประชาชน เพื่อให้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเอง

^{๒๔} อ่างแล้ว.

^{๒๕} กรณิการ์ ชมดี, “การมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ : ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการสารภีตำบลท่าช้าง อำเภอลำดวน จังหวัดอุบลราชธานี”, วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๔).

^{๒๖} ปาริชาติ วลัยเสถียร, “ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน”, เอกสารประกอบการศึกษาวิชา สค. ๖๕๑ ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๓๘.

ลักษณะพื้นฐานที่สำคัญของการมีส่วนร่วม คือ^{๒๗}

๑. เป็นการมีส่วนร่วมเพื่อสร้างสรรค์ความดีงามให้แก่ทุกด้านของชีวิตของประชาชน และชุมชน (Inclusiveness)

๒. เป็นการมีส่วนร่วมเพื่อความเท่าเทียมกัน (Equity) ของปัจเจกชนและกลุ่มคนในการมีส่วนให้ (Give) และมีส่วนได้รับประโยชน์ (Take) จากการกระจายทรัพยากรสาธารณะ

๓. เป็นการมีส่วนร่วมที่ทำให้เกิดความเป็นธรรม (Justice) แก่ปัจเจกชนและกลุ่มคนที่มีสถานภาพแตกต่างกันได้มีปฏิสัมพันธ์กันในลักษณะของการแบ่งปัน เกื้อกูลกัน อุ่มชูกัน และเรียนรู้ร่วมกัน

ลักษณะของการมีส่วนร่วมในทางการบริหารนั้นมี ๓ ประการ ดังนี้^{๒๘}

๑. การปรากฏตัว (Presence) หมายถึง การเข้าร่วมในโครงการที่องค์การสถาบัน หรือหน่วยงานจัดให้ การมีส่วนร่วมจึงมีความหมายเพียงการปรากฏตัว หรือเข้าร่วมในโครงการนั้น ๆ ซึ่งจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับแรงจูงใจ และองค์ประกอบทางสังคมอื่น ๆ

๒. การเกี่ยวข้อง (Involvement) หมายถึง การมีส่วนร่วมในโครงการอย่างแข็งขันของผู้เข้าร่วมในกิจกรรม หรือโครงการที่เหมาะสมกับตน และการนำไปใช้โดยเน้นที่ตัวผู้เข้าร่วม ไม่เน้นสถาบัน องค์การ

๓. การควบคุม (Control) หมายถึง การมีบุคคลหรือกลุ่มผู้เข้าร่วมเป็นผู้กำหนด หรือควบคุมกระบวนการศึกษาเอง เช่น ควบคุมองค์ประกอบ (เนื้อหา เป้าหมาย ผลที่ต้องการ) และควบคุมกระบวนการเรียนรู้ (จะเรียนอย่างไร)

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม มีลักษณะเป็นกระบวนการที่บุคคลหรือกลุ่มคณะต่าง ๆ เข้ามาช่วยเหลือสนับสนุนในเรื่องหรือกิจกรรมต่าง ๆ อาจจัดเป็นลักษณะ คือ การมีส่วนร่วมในการช่วยคิด ช่วยวางแผน ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ มีการติดตามประเมินผล รวมถึงการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมที่ร่วมกันบริหารจัดการ เพื่อให้การดำเนินการประสบความสำเร็จตามความประสงค์

จากลักษณะของการมีส่วนร่วม ที่นักวิชาการได้แสดงทัศนะไว้ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้สังเคราะห์แนวคิดหลักเกี่ยวกับลักษณะของการมีส่วนร่วมไว้ ดังตารางที่ ๒.๓

^{๒๗} ชาติชาย ณ เชียงใหม่, การมีส่วนร่วมกับการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นที่สมดุล, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธรรมดาเพรส จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๕๙.

^{๒๘} นำชัย ทนุผล, หลักการและยุทธวิธีการพัฒนาชุมชน, (เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้, ๒๕๓๑), หน้า ๓๑.

ตารางที่ ๒.๓ แสดงการสังเคราะห์แนวคิดหลักที่นักวิชาการ และนักวิจัยทำการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะของการมีส่วนร่วม

นักวิชาการ/นักวิจัย	แนวคิดหลัก
สุทิน บุญญาธิการ และคณะ (๒๕๔๐, หน้า ๒๕)	๑) การรับรู้ข่าวสาร ๒) การปรึกษาหารือ ๓) การประชุมรับฟังความคิดเห็น ๔) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ๕) การใช้กลไกทางกฎหมาย
กรรณิการ์ ชมดี (๒๕๒๔, หน้า ๓๖)	๑) การมีส่วนร่วมประชุม ๒) การมีส่วนร่วมออกเงิน ๓) การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ ๔) การมีส่วนร่วมเป็นผู้นำ ๕) การมีส่วนร่วมสัมภาษณ์ ๖) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ชักชวน ๗) การมีส่วนร่วมเป็นผู้บริโภค ๘) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่ม ๙) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ใช้แรงงาน ๑๐) การมีส่วนร่วมออกวัสดุอุปกรณ์
ปาริชาติ วลัยเสถียร (๒๕๔๑, หน้า ๑๓๘)	๑) การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา ๒) การมีส่วนร่วมทางการเมืองส่วนท้องถิ่น
ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (๒๕๔๕, หน้า ๕๙)	๑) เป็นการมีส่วนร่วมเพื่อสร้างสรรค์ ๒) เป็นการมีส่วนร่วมเพื่อความเท่าเทียมกัน ๓) เป็นการมีส่วนร่วมที่ทำให้เกิดความเป็นธรรม
นำชัย ทนุผล (๒๕๓๑, หน้า ๓๑)	๑) การปรากฏตัว ๒) การเกี่ยวข้อง ๓) การควบคุม

๒.๑.๔ ขั้นตอนของการมีส่วนร่วม

จากการทบทวนแนวคิดที่เกี่ยวกับขั้นตอนของการมีส่วนร่วมนั้น มีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาขององค์กรชุมชนและเครือข่ายนั้น มี ๖ ขั้นตอนได้แก่^{๒๙}

ขั้นตอนที่ ๑ การมีส่วนร่วมในการริเริ่มการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่องค์กรภาคประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในท้องที่ ตลอดจนมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการของชุมชนด้วย

ขั้นตอนที่ ๒ การมีส่วนร่วมในการวางแผนในการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่องค์กรประชาชน และเครือข่ายมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย และวัตถุประสงค์ของโครงการ/กิจกรรมการพัฒนารวมทั้งกำหนดวิธีการ แนวทางในการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากร และแหล่งทรัพยากรที่จะนำไปใช้ในกิจกรรมการพัฒนา ดังอย่างเช่น องค์กรชุมชนและเครือข่ายเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดแผนแม่บทชุมชน และแผนพัฒนาตำบล เป็นต้น

ขั้นตอนที่ ๓ การมีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่องค์กรชุมชน และประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหารงาน ประสานงาน และดำเนินการเพื่อให้กิจการ เพื่อให้กิจกรรมลุล่วง เช่น องค์กรชุมชนเข้าไปดำเนินพัฒนาระบบสหกรณ์ของชุมชน และการสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ เป็นต้น

ขั้นตอนที่ ๔ การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากกิจกรรมการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากการพัฒนา หรือยอมรับผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ

ขั้นตอนที่ ๕ การมีส่วนร่วมในการประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ภาคประชาชนเข้าร่วมประเมินว่า การพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด ใครได้รับประโยชน์มีผลกระทบต่อนุชนท้องที่หรือไม่ เป็นต้น ซึ่งในการประเมินผลนั้นอาจเป็นการประเมินผลความก้าวหน้าเป็นระยะ ๆ หรือกระทำในรูปของการประเมินผลรวม (Summative Evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปรอยต่อของการดำเนินการ

ขั้นตอนที่ ๖ การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค ประสพการณ์ทำงาน และการสรุปบทเรียน เพื่อให้คนในชุมชนท้องที่ต่าง ๆ ทบทวนการทำงานของตนเอง และหาแนวทางเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาในระยะยาว

ซึ่งสอดคล้องกับการมีส่วนร่วมในขั้นตอนของการพัฒนา ๕ ขั้น ดังนี้^{๓๐}

๑) ขั้นมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาในชุมชน ตลอดจนกำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการ

^{๒๙} พระมหาสุทิตย์ อาภากรโร (อบอูน), “การสร้างองค์กรชุมชนและเครือข่ายในการพัฒนาชุมชน”, ใน เอกสารประกอบการศึกษาวิชาพระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : คณะสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๓ - ๑๔.

^{๓๐} สำนักมาตรฐานการศึกษา และสถาบันอื่น ๆ, ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเองชุดวิชาการวิจัยชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : เอส.อาร์. พรินติ้ง, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๖.

๒) ขั้นมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนา โดยประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย และวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากร และแหล่งทรัพยากรที่ใช้

๓) ขั้นมีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหารงาน ประสานงาน และดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

๔) ขั้นการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้จากการพัฒนา หรือยอมรับผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุ และจิตใจ

๕) ขั้นการมีส่วนร่วมในการประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นที่ประชาชนเข้าร่วมประเมินว่าการพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด

การมีส่วนร่วมในขั้นตอนของการพัฒนาซึ่งเป็นการวัดเชิงคุณภาพเป็น ๕ ขั้นตอนเช่นกัน ดังนี้^{๓๑}

ขั้นตอนที่ ๑ การมีส่วนร่วมในขั้นตอนของการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาในชุมชน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชน และจัดลำดับความสำคัญของความต้องการของชุมชน

ขั้นตอนที่ ๒ การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการวางแผนในการพัฒนา ซึ่งเป็นขั้นตอนของการกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ของโครงการ วิธีการ ตลอดจนแนวทางการดำเนินงาน และทรัพยากรที่จะใช้

ขั้นตอนที่ ๓ การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการดำเนินการพัฒนา เป็นส่วนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์ให้กับชุมชน โดยได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณ เทคโนโลยี และอื่น ๆ จากองค์กรภาคีการพัฒนา

ขั้นตอนที่ ๔ การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา ซึ่งเป็นทั้งการได้รับผลประโยชน์ทางด้านวัตถุ และทางด้านจิตใจ

ขั้นตอนที่ ๕ การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการประเมินผลการพัฒนา เป็นการประเมินว่าการที่ประชาชนเข้าร่วมพัฒนาได้ดำเนินการสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด การประเมินอาจประเมินแบบย่อย (Formative Evaluation) เป็นการประเมินผลความก้าวหน้าเป็นระยะ ๆ หรืออาจประเมินผลรวม (Summative Evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปรวบยอด

การมีส่วนร่วมที่แท้จริงนั้น ในการพัฒนาโดยสรุปว่า ควรจะมี ๔ ขั้นตอน คือ^{๓๒}

๑. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาของแต่ละท้องถิ่น กล่าวคือ ถ้าหากชาวบ้านยังไม่สามารถทราบถึงปัญหา และเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหาในท้องถิ่นของตนเป็นอย่างดีแล้ว การดำเนินงานต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหาของท้องถิ่นย่อมไร้ประโยชน์ เพราะชาวบ้านจะไม่เข้าใจและมองไม่เห็นถึงความสำคัญของการดำเนินงานเหล่านั้น

^{๓๑} เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง, การบริหารงานพัฒนาชนบท, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๖), หน้า ๒๖.

^{๓๒} โกวิท พวงงาม, การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน, (ม.ป.ท., ๒๕๔๕), หน้า ๘.

๒. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม เพราะการวางแผนดำเนินงานเป็นขั้นตอนที่จะช่วยให้ชาวชนบทรู้จักวิธีการคิด การตัดสินใจอย่างมีเหตุผล รู้จักการนำเอาปัจจัยข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผน

๓. การมีส่วนร่วมในการสนับสนุนและการปฏิบัติ แม้ชาวชนบทส่วนใหญ่จะมีฐานะยากจน แต่ก็มีแรงงานของตนเองที่สามารถใช้เข้าร่วมได้ การร่วมลงทุนและปฏิบัติงานจะทำให้ชาวชนบทสามารถคิดต้นทุนดำเนินงานได้ด้วยตนเอง ทำให้ได้เรียนรู้การดำเนินกิจกรรมอย่างใกล้ชิด

๔. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล ถ้าหากการติดตามงานและประเมินผลงานขาดการมีส่วนร่วมแล้ว ชาวชนบทย่อมจะไม่ทราบด้วยตนเองว่า งานที่ทำไปนั้นได้รับผลดี ได้รับประโยชน์หรือไม่อย่างไร การดำเนินกิจกรรมอย่างเดียวกันในโอกาสต่อไป จึงอาจจะประสบความสำเร็จยากลำบาก

การมีส่วนร่วมที่สัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมออกเป็น ๔ ขั้นตอน คือ^{๓๓} จำแนกขั้นตอน หรือประเภทของการมีส่วนร่วมออกเป็นเรื่องของการตัดสินใจ (Decision Making) การดำเนินการ (Implementation) ผลประโยชน์ (Benefits) และการประเมินผล (Evaluation) ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้^{๓๔}

ขั้นที่ ๑ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในกระบวนการของการตัดสินใจนั้น ประการแรกที่จะต้องกระทำก็คือ การกำหนดความต้องการและลำดับความสำคัญ ต่อจากนั้น ก็เลือกนโยบายและประชากรที่เกี่ยวข้อง การตัดสินใจในช่วงเริ่มต้น การตัดสินใจช่วงดำเนินการวางแผน และการตัดสินใจในช่วงการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

ขั้นที่ ๒ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานในส่วนที่เป็นองค์ประกอบของการดำเนินงานนั้น จะได้มาจากคำถามที่ว่า ใครจะทำประโยชน์ให้แก่โครงการได้บ้าง และจะทำประโยชน์ได้โดยวิธีใด เช่น การช่วยเหลือด้านทรัพยากร การบริหารงาน ประสานงาน และการขอความช่วยเหลือ เป็นต้น

ขั้นที่ ๓ การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์นั้น นอกจากความสำคัญของผลประโยชน์ภายในกลุ่มด้วย ผลประโยชน์ของโครงการนี้ รวมทั้งผลที่เป็นประโยชน์ในทางบวก และผลที่เกิดขึ้นในทางลบที่เป็นผลเสียของโครงการ ซึ่งจะเป็นประโยชน์และเป็นโทษต่อบุคคลด้วย

ขั้นที่ ๔ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล การมีส่วนร่วมในการประเมินผลนั้น สิ่งที่สำคัญที่จะต้องสังเกต ก็คือ ความเห็น (Views) ความชอบ (Preferences) และความหวัง (Expectations) ซึ่งจะมีอิทธิพลสามารถเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในต่างๆ ได้

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมนั้นจะต้องมีความสัมพันธ์กับงานทุกขั้นตอน และในมิติต่าง ๆ โดยเฉพาะผู้มีส่วนร่วมทุกฝ่าย ซึ่งเกี่ยวข้องที่มีอำนาจในการตัดสินใจร่วมกัน จะต้องดำเนินการตาม

^{๓๓} J.M. Cohen and N.T. Uphoff, "Participation's Place in Rural Development : Seeking Clarity Through Specificity", Worle Development, 8 (3), (1980), p. 223.

^{๓๔} ชุตินา ปิซโซติพงษ์, การทำงานชุมชนและการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาเด็กและเยาวชนชายแดนในประเทศไทย, PAR Activities อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่, (องค์การกองทุนช่วยเหลือเด็ก : (สหราชอาณาจักร), ๒๕๔๔), หน้า ๒๗.

แบบแผนที่ได้ตกลงกันไว้แล้ว เริ่มตั้งแต่การร่วมศึกษาสภาพปัญหาต่าง ๆ การวางแผนแก้ไขปัญหา การติดตาม และประเมินผล ตลอดจนนำผลที่เกิดขึ้นไปใช้ร่วมกัน เป็นต้น

จากขั้นตอนของการมีส่วนร่วม ที่นักวิชาการได้แสดงทัศนะไว้ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้สังเคราะห์แนวคิดหลักเกี่ยวกับขั้นตอนของการมีส่วนร่วมไว้ ดังตารางที่ ๒.๔

ตารางที่ ๒.๔ แสดงการสังเคราะห์แนวคิดหลักที่นักวิชาการ และนักวิจัยทำการศึกษาเกี่ยวกับขั้นตอนของการมีส่วนร่วม

นักวิชาการ/นักวิจัย	แนวคิดหลัก
พระมหาสุทิตย์ อาภากร (๒๕๕๗, หน้า ๑๓ - ๑๔)	๑) การมีส่วนร่วมในการริเริ่มการพัฒนา ๒) การมีส่วนร่วมในการวางแผนในการพัฒนา ๓) การมีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนา ๔) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ๕) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล ๖) การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา
สำนักมาตรฐานการศึกษา (๒๕๔๕, หน้า ๑๑๖)	๑) ชั้นมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา ๒) ชั้นมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนา ๓) ชั้นมีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนา ๔) ชั้นการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ๕) ชั้นการมีส่วนร่วมในการประเมินผลการพัฒนา
เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (๒๕๓๖, หน้า ๒๖)	๑) การมีส่วนร่วมในขั้นตอนของการพัฒนา ๒) การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการวางแผนในการพัฒนา ๓) การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการดำเนินการพัฒนา ๔) การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา ๕) การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการประเมินผลการพัฒนา
โกวิทย์ พวงงาม (๒๕๔๕, หน้า ๘)	๑) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา ๒) การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม ๓) การมีส่วนร่วมในการสนับสนุนและการปฏิบัติ ๔) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

ตารางที่ ๒.๔ (ต่อ)

นักวิชาการ/นักวิจัย	แนวคิดหลัก
ซูติมา ปิซโซติพงษ์ (๒๕๔๔, หน้า ๒๗) J.M. Cohen and N.T. Uphoff (๑๙๘๐, p. ๒๒๓)	๑. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ๒. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ ๓. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ ๔. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

๒.๑.๕ ระดับของการมีส่วนร่วม

จากการทบทวนแนวคิดที่เกี่ยวกับระดับของการมีส่วนร่วมนั้น มีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

ระดับการมีส่วนร่วมทั้ง ๘ ขั้น ของตนให้เป็น ๓ ขั้นใหญ่ ซึ่งเป็นการแบ่งที่ทำคู่ขนานไว้ในบันได ๘ ขั้น โดยมีเนื้อหาของการแบ่งเป็น ๓ ระดับขั้นใหญ่ๆดังสรุปได้ต่อไปนี้^{๓๕}

ระดับที่ ๑ ระดับการมีส่วนร่วมเทียม (Pseudo - Participation) หรือการมีส่วนร่วมแบบถูกกระทำ (Passive Participation) การมีส่วนร่วมในระดับนี้ผู้เข้าร่วมไม่มีอำนาจใด ๆ ในการตัดสินใจ แต่เป็นฝ่ายกระทำตามการตัดสินใจของบุคคลอื่นเท่านั้น

ระดับที่ ๒ ระดับการมีส่วนร่วมบางส่วน (Partial Participation) การมีส่วนร่วมในระดับนี้ ผู้เข้าร่วมมีส่วนในการเสนอความคิดเห็น แต่อำนาจในการตัดสินใจจะอยู่ที่บุคคลอื่น

ระดับที่ ๓ ระดับการมีส่วนร่วมที่แท้จริง (Genuine Participation) การมีส่วนร่วมระดับนี้ ความคิดเห็นของบุคคลที่เข้าร่วมได้รับการฟังและยอมรับเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าอำนาจการตัดสินใจอยู่ที่ผู้เข้าร่วมนั่นเอง

ระดับของการมีส่วนร่วมตามหลักการทั่วไปว่าการมีส่วนร่วม แบ่งเป็น ๕ ระดับ คือ^{๓๖}

๑. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ให้ข้อมูลของตน/ครอบครัว/ชุมชนของตน
๒. การมีส่วนร่วมรับข้อมูลข่าวสาร
๓. การมีส่วนร่วมตัดสินใจโดยเฉพาะในโครงการที่ตนมีส่วนได้เสียโดยแบ่งเป็น ๓ กรณีแล้วแต่กิจกรรมในตนอยู่ในขั้นตอนใด ต่อไปนี้

๓.๑ ตนมีน้ำหนักตัดสินใจน้อยกว่าเจ้าของโครงการ

๓.๒ ตนมีน้ำหนักตัดสินใจเท่ากับเจ้าของโครงการ

๓.๓ ตนมีน้ำหนักตัดสินใจมากกว่าเจ้าของโครงการ

๔. การมีส่วนร่วมทำ คือ ร่วมในขั้นตอนการดำเนินงานทั้งหมด

๕. การมีส่วนร่วมสนับสนุน คือ อาจไม่มีโอกาสร่วมทำ แต่มีส่วนร่วมช่วยเหลือในด้านอื่น ๆ

^{๓๕}S.R. Arnstein, "Ladder of Citizen Participation", "Journal of American Institute of Planners", (1969), pp. 216 - 224.

^{๓๖}นรินทร์ชัย พัฒนพงศา, การมีส่วนร่วมหลักการพื้นฐานเทคนิคและกรณีตัวอย่าง, หน้า ๑๗.

ระดับของการมีส่วนร่วมเป็นระดับของการมีส่วนร่วมตามแนวทางพัฒนาชุมชน คือ เป็น การมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนโดยได้แบ่งไว้ ดังนี้^{๓๗}

๑. ร่วมค้นปัญหาของตนให้เห็นว่าสิ่งใดที่เป็นปัญหารากเหง้าของปัญหา
๒. ร่วมค้นหาสิ่งที่จำเป็นของตนในปัจจุบันคืออะไร
 - ๒.๑ ร่วมคิดช่วยตนเองในการจัดลำดับปัญหา เพื่อจะแก้สิ่งใดก่อนหลัง
 - ๒.๒ วางแผนแก้ไขปัญหาเป็นเรื่อง ๆ
 - ๒.๓ ร่วมระดมความคิดถึงทางเลือกต่าง ๆ และเลือกทางเลือกที่เหมาะสม เพื่อแก้ไขปัญหามาตามทีวางแผนไว้นั้น
 - ๒.๔ ร่วมพัฒนาเทคโนโลยีที่จะนำมาใช้
 - ๒.๕ ร่วมดำเนินการแก้ไขปัญหานั้น ๆ
 - ๒.๖ ร่วมคิดตามการดำเนินงาน และประเมินผลการดำเนินงาน
 - ๒.๗ ร่วมรับผลประโยชน์ หรือร่วมเสียผลประโยชน์จากการดำเนินงาน

ระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตรวจสอบการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบล พบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นมีความแตกต่างกันในหลายระดับ และหลาย เงื่อนไข ดังต่อไปนี้^{๓๘}

๑. ระดับเป็นฝ่ายรุก/ปฏิกิริยาตอบโต้
๒. ระดับลงสมัครรับเลือกตั้ง
๓. ระดับการขออุทธรณ์เอกสารต่าง ๆ
๔. ระดับการตรวจสอบผลงานองค์กรการบริหารส่วนตำบลอย่างเป็นรูปธรรม
๕. ระดับการประชุมเสนอแผนผ่านประชาคมหมู่บ้าน และประชาคมหมู่บ้าน
๖. ระดับการตรวจสอบในลักษณะที่เป็นกรรมการตรวจรับงาน/กรรมการเปิดซอง

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมนั้น เป็นกระบวนการที่ประชาชน และผู้เกี่ยวข้องในทุกๆระดับมี โอกาสได้เข้าร่วมในการรับรู้ เรียนรู้ ทำความเข้าใจ ร่วมแสดงทัศนะ ร่วมเสนอปัญหา/ประเด็นที่สำคัญ ซึ่งเกี่ยวข้อง ร่วมคิดแนวทาง ร่วมการแก้ไขปัญหา ร่วมในกระบวนการตัดสินใจ ตลอดจนร่วม กระบวนการพัฒนาในฐานะเป็นหุ้นส่วนของการพัฒนาตามสิทธิที่จะพึงมีในระดับการมีส่วนร่วม

จากระดับของการมีส่วนร่วม ที่นักวิชาการได้แสดงทัศนะไว้ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้ สังเคราะห์แนวคิดหลักเกี่ยวกับระดับการมีส่วนร่วมไว้ ดังตารางที่ ๒.๕

^{๓๗} อ่างแล้ว.

^{๓๘} นวลน้อย ตรีรัตน์ และคณะ, การมีส่วนร่วมของประชาชนในการตรวจสอบการดำเนินงานของ องค์การบริหารส่วนตำบล, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมดาเพรสจำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๓๙๗ - ๓๙๘.

ตารางที่ ๒.๕ แสดงการสังเคราะห์แนวคิดหลักที่นักวิชาการ และนักวิจัยทำการศึกษาเกี่ยวกับระดับของการมีส่วนร่วม

นักวิชาการ/นักวิจัย	แนวคิดหลัก
S.R. Arnstein (๑๙๖๙, pp. ๒๑๖ – ๒๒๔)	๑) ระดับการมีส่วนร่วมเทียม ๒) ระดับการมีส่วนร่วมบางส่วน ๓) ระดับการมีส่วนร่วมที่แท้จริง
นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (๒๕๔๖, หน้า ๑๗)	๑) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ให้ข้อมูลของตน/ ครอบครัว/ชุมชนของตน ๒) การมีส่วนร่วมรับข้อมูลข่าวสาร ๓) การมีส่วนร่วมตัดสินใจ ๔) การมีส่วนร่วมทำ คือ ร่วมในขั้นตอนการ ดำเนินงานทั้งหมด ๕) การมีส่วนร่วมสนับสนุน
นวนน้อย ตรีรัตน์ และคณะ (๒๕๔๕, หน้า ๓๔๗ – ๓๔๘)	๑) ระดับเป็นฝ่ายรุก/ปฏิริยาตอบโต้ ๒) ระดับลงสมัครรับเลือกตั้ง ๓) ระดับการขออุทธรณ์ต่าง ๆ ๔) ระดับการตรวจสอบผลงานองค์การบริหาร ส่วนตำบลอย่างเป็นรูปธรรม ๕) ระดับการประชุมเสนอแผนผ่านประชาคม หมู่บ้านและประชาคมหมู่บ้าน ๖) ระดับการตรวจสอบในลักษณะที่เป็น กรรมการตรวจรับงาน/กรรมการเปิดซอง

๒.๑.๖ การส่งเสริมการมีส่วนร่วม

จากการทบทวนแนวคิดที่เกี่ยวกับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น มีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

หลักสำคัญของการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน มีดังนี้^{๓๙}

๑. หลักการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างทางราชการกับประชาชน โดยยึดถือความศรัทธาของประชาชนที่มีต่อหน่วยงาน หรือต่อบุคคล

๒. หลักการจัดความขัดแย้ง ความขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์ และเรื่องความคิดจะมีอิทธิพลต่อการดำเนินงานพัฒนาเป็นอย่างมาก เพราะจะทำให้งานหยุดชะงักและล้มเหลว

^{๓๙} ชิตนิล พานิช และกุลธณ ธนาพงศธร, “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท”, หน้า ๓๖๒.

๓. หลักการสร้างอุดมการณ์และค่านิยมในด้านความขยัน ความอดทน การร่วมมือ การซื่อสัตย์ และการพึ่งตนเอง เพราะอุดมการณ์เป็นเรื่องที่จะจูงใจประชาชนให้มีความร่วมมือ สนับสนุนนโยบาย และเป้าหมายการดำเนินงาน และอาจก่อให้เกิดขวัญกำลังใจในการปฏิบัติงาน

๔. การให้การศึกษาอบรมอย่างต่อเนื่อง เป็นการส่งเสริมให้คนมีความรู้ ความคิดของตนเอง ช่วยให้ประชาชนมั่นใจในตนเองมากขึ้น การให้การศึกษาอบรม โดยให้ประชาชนมีโอกาส ทดลองคิดปฏิบัติ จะช่วยให้ประชาชนสามารถคุ้มครองตนเองได้ รู้จักวิเคราะห์ เห็นคุณค่าของงาน และนำไปสู่การเข้าร่วมในการพัฒนา

๕. หลักการทำงานเป็นทีม สามารถนำไปใช้แสวงหาความร่วมมือในการพัฒนาได้ดี

๖. หลักการสร้างพลังชุมชน การรวมกลุ่มกันทำงานจะทำให้เกิดพลังในการทำงาน และทำให้งานเกิดประสิทธิภาพ

ยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ ๒ ประการ คือ^{๔๐}

๑. การจัดกระบวนการเรียนรู้ สามารถทำได้หลายวิธี ดังนี้

๑.๑ จัดเวทีวิเคราะห์สถานการณ์ของหมู่บ้านเพื่อทำความเข้าใจและเรียนรู้ร่วมกัน ในประเด็นต่างๆ

๑.๒ จัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ หรือจัดทัศนศึกษาระหว่างกลุ่มองค์กร ต่าง ๆ ภายในชุมชนและระหว่างชุมชน

๑.๓ การอบรมเพื่อพัฒนาทักษะเฉพาะด้านต่าง ๆ

๑.๔ ลงมือปฏิบัติจริง

๑.๕ ถ่ายทอดประสบการณ์ และสรุปบทเรียนที่จะนำไปสู่การปรับปรุงกระบวนการทำงานที่เหมาะสม

๒. การพัฒนาผู้นำเครือข่ายเพื่อให้ผู้นำเกิดความมั่นใจในความสามารถที่มี จะช่วยให้สามารถริเริ่มกิจกรรม การแก้ไขปัญหา หรือกิจกรรมการพัฒนาได้ สามารถทำได้หลายวิธี ดังนี้

๒.๑ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้นำทั้งภายในและภายนอกชุมชน

๒.๒ สนับสนุนการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และสนับสนุนข้อมูล ข่าวสารที่จำเป็นอย่างต่อเนื่อง

๒.๓ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และดำเนินงานร่วมกันของเครือข่ายอย่างต่อเนื่องจะทำให้เกิดกระบวนการจัดการและจัดองค์กรร่วมกัน

สรุปได้ว่า การส่งเสริมการมีส่วนร่วม เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่ประชาชนทุกฝ่ายควร จะสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน โดยร่วมกันสร้างอุดมการณ์ และค่านิยมที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน สนับสนุนความคิดของกันและกัน รวมถึงมีการอบรม/แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และเรียนรู้ร่วมกันซึ่ง จะนำไปสู่การปรับปรุงกระบวนการทำงานที่เหมาะสม ดังนั้น การมีส่วนร่วมนี้ จึงนับว่าเป็นบ่อเกิด แห่งความสามัคคีปรองดองของกลุ่มคน และกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ภายในชุมชนและระหว่างชุมชน

จากการส่งเสริมการมีส่วนร่วม ที่นักวิชาการได้แสดงทัศนะไว้ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้ สังเคราะห์แนวคิดหลักเกี่ยวกับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมไว้ ดังตารางที่ ๒.๖

^{๔๐} สำนักมาตรฐานการศึกษา และสถาบันอื่น ๆ, ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเองชุดวิชาการวิจัยชุมชน, หน้า ๑๑๘.

ตารางที่ ๒.๖ แสดงการสังเคราะห์แนวคิดหลักที่นักวิชาการ และนักวิจัยทำการศึกษาเกี่ยวกับการส่งเสริมการมีส่วนร่วม

นักวิชาการ/นักวิจัย	แนวคิดหลัก
ชิต นิลพานิช และกุลธนา ธนาพงศธร (๒๕๓๒, หน้า ๓๖๒)	๑) สร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อ ๒) จัดความขัดแย้ง ๓) สร้างอุดมการณ์ และค่านิยมในด้านความขยัน ความอดทน ๔) ส่งเสริมให้คนมีความรู้ ๕) ทำงานเป็นทีม ๖) สร้างพลังชุมชน
สำนักมาตรฐานการศึกษา (๒๕๔๕, หน้า ๑๑๘)	๑) การจัดกระบวนการเรียนรู้ ๒) การพัฒนาผู้นำเครือข่าย

๒.๑.๗ ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

จากการทบทวนแนวคิดที่เกี่ยวกับทฤษฎีของการมีส่วนร่วม มีนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวไว้ดังต่อไปนี้

ทฤษฎีการมีส่วนร่วม หรือภาวะผู้ตามไว้ว่า ทฤษฎีนี้ได้รับความสนใจจากนักวิชาการส่วนใหญ่ เนื่องจากนักวิชาการคิดว่าหากองค์การมีภาวะผู้นำที่ดี ก็จะพลอยมีภาวะผู้ตามดีไปด้วย เป็นการมองค่อนข้างแคบ เพราะนอกจากจะมองปรากฏการณ์เพียงด้านเดียวการที่นักวิชาการให้ความสำคัญแก่การมีส่วนร่วมหรือภาวะผู้ตามนั้น พอสรุปสาเหตุหลายประการด้วยกัน คือ

ประการแรก นักวิชาการบางคนอาจจะไม่แน่ใจว่าองค์การมีความจำเป็นมากน้อยเพียงใดที่จะต้องให้ผู้ตามเข้ามามีส่วนร่วมคืออะไรกันแน่

ประการที่สอง หากผู้นำยอมให้ผู้ตามเข้ามามีส่วนร่วมแล้ว ผู้ตามเหล่านั้นได้แก่ใครบ้าง ผู้ตามทั้งหมด หรือเฉพาะผู้ตามที่ใกล้ชิดสนิทสนมกับผู้นำเท่านั้น และ

ประการสุดท้าย หากผู้นำยอมให้ผู้ตามเข้ามามีส่วนร่วมแล้ว ผู้ตามควรจะเข้าไปมีส่วนร่วมมากน้อยเพียงใด และลักษณะของการเข้าไปมีส่วนร่วมเช่นนั้นสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำและผู้ตามอย่างไร^{๔๑}

ยังจำแนกทฤษฎีการมีส่วนร่วมออกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ คือ

๑. ทฤษฎีความเป็นผู้แทน (Representative) ทฤษฎีนี้เน้นความเป็นผู้แทนของผู้นำ และถือว่าการมีส่วนร่วมในการเลือกตั้งหรือถอดถอนผู้นำ เป็นเครื่องหมายของการที่จะให้หลักประกันกับการบริหารที่ดี อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีนี้เน้นเฉพาะการวางโครงสร้างสถาบัน เพื่อเป็นเครื่องมือในการให้ผู้ตามเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจขององค์การอย่างแท้จริง ผู้ที่มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงใน

^{๔๑}ติน ปรัชญพฤทธิ์, “ภาวะผู้นำและการมีส่วนร่วม”, เอกสารการสอนชุดวิชาพฤติกรรมมนุษยในองค์กร, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๘), หน้า ๖๒.

การตัดสินใจ ได้แก่ บรรดาผู้นำต่าง ๆ ที่เสนอตัวเข้ามาสมัครรับเลือกตั้ง ส่วนผู้ตามนั้นเป็นเพียงไม้ประดับเท่านั้น

๒. ทฤษฎีประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Democracy) ทฤษฎีนี้ การมีส่วนร่วม มีวัตถุประสงค์ไม่เฉพาะแค่การเข้าไปพิจารณาเลือกตั้ง หรือถอดถอนผู้นำเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงการเข้าไปมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการวางนโยบาย ยิ่งกว่านั้นทฤษฎีนี้ยังมองการมีส่วนร่วมเป็นการให้การศึกษา และพัฒนาการกระทำทางการเมือง และสังคมที่มีความรับผิดชอบนั้น คือการไม่ยอมให้มีส่วนร่วมที่นับว่าเป็นการคุกคามต่อเสรีภาพของผู้ตาม^{๔๒}

ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมนั้น มี ๕ ทฤษฎี โดยสรุปไว้ดังต่อไปนี้

๑. ทฤษฎีการเกลี้ยกล่อมมวลชน (Mass Persuasion) Maslow (มาสโลว์) กล่าวว่า การเกลี้ยกล่อม หมายถึง การใช้คำพูดหรือการเขียน เพื่อมุ่งให้เกิดความเชื่อถือ และการกระทำซึ่งการเกลี้ยกล่อมมีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในการปฏิบัติงาน และถ้าจะให้เกิดผลดี ผู้เกลี้ยกล่อมจะต้องมีศิลปะในการสร้างความสนใจในเรื่องที่จะเกลี้ยกล่อม โดยเฉพาะในเรื่องความต้องการของคนตามหลักทฤษฎีของ Maslow ที่เรียกว่า ลำดับขั้นความต้องการ (Hierarchy of Needs) คือ ความต้องการของคนจะเป็นไปตามลำดับจากน้อยไปมาก มีทั้งหมด ๕ ระดับ ดังนี้

๑.๑ ความต้องการทางด้านสรีระวิทยา (Physiological Needs) เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ (Survival Need) ได้แก่ ความต้องการทางด้านอาหาร ยา เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และความต้องการทางเพศ

๑.๒ ความต้องการความมั่นคงปลอดภัยของชีวิต (Safety and Security Needs) ได้แก่ ความต้องการที่อยู่อาศัยอย่างมีความปลอดภัยจากการถูกทำร้ายร่างกาย หรือถูกขโมยทรัพย์สิน หรือความมั่นคงในการทำงาน และการมีชีวิตอยู่อย่างมั่นคงในสังคม

๑.๓ ความต้องการทางด้านสังคม (Social Needs) ได้แก่ ความต้องการความรัก ความต้องการที่จะให้สังคมยอมรับว่า ตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

๑.๔ ความต้องการที่จะมีเกียรติยศชื่อเสียง (Self - Esteem Needs) ได้แก่ ภาวะภูมิใจ ความต้องการดีเด่นในเรื่องหนึ่งที่จะได้รับการยกย่องจากบุคคลอื่น ความต้องการด้านนี้เป็นความต้องการระดับสูงที่เกี่ยวกับความมั่นใจในตัวเอง ในเรื่องความสามารถ และความสำคัญของบุคคล

๑.๕ ความต้องการความสำเร็จแห่งตน (Self - Actualization Needs) เป็นความต้องการในระบบสูงสุดที่อยากจะให้เกิดความสำเร็จในทุกสิ่งทุกอย่างตามความนึกคิดของตนเอง เพื่อจะพัฒนาตนเองให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ ความต้องการนี้ จึงเป็นความต้องการพิเศษของบุคคลที่จะพยายามผลักดันชีวิตของตนเองให้เป็นแนวทางที่ดีที่สุด

๒. ทฤษฎีการระดมสร้างขวัญของคนในชาติ (National Morale) คนเรามีความต้องการทางกายและใจ ถ้าคนมีขวัญดีพอ ผลของการทำงานจะสูงตามไปด้วย แต่ถ้าขวัญไม่ดี ผลงานก็ต่ำไปด้วย ทั้งนี้ เนื่องจากว่า ขวัญเป็นสถานการณ์ทางจิตใจที่แสดงออกในรูปพฤติกรรมต่าง ๆ นั่นเอง การจะสร้างขวัญให้ดี ต้องพยายามสร้างทัศนคติที่ดีต่อผู้ร่วมงาน เช่น การไม่เอาไรต์เอาเปรียบ การให้

^{๔๒} อ้างแล้ว, หน้า ๖๔๒ - ๖๔๓.

ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับงาน การเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็น เป็นต้น และเมื่อใดก็ตาม ถ้าคนทำงานมีขวัญดี จะเกิดสำนึกในความรับผิดชอบ อันจะเกิดผลดีแก่หน่วยงานทั้งในส่วนที่เป็นขวัญส่วนบุคคล และขวัญของกลุ่ม ดังนั้น จะเป็นไปได้ว่า ขวัญของคนเรา โดยเฉพาะคนมีขวัญที่ดีย่อมเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ได้เช่นกัน

๓. ทฤษฎีสร้างความรู้สึกราชาตินิยม (Nationalism) ปัจจัยประการหนึ่งที่น่าสู่การมีส่วนร่วม คือ การสร้างความรู้สึกราชาตินิยมให้เกิดขึ้น หมายถึง ความรู้สึกเป็นตัวของตัวเองที่จะอุทิศหรือเน้นค่านิยมเรื่องผลประโยชน์ส่วนรวมของชาติ มีความพอใจในชาติของตัวเอง พอใจเกียรติภูมิจงรักภักดี ผูกพันต่อท้องถิ่น

๔. ทฤษฎีการสร้างผู้นำ (Leadership) การสร้างผู้นำจะช่วยจูงใจให้ประชาชนทำงานด้วยความเต็มใจ เพื่อบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน ทั้งนี้ เพราะผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญของการรวมกลุ่มคน จูงใจไปยังเป้าประสงค์ โดยทั่วไปแล้วผู้นำอาจจะมีทั้งผู้นำที่ดี เรียกว่า ผู้นำปฏิฐาน (Positive Leader) ผู้นำพลวัต คือ เคลื่อนไหวทำงานอยู่เสมอ (Dynamic Leader) และผู้นำไม่มีกิจ ไม่มีผลงานสร้างสรรค์ ที่เรียกว่า ผู้นำนิเสธ (Negative Leader) ผลของการให้ทฤษฎีการสร้างผู้นำ จึงทำให้เกิดการระดมความร่วมมือปฏิบัติงานอย่างมีขวัญกำลังใจ งานมีคุณภาพ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และร่วมรับผิดชอบ ดังนั้น การสร้างผู้นำที่ดีย่อมจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยดีนั่นเอง

๕. ทฤษฎีการใช้วิธีและระบบทางการบริหาร (Administration and Method) การใช้ระบบบริหารในการระดมความร่วมมือ เป็นวิธีหนึ่งที่ยั่งยืนเพราะใช้กฎหมาย ระเบียบ แบบแผนเป็นเครื่องมือในการดำเนินการ แต่อย่างไรก็ตาม ผลของความร่วมมือยังไม่มีระบบใดที่ดีที่สุดในเรื่องการใช้บริหาร เพราะธรรมชาติของคน ถ้าทำงานตามความสมัครใจอย่างตั้งใจ ไม่มีใครบังคับ ก็จะทำงานด้วยความรัก แต่ถ้าไม่ควบคุมเลยก็ไม่เป็นไปตามนโยบายและความจำเป็นของรัฐ เพราะการใช้ระบบบริหาร เป็นการให้ปฏิบัติตามนโยบาย เพื่อให้บรรลุเป้าหมายเพิ่มความคาดหวังผลประโยชน์^{๔๓}

ทฤษฎีการมีส่วนร่วมตามหลักการวิจัย และพัฒนาแบบมีส่วนร่วม (PAR) ว่า PAR นั้นย่อมาจาก Participatory Action Research เน้นความหมายของคำ ๓ คำ คือ การมีส่วนร่วม การกระทำ และการวิจัย

คำว่า การมีส่วนร่วม (Participatory) หมายถึง การที่นักวิจัยจากส่วนกลาง นักวิจัยท้องถิ่น (ผู้นำชุมชน) ชาวบ้านในหมู่บ้านที่ร่วมโครงการ เจ้าหน้าที่พัฒนาของทางราชการ และองค์การอาสาพัฒนาเอกชน ร่วมกันทำงานตั้งแต่ต้นจนจบงาน ไม่มีใครเป็นผู้เผด็จการ ทุกฝ่ายต้องทำงาน

คำว่า การกระทำ (Action) ตรงนี้หมายถึงโดยเฉพาะถึงการสร้างขีดความสามารถ การพึ่งตนเองให้กับชุมชน หรือจะเรียกว่าเป็นการพัฒนา (Development) ก็ได้

คำว่า การวิจัย (Research) หมายความว่ากว้างถึงการศึกษอย่างเป็นระบบ เพื่อหาคำตอบสำหรับคำถามหนึ่งใด การให้ความหมายการวิจัยเช่นนี้ จึงทำให้เห็นได้ว่า แม้ชาวบ้านก็

^{๔๓} อคิน รพีพัฒน์, การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย, กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภณาการพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๗ - ๘, อ้างถึงในยุพาพร รูปงาม, “การมีส่วนร่วมของข้าราชการสำนักงบประมาณในการปฏิรูประบบราชการ”, ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๕).

ทำการวิจัยอยู่แล้วในชีวิตประจำวันของเขา เมื่อเขามาร่วมโครงการกับเรา เขาก็ร่วมทั้งทำการพัฒนา และการวิจัย ทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจไปด้วย^{๔๔}

จากทฤษฎีดังกล่าวสอดคล้องกับแนวความคิดของ ปรีชา วงศ์ทิพย์ ที่ได้กล่าวถึงแนวคิด การมีส่วนร่วมนี้ว่า เป็นหัวใจที่สำคัญของการพัฒนาในทุกระดับ ตั้งแต่องค์กรชุมชนในชุมชนเล็ก ๆ ใน ชนบท องค์กรชุมชนในบริษัทเอกชน เครือข่ายทางสังคม จนถึงการพัฒนาประเทศที่ต้องใช้มิติของ ประชาชนในการจัดการ และการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน กระบวนการมีส่วนร่วมก่อให้เกิดพลังของทุกฝ่าย ในการร่วมคิด ร่วมกันทำ และร่วมรับผลตอบแทนจากการที่ได้ทำงานร่วมกัน และผลจากการร่วมคิด ร่วมกันทำ นำไปสู่การพัฒนาที่มีประสิทธิภาพ

การพัฒนาที่จะเป็นผลดีและเป็นธรรมนั้น ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนา นับตั้งแต่ระยะเริ่มต้นของการกำหนดเป้าหมาย และแนวทางของการพัฒนาซึ่งการพัฒนาดังกล่าวย่อม ต้องโอนอ่อนต่อความแตกต่าง (DE versify) ของท้องถิ่น ตลอดจนแนวทางการพัฒนาย่อมต้องอยู่ ภายใต้การควบคุม และตัดสินใจของประชาชนเจ้าของท้องถิ่นอย่างมาก

ปัจจัยหรือสาเหตุ ซึ่งมีผลต่อการกระทำทางสังคม ๑๐ ประการ ดังต่อไปนี้^{๔๕}

๑. สถานการณ์การกระทำของสังคม จะเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมทางสังคมซึ่งแต่ละคนก็มีเหตุผลแต่ละอย่างในการตัดสินใจในการกระทำ

๒. บุคคลหรือองค์การ จะตัดสินใจ หรือแสดงการกระทำบนพื้นฐานของกลุ่มเหตุผลซึ่งตัดสินใจเองได้ว่า มันสอดคล้อง หรือตรงปัญหาและสถานการณ์นั้น ๆ

๓. เหตุบางประการอาจสนับสนุนการตัดสินใจ และเหตุบางประการอาจต่อต้าน การตัดสินใจ

๔. เหตุผลนั้นผู้ตัดสินใจให้น้ำหนักที่แตกต่างกัน การเลือกเหตุผลหรือปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ

๕. เหตุผลในการตัดสินใจนั้นมีไม่มาจากเหตุผลใดเหตุผลหนึ่ง

๖. การตัดสินใจของกลุ่มเหตุผลที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์นั้น ๆ จะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในทุกโอกาส

๗. กลุ่มของปัจจัยหรือเหตุผลที่มีอิทธิพลต่อการกระทำทางสังคมนั้น ย่อมจะมีการเปลี่ยนแปลง

๘. สำหรับกรณีเฉพาะอย่างภายใต้การกระทำทางสังคม จะมีบ่อยครั้งที่ทางเลือกสอง หรือสามทาง เพื่อที่จะต้องสนองต่อสถานการณ์นั้น ๆ

๙. ผู้กระทำหรือผู้ตัดสินใจอาจเลือกทางใดทางหนึ่ง

๑๐. เหตุผลที่จะตัดสินใจสามารถที่จะมองเห็นได้จากทางเลือกที่ถูกต้องแล้ว

พฤติกรรมที่บุคคลแสดงออกต่อกันหรือปฏิสัมพันธ์ในสังคมนั้นไม่ว่าในระดับบุคคลหรือระดับกลุ่ม เราจะเห็นว่า มีอยู่ ๕ รูปแบบใหญ่ ๆ คือ ความร่วมมือการแข่งขัน ความขัดแย้ง

^{๔๔}สัญญา สัญญาวิวัฒน์, การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบทแบบรวมชุด, หน้า ๒๔ - ๒๕.

^{๔๕}William W. Reeder, Some Aspects of The Information Social Participation of Form Families in New York State Cornell University, (Unpublished: Dissertation, 1974), pp. 39 - 50.

การประนีประนอม และกลืนกลาย ซึ่งทั้ง ๕ รูปแบบนี้ อาจเกิดจากความสัมพันธ์โดยตรงหรือโดยอ้อม^{๔๖}

สรุปได้ว่า แนวคิด ทฤษฎีการมีส่วนร่วมอาจจะแบ่งเป็นทฤษฎีความเป็นผู้แทน และทฤษฎีประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมนี้ก็คือการให้โอกาสประชาชนได้ร่วมเป็นผู้ตัดสินใจ และกำหนดปัญหาความต้องการของตนได้อย่างเต็มที่ ทั้งเป็นการสร้างให้ประชาชนเกิดความรู้สึกและความต้องการเป็นเจ้าของร่วมกันทุกฝ่ายอย่างมีความอิสระ โดยเฉพาะทำให้เกิดความสามัคคีกลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดังนั้น การมีส่วนร่วมนี้ จึงทำให้ทุกคนได้เข้ามาแสดงความคิดเห็นของตนได้ตามสิทธิโดยชอบธรรม สามารถสร้างชุมชนตลอดถึงประเทศชาติให้เกิดความเข้มแข็งได้

จากทฤษฎีการมีส่วนร่วม ที่นักวิชาการได้แสดงทัศนะไว้ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้สังเคราะห์แนวคิดหลักเกี่ยวกับทฤษฎีการมีส่วนร่วมไว้ ดังตารางที่ ๒.๗

^{๔๖}จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์, **สังคมวิทยา**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๘.

ตารางที่ ๒.๗ แสดงการสังเคราะห์แนวคิดหลักที่นักวิชาการ และนักวิจัยทำการศึกษาเกี่ยวกับทฤษฎีการมีส่วนร่วม

นักวิชาการ/นักวิจัย	แนวคิดหลัก
ติน ปรัชญพฤทธิ (๒๕๓๘, หน้า ๖๒)	ทฤษฎีการมีส่วนร่วม คือองค์การมีภาวะผู้นำที่ดีก็จะพลอยมีภาวะผู้ตามดีไปด้วย
อคิน รพีพัฒน์ (๒๕๒๗, หน้า ๗ - ๘)	การใช้คำพูดหรือการเขียน เพื่อมุ่งให้เกิดความเชื่อถือ และการกระทำซึ่งการเกลี้ยกล่อม มีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในการปฏิบัติงาน
สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (๒๕๔๔, หน้า ๒๔ - ๒๕)	๑) การมีส่วนร่วม (Participatory) ๒) การกระทำ (Action) ๓) การวิจัย (Research)
William W. Reeder (1974, pp. 39 - 50)	๑. สถานการณ์การกระทำของสังคม ๒. บุคคลหรือองค์การ จะตัดสินใจ ๓. เหตุบางประการอาจสนับสนุนการตัดสินใจ ๔. เหตุผลนั้นผู้ตัดสินใจให้น้ำหนักที่แตกต่างกัน ๕. เหตุผลในการตัดสินใจนั้นมีใช้มาจากเหตุผลใดเหตุผลหนึ่ง ๖. การตัดสินใจของกลุ่มเหตุผลที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์นั้น ๆ ๗. กลุ่มของปัจจัยหรือเหตุผลที่มีอิทธิพลต่อการกระทำทางสังคมนั้น ๘. สำหรับกรณีเฉพาะอย่างภายใต้การกระทำทางสังคม ๙. ผู้กระทำหรือผู้ตัดสินใจอาจเลือกทางใดทางหนึ่ง ๑๐. เหตุผลที่จะตัดสินใจสามารถที่จะมองเห็นได้
จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ (๒๕๔๐, หน้า ๑๘)	การแสดงออกต่อกัน หรือปฏิสัมพันธ์ในสังคมนั้นไม่ว่าในระดับบุคคลหรือระดับกลุ่ม

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการสาธารณสงเคราะห์ของพระสงฆ์

จากการทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับการสาธารณสงเคราะห์ของพระสงฆ์ ผู้วิจัยได้ประมวลมาจากแนวคิดของนักวิชาการ โดยจะนำเสนอในประเด็นที่เกี่ยวกับ ความหมาย แนวคิด ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๒.๑ ความหมายเกี่ยวกับสาธารณสงเคราะห์

จากการทบทวนความหมายเกี่ยวกับสาธารณสงเคราะห์นั้น มีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

งานสาธารณสงเคราะห์ เป็นงานเกี่ยวกับการสงเคราะห์ชุมชนและสังคม โดยมีวัดและพระภิกษุเป็นแกนนำ ได้แก่ โครงการปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติ เพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน โครงการบรรพชาอุปสมบทสามเณรภาคฤดูร้อน โครงการสงเคราะห์พระภิกษุสามเณร และวัดที่ประสบภัยและขาดแคลน วัด เจ้าอาวาส พระภิกษุเป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชนและสังคม เช่น ให้สถานที่เป็นที่จัดประชุมอบรมเยาวชนและประชาชนด้านอาชีพต่าง ๆ การสร้างถนนเข้าหมู่บ้าน การออมทรัพย์ให้สถานที่ที่เป็นแหล่งประปาหมู่บ้าน การสนับสนุนทุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียน การช่วยเหลือผู้ป่วย ผู้ยากไร้ เป็นต้น

วัดกับบ้าน หรือพระสงฆ์กับชาวบ้านนั้น ไม่ว่าจะครั้งสมัยพุทธกาล หรือสมัยปัจจุบันย่อมต้องมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันไม่ทางใดก็ทางหนึ่งเสมอ เพราะวัดและพระสงฆ์ เป็นสถาบันหลัก เป็นสถาบันสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่มีความผูกพันเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกัน และกับชุมชนชาวบ้านมาเป็นระยะเวลายาวนาน นับตั้งแต่เริ่มแรกของการมีวัดเกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีผู้ให้แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องสาธารณสงเคราะห์ ไว้ดังนี้

การสาธารณสงเคราะห์ หมายถึง การดำเนินการช่วยเหลือสังคมทางวัตถุในรูปแบบต่าง ๆ ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย ได้แก่ โครงการอุปสมบทและบรรพชาพระสงฆ์ สามเณรภาคฤดูร้อน โครงการสงเคราะห์พระสงฆ์ สามเณรที่วัดประสบภัยขาดแคลน วัด และเจ้าอาวาส พระสงฆ์เป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชนและสังคม เช่น ให้สถานที่เป็นที่จัดประชุมอบรมเยาวชน และประชาชนด้านอาชีพต่าง ๆ การสร้างถนนเข้าหมู่บ้าน การออมทรัพย์ ให้สถานที่ที่เป็นแหล่งประปาหมู่บ้าน การช่วยเหลือผู้ยากไร้ เป็นต้น^{๔๗}

หลักการบริหารวัดด้านสาธารณสงเคราะห์สมัยใหม่ ดังนี้

๑) การสร้างค่านิยม ได้แก่ การสร้างฉันทะให้เกิด ทั้งแก่ผู้บริหารเองด้วย และผู้ที่อยู่ในโครงสร้างการบริหารนั้นด้วย เพื่อให้เกิดแนวคิด และการประพฤติปฏิบัติเป็นไปในแนวทางระบบแบบแผนที่ได้วางไว้ เพื่อการบริหารวัด จะเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผลอย่างสูงสุด

๒) จัดโครงสร้าง ได้แก่ การสร้างรูปแบบระบบการบริหารให้เหมาะสม เป็นไปตามเป้าหมาย หรือจุดประสงค์ที่ได้วางไว้ โครงสร้างจึงถือว่าเป็นส่วนสำคัญอีกส่วนหนึ่ง ในการสร้างความสำเร็จให้แก่การบริหารวัดของท่าน

^{๔๗} กรมการศาสนา, คู่มือการบริหารจัดการวัดฉบับย่อ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๗.

๓) จัดระบบงาน ได้แก่ การรักการบริหารต่าง ๆ ที่อยู่ภายในวัด ให้เป็นไปอย่างมีระบบ และเป็นระเบียบเพื่อไม่ให้เกิดความสับสนในการดำเนินงาน และเป็นการง่ายแก่การตรวจสอบ

๔) จัดกิจกรรม ได้แก่ การสร้างรูปแบบในเชิงปฏิบัติ ให้สอดคล้องกับการบริหารงาน เพื่อให้การบริหารงานเป็นไปในด้านทฤษฎี และการปฏิบัติ

๕) บุคลากร ได้แก่ บุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบริหารงาน ไม่ว่าจะเป็นผู้บริหาร หรือผู้อยู่อาศัยในวัดนั้น ๆ การเลือกบุคคลให้เหมาะสมกับความรู้ความสามารถ เป็นสิ่งที่ควรตระหนักอย่างยิ่ง เพราะการบริหารงานของท่านจะสำเร็จหรือไม่ ส่วนนั้นนับว่าเป็นส่วนสำคัญ ดังนั้นจึงควรเลือกใช้บุคคลให้เหมาะสม

๖) เสริมทักษะ ได้แก่ การสร้างความรู้เพิ่มเติมแก่บุคลากรที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เพื่อให้การบริหารงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพเช่นกัน

๗) กลยุทธ์ ได้แก่ วิธีการหรือกลวิธีที่ท่านเลือกใช้ในการบริหารนั้น ระบบ รูปแบบ ต้องเหมาะสมกับปัจจัยต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว^{๔๘}

งานสาธารณสงเคราะห์ ต้องปฏิบัติให้ได้ตามหลัก สะอาด สว่าง และสงบ ดังนี้

๑) สะอาด หมายถึง การดูแลและการจัดการวัดที่ดี ไม่สกปรกรกรุงรัง จัดเสนาสนะเป็นระเบียบเรียบร้อย เป็นที่เกศศรัทธา ปสาทะแก่ผู้มาพบเห็น ไม่สร้างความขุ่นข้องใจแก่ผู้มาเยือน

๒) สว่าง หมายถึง การจัดวัดที่ดูโปร่ง สบายตา ไม่รกทึบ หรือมีความสลับซับซ้อน เน้นความเรียบง่าย และประโยชน์ให้สูงสุด

๓) สงบ หมายถึง วัดเป็นสถานที่ที่สงบจากอบายมุข ไม่มีเสียงอึกทึกครึกโครม ร่มเย็นเป็นสุข ด้วยสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ^{๔๙}

งานสงเคราะห์ควรจะมีหลักใหญ่ๆ สงเคราะห์เพื่อให้เขาช่วยตัวเองได้ คือทำให้เขารู้และสามารถที่จะช่วยตัวเองได้ จะเป็นการสงเคราะห์ที่มีผลยืนยาว และมีผลจริง ถ้าจะสงเคราะห์แต่พิศมี แต่จะทำให้คนอ่อนแอ สงเคราะห์ด้วยวัตถุมากเกินไป ก็ทำให้โง่งม จะต้องสงเคราะห์ให้เขาฉลาดขึ้น ให้รู้ว่าอะไรเป็นอะไร ชีวิตเป็นอย่างไร เกิดมาทำไม จะต้องทำอะไร จะต้องให้เขาตั้งหน้าช่วยตนเอง ก่อน เราจะต้องช่วยให้เขาได้ถูกในการที่จะมีชีวิตอยู่ในโลกให้สมกับที่เป็นมนุษย์ที่ดีในโลก เพราะฉะนั้น การสงเคราะห์ทางวัตถุก็ทำไปตามสมควรแต่ต้องสงเคราะห์ให้เกิดความสว่างไสวทางวิญญาณนี้ ซึ่งไม่ต้องลงทุนมาก ส่วนการสงเคราะห์ด้วยวัตถุสิ่งของนั้นต้องลงทุนมาก การสงเคราะห์ไม่จำเป็นต้องเป็นการให้การช่วยเหลืออะไรเสมอไป สิ่งใดเป็นการกระทำที่ดีขึ้นก็เป็นการสงเคราะห์ทั้งนั้น แม้ว่าสิ่งนั้นจะไม่ใช่สิ่งที่พอใจแก่ผู้ถูกสงเคราะห์ก็ตาม มันก็ยังเป็นการสงเคราะห์อยู่แน่นอน ในทางพระพุทธศาสนา แม้พระพุทธเจ้าเอง พระองค์ก็ทรงสงเคราะห์ภิกษุด้วยการชี้โทษ ตักเตือนในเรื่องต่าง ๆ ขนาดภิกษุประพฤติไม่ดี ไม่อยู่ในกรอบแห่งพระวินัย ซึ่งทรงตรัสไว้ว่า เราจะไม่ทำแก่พวกเธออย่างถนอมเหมือนช่างหม้อกระทำแก่หม้อที่ยังดิบยังเปียกอยู่ เราจะขนบแล้วขนบอีก ชี้โทษแล้วชี้โทษอีก ผู้ใดมีแก่นผู้นั้นจะทนอยู่ได้ นี่คือการของพระพุทธเจ้าที่สงเคราะห์สัตว์โลก โดยเฉพาะ

^{๔๘}สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, วัดพัฒนา ๔๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๖), หน้า ๔๖ - ๔๘.

^{๔๙}สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, วัดพัฒนา ๕๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้า ๒๖ - ๒๗.

อย่างยิ่งคือภิกษุทั้งหลาย ชี้อายุแล้วชี้อายุอีก ขนบแล้วขนบอีกอย่างตรงกันกับช่างหม้อที่กระทำแก้ม้อที่ยังดิบยังเปียกอยู่ และถึงขนาดที่ว่าให้มันเหลือแต่คนที่ม่แค้น คนที่ไม่มีแค้นก็ต้องออกไปจากศาลานี้ คนที่มีแค้นเหลืออยู่ สำหรับการบรรลุนิพพาน หรือการบรรลุธรรมผลแม้ว่าใคร ๆ ก็ต้องยอมรับว่าเป็นการสงเคราะห์อยู่นั่นเองแถมจะเป็นการสงเคราะห์ที่ยิ่งกว่าการสงเคราะห์อย่างอื่นด้วย มันคล้ายกับว่าหม้อทอดปลาเนื้อร้ายออก มันก็เจ็บปวดเหลือทน แต่ก็เป็นการสงเคราะห์แก่คนป่วยนั่นเอง การสังคมสงเคราะห์ไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งที่ถูกอกถูกใจผู้ถูกสงเคราะห์เสมอไป และการที่จะมีสงเคราะห์อย่างถูกอกถูกใจเสมอไปมันอาจจะเป็นการทำลายสังคมขึ้นมาได้”^{๕๐}

ในการสงเคราะห์ พระพุทธองค์ยังทรงให้หลักการสงเคราะห์แก่ผู้อื่น ดังนี้

๑. พุทธศาสนามีหลักคติเตือนการสงเคราะห์ ชนิดที่ยังทำให้ผู้รับการสงเคราะห์ยังจมดิ่งในทางจิตวิญญาณลงไป

๒. ต้องระวังการสงเคราะห์ บางทีทำให้ผู้รับการสงเคราะห์อ่อนแอลงไปก็มี ทำให้เขาเกิดนิสัยที่รอการช่วยเหลือจากผู้อื่น

๓. การสงเคราะห์ที่ดี ในที่สุดจะทำให้เกิดนิสัยอยากจะช่วยผู้อื่นขึ้นมา ไม่ทำให้เขาเกิดนิสัยที่รอการช่วยเหลือจากผู้อื่น^{๕๑}

คำว่า “สังคมสงเคราะห์” หมายถึง “การยึดเหนี่ยวจิตใจ ประสานหมู่ชนให้รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือการให้สังคมรวมกลุ่มกัน อยู่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่แตกกระจาย” และท่านยังกล่าวต่อไปอีกว่า การสังคมสงเคราะห์ไม่ใช่เป็นเพียงการนำสิ่งของไปแจกหรือไปให้เท่านั้น เพราะการทำอย่างนั้นไม่สามารถทำให้เขาช่วยตัวเองได้ ในขณะที่ปรัชญาของงานสังคมสงเคราะห์ที่เป็นงานในส่วนที่เกี่ยวกับการให้ความช่วยเหลือทั้งผู้ที่เดือดร้อน และไม่เดือดร้อนให้สามารถช่วยตนเองได้เข้ากับหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา คือ หลักของสังคหธรรม ๔ ประการ ได้แก่

๑. ทาน การให้ปัน คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละแบ่งปันช่วยเหลือสงเคราะห์ด้วยปัจจัยสี่ ทุนหรือทรัพย์สินสิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ ความเข้าใจในศิลปะวิทยาการต่าง ๆ

๒. ปิยวาจา การพูดจาไพเราะอ่อนหวาน พูดอย่างรักกัน คือ กล่าวคำสุภาพ ไพเราะน่าฟังชี้แจง แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผลเป็นหลักฐานชักจูงในทางที่ดีงาม หรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจ สมานสามัคคี เกิดไมตรีทำให้รักใคร่นับถือ และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

๓. อตถจริยา การบำเพ็ญประโยชน์ ทำประโยชน์แก่เขา คือช่วยเหลือด้วยร่างกาย และชวนช่วยช่วยกิจกรรมต่าง ๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์รวมทั้งช่วยแก้ปัญหา และช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม

๔. สมนัตตตา การวางตนให้เข้ากับผู้ที่มารับการสงเคราะห์ได้ คือ ไม่ไว้ตัวจนเกินไปจนใครใคร่เข้าไม่ติด ทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค

^{๕๐}พุทธทาสภิกขุ, วิสาขบูชาเล่มที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๕), หน้า ๑๒๖ - ๑๒๘.

^{๕๑}พุทธทาสภิกขุ, การสังคมสงเคราะห์ที่ยังขาดอยู่, (นนทบุรี : บริษัทพิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๑๖ - ๑๗.

ปฏิบัติสม่ำเสมอต่อคนทั้งหลาย ไม่เอาเปรียบ และเสมอในสุข ทุกข์ คือร่วมสุขร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน^{๕๒}

การสาธารณะสงเคราะห์ เป็นงานในส่วนไม่ว่าจะเป็นการก่อสร้างถนนทำสะพาน ศาลาพักร้อน งานนี้จะมียศการบริหารส่วนตำบลเข้ามาทำหน้าที่ ส่วนที่คณะสงฆ์จะช่วยสังคมได้ เช่น การช่วยเหลือผู้ยากไร้เพราะถูกไฟไหม้บ้าน การจัดหน่วยบรรเทาสาธารณภัยหรือการจัดการให้ฟรีในพิธีงานศพ ไม่เก็บค่าน้ำค่าไฟไม่เก็บค่าเจ้าพนักงาน หากเขามีศรัทธาก็จะทำบุญ ส่วนนี้ก็จะช่วยบรรเทาทุกข์ให้กับชาวบ้านที่เป็นพุทธศาสนิกชนได้ ตลอดทั้งให้การช่วยเหลือสังคมทั้งภายในวัด และนอกวัด ภายในวัด เช่น อำนวยความสะดวกแก่ผู้มาพึ่งมาทำบุญที่วัดให้เหมาะสม และวัดต้องสะอาด สะดวก สบาย ภายนอกวัด เช่น สงเคราะห์ช่วยเหลือชาวบ้านที่มีทุกข์เท่าที่จะทำได้อย่านิ่งดูดาย^{๕๓} และยังเป็นกิจกรรมที่วัด หรือพระภิกษุสงฆ์ดำเนินกิจการ เพื่อให้เป็นสาธารณประโยชน์ในด้านสังคม สงเคราะห์ ทั้งการสงเคราะห์บุคคล และสาธารณะสงเคราะห์ แยกโดยลักษณะมี ๔ ประการ คือ

๑. การดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล ได้แก่ การที่วัดหรือคณะสงฆ์ดำเนินการกิจการเอง ซึ่งกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งที่มิว่าวัตถุประสงค์ให้เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น กิจการหน่วยอบรมประชาชนตำบล กิจการห้องสมุดเพื่อประชาชน จัดอบรมวิชาชีพให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น เป็นต้น

๒. การช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่นเพื่อสาธารณประโยชน์ ได้แก่ การช่วยเหลือสนับสนุนส่งเสริมกิจการของรัฐ หรือของเอกชน หรือผู้ใดผู้หนึ่งดำเนินการ และการนั้นเป็นไปเพื่อการสาธารณประโยชน์ เช่น การพัฒนาหมู่บ้าน การพัฒนาตำบล ขุดสระน้ำขนาดใหญ่ เพื่อเป็นแหล่งน้ำอุปโภคบริโภค และเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ การอนุรักษ์วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมการจัดหาทุนเพื่อการสงเคราะห์ และอื่น ๆ

๓. การช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ ได้แก่ การสร้างถนน ขุดลอกคูคลอง การสร้างโรงพยาบาล และจัดซื้อเครื่องมือแพทย์ การสร้างประปาหมู่บ้าน การสร้างเครื่องกำเนิดไฟฟ้า การปลูกต้นไม้ และอื่น ๆ ข้อนี้มุ่งเอาเฉพาะการช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นของสาธารณประโยชน์

๔. การช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชนทั่วไป ได้แก่ การช่วยเหลือประชาชนในการที่ควรช่วยเหลือ เช่น การจัดตั้งหน่วยอาสาสมัครบรรเทาสาธารณภัย ช่วยเหลือประชาชน ทั้งด้านไฟไหม้และน้ำท่วม พร้อมทั้งมอบเครื่องอุปโภคบริโภคแก่ผู้ประสบภัย หรือในยามปกติ ก็ตั้งกองทุนหาอาหารเลี้ยงเด็กกำพร้า และเด็กด้อยโอกาส^{๕๔}

ความสำคัญของการกิจการด้านการสาธารณะสงเคราะห์เป็นการจัดให้การสงเคราะห์ในด้านต่าง ๆ แก่ประชาชนผู้อุปถัมภ์บำรุงวัด ทายกทายิกาของวัด หรือประชาชนทั่วไป วัดเป็นส่วนหนึ่งของสังคม วัดอยู่ได้ก็ต้องพึ่งบ้าน และบ้านอยู่ได้ก็ต้องพึ่งวัด วัดเป็นศูนย์กลางของสังคม พระสงฆ์เป็นที่พึ่ง

^{๕๒} พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต), พระพุทธศาสนากับการพัฒนาการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๒๑), หน้า ๒๖ - ๒๗.

^{๕๓} พระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ฝุสสมโม), สารภาค ๑๕, (กาญจนบุรี : สำนักพิมพ์ธรรมเมธี, ๒๕๔๘), หน้า ๒๕.

^{๕๔} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณโณ), เอกสารประกอบการบรรยาย เรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๕๗ - ๕๘.

ทางใจของประชาชน เมื่อประชาชนเดือดร้อนในเรื่องใดเรื่องหนึ่งก็เป็นหน้าที่ของวัดจะต้องจัดการสงเคราะห์ช่วยเหลือ การสาธารณสงเคราะห์จึงเป็นหน้าที่ของวัดและเจ้าอาวาสจะต้องดำเนินการบริหารงานทุกด้านเกี่ยวกับการสงเคราะห์ประชาชนในขอบเขตที่วัดจะจัดได้^{๕๕} เป็นการดำเนินการช่วยเหลือสังคมทางวัตถุ และจิตใจในรูปแบบต่าง ๆ ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย ได้แก่ โครงการบรรพชาอุปสมบทพระภิกษุ และสามเณรภาคฤดูร้อน โครงการสงเคราะห์ภิกษุสงฆ์สามเณร และวัดที่ประสบภัยขาดแคลน วัดและเจ้าอาวาสภิกษุสงฆ์ซึ่งเป็นผู้ดำเนินการพัฒนาชุมชน และสังคม เช่น ให้สถานที่เป็นที่จัดประชุมอบรมเยาวชน และประชาชนด้านอาชีพต่าง ๆ การสร้างถนนเข้าหมู่บ้าน การออมทรัพย์ให้สถานที่ที่เป็นแหล่งประปาหมู่บ้าน การสนับสนุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียน การช่วยเหลือผู้ป่วยยากไร้ เป็นต้น^{๕๖}

งานสาธารณสงเคราะห์เป็นงานเกี่ยวกับการสงเคราะห์ชุมชน และสังคม โดยมีวัด และพระภิกษุสามเณรเป็นแกนนำ ได้แก่ โครงการบรรพชาอุปสมบท และบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน โครงการสงเคราะห์พระภิกษุสามเณร และวัดที่ประสบภัยขาดแคลน วัดเจ้าอาวาส พระภิกษุ เป็นผู้ดำเนินการพัฒนาชุมชนและสังคม เช่น ให้สถานที่เป็นที่จัดประชุม อบรมเยาวชน และประชาชนด้านอาชีพต่าง ๆ การสร้างถนนเข้าหมู่บ้าน การออมทรัพย์ให้สถานที่ที่เป็นแหล่งประปาหมู่บ้าน การสนับสนุนทุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียน การช่วยเหลือผู้ป่วยยากไร้^{๕๗}

การดำเนินกิจการเพื่อให้เป็นสาธารณประโยชน์ของหน่วยงาน บุคคลหรือคณะบุคคล เว้นแต่การนั้นอยู่ในขอบข่ายแห่งการสงเคราะห์ หรือการช่วยเหลือเกื้อกูลอุดหนุนจุนเจือกิจการของรัฐหรือของเอกชนที่ดำเนินการ เพื่อสาธารณประโยชน์ หรือการช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่ซึ่งจะเป็นสาธารณสมบัติหรือประชาชนทั่วไป และการเกื้อกูลทำประโยชน์ร่วมกันทั้งให้คำแนะนำ คำสอน ความคิด และวัตถุสิ่งของ ตามแนวคตินทางพระพุทธศาสนา ถือว่าการให้ธรรมเป็นทานย่อมชนะการให้ทานทั้งปวง ฉะนั้นการสอนหนังสือ การแนะนำที่เกี่ยวกับความรู้ จัดเป็นสาธารณประโยชน์ทั้งนั้น การสาธารณสงเคราะห์ แยกโดยลักษณะคือ

๑) การดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล เช่น หน่วยงานอบรมประชาชนประจำตำบล ห้องสมุดเพื่อประชาชน มูลนิธิเพื่อคนยากจน

๒) การช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่นซึ่งเป็นไปเพื่อการสาธารณประโยชน์ เช่น การพัฒนาหมู่บ้าน การพัฒนาวัด เป็นต้น

๓) การช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ เช่น การสร้างถนนหนทาง การขุดคลอง การพัฒนาก่อสร้างวัด พัฒนาโรงเรียน เป็นต้น

๔) การช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชนทั่วไป เช่น การช่วยเหลือผู้คนที่ตกทุกข์ได้ยาก เพราะภัยทางธรรมชาติ เช่น ภัยพิบัติ อุทกภัย อัคคีภัย เหล่านี้ถือว่าเป็นการสงเคราะห์ช่วยเหลือคนอื่นทั้งนั้นรวมไปถึงการสงเคราะห์คนวัยชรา สถานเด็กกำพร้า เป็นต้น

^{๕๕} พระราชรัตนมุนี (ชัยวัฒน์ ปญฺญาสิริ), การจัดสาธารณูปการและสาธารณะสงเคราะห์ของวัด (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๘.), หน้า ๑๔.

^{๕๖} พระมหาบัว ปิยวณฺโณ, การจัดระเบียบสังคมวัด, (นนทบุรี : รุ่งโรจน์การพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๒๓.

^{๕๗} ไพบูลย์ เสี่ยงก้อง, “หลักการบริหารวัด” วัดพัฒนา ๔๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๔๔), หน้า ๒๖.

การสาธารณสงเคราะห์เป็นการแสดงบทบาทของภิกษุสงฆ์ ในด้านสังคมสงเคราะห์ ทั้งการสงเคราะห์บุคคล และสาธารณสงเคราะห์ โดยมีภิกษุสงฆ์เป็นผู้นำชุมชนในการบริจาคช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติต่าง ๆ เพราะภิกษุสงฆ์เป็นศูนย์กลางเชื่อมประสานระหว่างคนจนกับคนรวย ปัจจัยที่ได้รับบริจาคมานั้น ภิกษุสงฆ์ก็ใช้ทำประโยชน์เป็นสาธารณกุศล และช่วยเหลือบุคคล ผู้ขาดแคลน และด้อยโอกาสดังกล่าวแล้ว การสาธารณสงเคราะห์เป็นการจัดให้การสงเคราะห์ ในด้านต่าง ๆ แก่ประชาชนผู้อุปถัมภ์บำรุงวัด ทายกทายิกาของวัด หรือประชาชนทั่วไปวัดเป็นส่วนหนึ่งของสังคม วัดอยู่ได้ก็ต้องพึ่งบ้าน และบ้านอยู่ได้ก็ต้องพึ่งวัด วัดเป็นศูนย์กลางของสังคม พระสงฆ์เป็นที่พึ่งทางใจของประชาชน เมื่อประชาชนเดือดร้อน ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ก็เป็นหน้าที่ทางวัด จะต้องจัดการสงเคราะห์ช่วยเหลือ การสาธารณสงเคราะห์จึงเป็นหน้าที่ของวัด และเจ้าอาวาสจะต้องดำเนินการบริหารงานทุกด้านเกี่ยวกับการสงเคราะห์ประชาชนในขอบเขตที่วัดจะสามารถจัดได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติที่ว่าวัดเป็นของประชาชนเป็นที่ทำบุญบำเพ็ญกุศล ตามประเพณีของชาวบ้านของวัดภิกษุสงฆ์ สามเณร ในวัดอันมีเจ้าอาวาสเป็นหัวหน้าปกครอง ดูแล รักษาวัด มีหน้าที่ให้ความสะดวกแก่ประชาชน ในการทำบุญบำเพ็ญกุศลทั้งที่บ้านและวัด หรือที่อื่นใดในหมู่บ้าน ตำบลที่ตั้งวัดนั้นและหน้าที่จัดการสาธารณสงเคราะห์อื่น ๆ แก่ประชาชน ในส่วนที่อยู่ในสมณวิสัยที่น่าจะจัดได้^{๕๘}

การบริหารและการจัดการวัดด้านสาธารณสงเคราะห์ในยุคโลกาภิวัตน์

๑) ควรมีการคัดสรรอบรมบุคคล ผู้จะมาบวชในพระพุทธศาสนา ให้เป็นที่ยอมรับที่จะเข้ามาศึกษาธรรม

๒) ต้องมีการศึกษาอบรมธรรมแก่ผู้เข้ามาบวชทั้งก่อนบวช ระหว่างบวช และหลังการบวชด้วย

๓) ต้องมีการปฏิบัติธรรมในระหว่างบวชเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจอย่างแท้จริงเพื่อการเผยแผ่ต่อไปแก่ประชาชน

๔) แต่ละวัดจักต้องให้พระสงฆ์ที่ศึกษาธรรมดีแล้วให้ได้มีโอกาสเผยแผ่แก่ประชาชน เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชน และความมั่นคงของพระพุทธศาสนา และต้องพยายามวิเคราะห์หาทางเผยแผ่ธรรมต่อประชาชนด้วยความเมตตาอย่างต่อเนื่องด้วย มิใช่รอให้ผู้มานิมนต์เท่านั้น

๕) กิจกรรมการศึกษาธรรมของประชาชน ควรมุ่งให้การศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่อง ให้พัฒนาขึ้นเป็นลำดับ ทั้งในการงานและการดำเนินชีวิตประจำวัน ด้วยหลักการแห่งความไม่ประมาทและหลักการแห่งการพึ่งตนเอง

๖) ศาสนาเป็นที่พึ่งทางใจ ดังนั้น การปกครองสงฆ์ให้มีพฤติกรรม และการกระทำที่เหมาะสม นับเป็นเรื่องสำคัญเบื้องต้นที่พระทุกรูปพึงปฏิบัติ เจ้าอาวาสควรดำเนินการให้พระทุกรูปในสังกัดมีภาพลักษณ์ที่ดี เมื่อประชาชนพบเห็นจักเกิดความศรัทธา ถือเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเบื้องต้นแล้ว

๗) พระควรยึดหลักการเผยแผ่ธรรมด้วยหลัก ๖ ประการ ดังนี้

^{๕๘} พระครูปลัดอดิชาติ อดุลเวที (ของดี), “การศึกษาแนวคิดและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ของพระพุทธโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสังฆาธิการในเขตปกครองภาค ๒”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๖.

- (๑) ห้ามปรามการทำความชั่วทั้งมวล
- (๒) ส่งเสริมให้กระทำความดีทั้งมวล
- (๓) ให้ได้ฟังและได้รู้ธรรมที่ยังไม่เคยรู้ไม่เคยฟัง
- (๔) ช่วยเสริมในสิ่งที่ประชาชนได้ยินได้รู้แต่ไม่เข้าใจให้เข้าใจ
- (๕) ให้คิดอนุเคราะห์ผู้อื่นด้วยเมตตา ปราณนาดี
- (๖) บอกทางสวรรค์ คือ ทางดำเนินชีวิตที่ดี ถูกต้อง ให้ประชาชน

๘) การเผยแผ่ธรรมควรศึกษากลุ่มคน หรือบุคคลเป้าหมาย วิเคราะห์การนำเสนอ ธรรม ให้เหมาะสมต่อสภาพ เหตุ ผล ตน ประมาณ กาลเวลา ชุมชน และบุคคล เป็นสำคัญ

๙) เจ้าอาวาสทุกแห่งควรปกครองดูแลพระสงฆ์ สามเณร ไวยาวัจกร ศิษย์วัด ผู้อาศัย ในวัดหรือเกี่ยวข้องกับวัด ให้มีพฤติกรรมที่เหมาะสม เป็นการสร้างศรัทธาแก่ประชาชนผู้พบเห็น และ มาติดต่อกับวัด

๑๐) จักต้องพยายามบริหารวัดให้มีอาคารสถานที่อาณาบริเวณเหมาะสมต่อการศึกษา และปฏิบัติธรรมทั้งในส่วนของพระภิกษุ สามเณร และประชาชน ให้สอดคล้องกับหลักการของ พระพุทธศาสนา มีความสงบร่มเย็น ทำให้อยากเข้ามาหาความสงบและศึกษาธรรม รวมทั้งสรรพสิ่ง ต่าง ๆ ทั้งมีชีวิตและไม่มีชีวิต จักต้องไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อน รำคาญแก่ประชาชนที่มาวัดหรือที่ อยู่ใกล้วัดด้วย

๑๑) วัดกับประชาชนจักต้องเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน พระพุทธศาสนาจึงจะอยู่ได้อย่าง มั่นคง ดังนั้นนอกจากพระจะให้ธรรมแก่ประชาชนแล้ว ก็ควรจัดวัด และเครื่องใช้ของวัดอย่างมีระบบ ให้เหมาะต่อการให้บริการประชาชนเพื่อกิจการของพระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เป็นการดึงประชาชนเข้ามาใกล้ชิดกับวัด และพระก็ควรหาทางช่วยเหลือในด้านธรรมแก่ ประชาชนต่อไปตามความเหมาะสมด้วย

๑๒) ประชาชนเป็นจำนวนมากที่ยังเชื่อโชคลาง ของขลัง วัตถุมงคล และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยหวังว่าสิ่งเหล่านี้จะบันดาลความโชคดี ความร่ำรวย ความสำเร็จแก่เขาได้ ทำให้ประชาชนขาด การพึ่งตนเอง ไม่พัฒนา พระพุทธศาสนาควรทำหน้าที่เป็นยารักษาโรคเหล่านี้ โดยการไม่ไปดุดึง ต้าหนิการกระทำเหล่านั้น แต่ควรใช้หลักธรรมในเรื่องเหตุ และผล เรื่องการพึ่งตนเอง เรื่องการศึกษา ฝึกฝน พัฒนา และการครองชีวิตอย่างไม่ประมาทมาใช้ในการเผยแผ่ โดยให้เครื่องราง ของขลัง สิ่ง ศักดิ์สิทธิ์ วัตถุมงคล เป็นเครื่องปิดช่องความประหวั่นใจ จักทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ผลดี ยิ่งขึ้น

๑๓) ศาสนาพุทธเป็นของคู่กับชุมชน วัดก็ครบทุกตำบล และจะเป็นศูนย์รวมของ ประชาชนในแต่ละตำบล หากจะจัดการบริหารวัดให้เป็นศูนย์กลางการพัฒนาชุมชน ที่พัฒนาทั้งจิตใจ และคุณภาพชีวิตในด้านอื่น ๆ จะทำให้ความสัมพันธ์ของประชาชนกับพระพุทธศาสนาเจริญอย่าง ยิ่งยยืน โดยที่พระสงฆ์จะให้ธรรมทานแก่ประชาชน ส่วนประชาชนจะให้อามิสทานแก่พระสงฆ์ นับเป็น การเกื้อกูลกันอย่างถูกต้องเพื่อการมีพลังอยู่ในสังคมต่อไป

๑๔) การจัดบริหารวัดเพื่อเป็นศูนย์กลางการพัฒนาชุมชน จำเป็นต้องจัดให้ประชาชน ในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของกิจกรรมของวัด ร่วมบริหารวัดตามหลักการของ พระพุทธศาสนาด้วย จึงสมควรปรับปรุงการบริหารวัดให้เป็นองค์การบริหารวัด ถึงแม้วัดแต่ละวัดจะ

เป็นนิติบุคคลอยู่แล้วก็ตาม แต่การเมืองค์กรร่วมบริหารวัด เสนอความคิด และให้เจ้าอาวาสตัดสินใจดำเนินการ ประชาชนก็จะร่วมดำเนินการอย่างเต็มที่ เต็มใจ พุทธศาสนาย่อมเจริญยิ่งขึ้น

๑๕) กรมการศาสนา และกระทรวงศึกษาธิการ ย่อมมีเจตนาที่ดีในการรักษา และพัฒนาพระพุทธศาสนา ดังนั้นเจ้าอาวาส และพระภิกษุควรศึกษางานโครงการของทางราชการ เพื่อประสานการดำเนินงานให้เกิดการพัฒนาพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น

๑๖) วัดทุกวัดควรได้ดำเนินการรักษา และฟื้นฟูธรรมชาติ เช่น ร่วมจัดโครงการป่าชุมชน โครงการอุทยานการศึกษา เป็นต้น จะได้ทั้งการส่งเสริมการปลูกต้นไม้ และการใช้ต้นไม้เป็นเครื่องมือในการเผยแผ่ธรรมต่อไปด้วย

๑๗) มหาเถรสมาคมเป็นองค์กรสูงสุด ซึ่งเจ้าอาวาส และพระสงฆ์จะต้องศึกษา ส่งเสริม สนับสนุน ประสานงาน เพื่อการเผยแผ่ธรรม และพัฒนาพระพุทธศาสนาจะได้ตรงตามนโยบาย ถูกทิศทาง แก้ไขสถานการณ์ และเหมาะสมกับโอกาส ย่อมเป็นพลังส่งเสริมการพัฒนายิ่งขึ้น

๑๘) หลักการบริการ การดำเนินงานต่าง ๆ ควรมีการวางแผนระยะสั้น ระยะยาว เพื่อการปฏิบัติพัฒนาวัด และควรให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมอย่างสม่ำเสมอ หลักการเหล่านี้ พระสงฆ์สามารถค้นคว้าให้เกิดความรู้ได้ซึ่งจักต้องยึดหลักการ การฝึกฝน การพัฒนา การไม่ประมาท และหลักการพึ่งตัวเองเป็นสำคัญ จึงจะบังเกิดผลดี

๑๙) สงฆ์ควรมีความสมณะ มีความเป็นอยู่ง่าย ๆ ไม่หวังลาภสักการะ มุ่งศึกษา ปฏิบัติธรรม และเผยแผ่ธรรมแก่ประชาชน ดังนั้นกิจกรรมที่วัดต่าง ๆ ดำเนินอยู่ขณะนี้จึงจำเป็นต้องมีการทบทวน สังคายนา เพื่อการพัฒนาที่มั่นคงยั่งยืนของพระพุทธศาสนาต่อไป

๒๐) ปัจจุบันจำนวนพระสงฆ์มีมาก ยิ่งในฤดูพรรษายิ่งมีจำนวนมากขึ้นกว่าปกติหลายเท่า ดังนั้นจำเป็นต้องมีการปกครองพระบวชใหม่ โดยให้พระที่ประพฤติดีแล้วดูแล ปกครอง อบรมพระบวชใหม่เป็นกลุ่ม ๆ จะช่วยส่งเสริมพระวินัย และการศึกษาของสงฆ์ได้ดีขึ้น ทำให้เกิดการพัฒนาสงฆ์ พัฒนาวัด พัฒนาบทบาทหน้าที่ของสงฆ์ จนเกิดประโยชน์ต่อประชาชน และประเทศชาติอย่างแท้จริง^{๕๙}

การสาธารณสุขสงเคราะห์ว่าเป็นงานสำคัญของคณะสงฆ์ ซึ่งมหาเถรสมาคมได้กำหนดหน้าที่ให้ เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล มีหน้าที่ควบคุม และส่งเสริมการรักษาความสงบเรียบร้อย การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสุขสงเคราะห์ในเขตการปกครองของตน ให้ดำเนินไปด้วยดี^{๖๐}

ความสำคัญของการกิจด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์เป็นการแสดงบทบาทของพระสงฆ์ ในด้านสังคมสงเคราะห์ ทั้งการสงเคราะห์บุคคล และสาธารณสุขสงเคราะห์ โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำชุมชน ในการบริจาคช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติต่าง ๆ เพราะพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางเชื่อมประสานระหว่างคนจนกับคนรวย ปัจจัยที่ได้รับบริจาคมาพระสงฆ์ก็ใช้ทำประโยชน์เป็นสาธารณกุศล และช่วยเหลือบุคคลผู้ขาดแคลนและด้อยโอกาส และลักษณะการสาธารณสุขสงเคราะห์มี ๔ ลักษณะดังนี้

^{๕๙} คณะนิติศาสตร์ จันทบุตร และสุบรรณ จันทบุตร, หลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร : พริกหวานกราฟฟิค, ๒๕๔๕), หน้า ๒๒ - ๒๖.

^{๖๐} ขำเรือง วุฒิจันทร์, การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑๘.

๑. การดำเนินกิจกรรมเพื่อการช่วยเหลือเกื้อกูล ได้แก่ การที่วัดหรือคณะสงฆ์ดำเนินการเอง ซึ่งกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์ให้เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น กิจการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล กิจการห้องสมุดเพื่อประชาชน จัดอบรมวิชาชีพให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น เป็นต้น

๒. การช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่น เพื่อสาธารณประโยชน์ ได้แก่ การช่วยเหลือสนับสนุนส่งเสริมกิจการของรัฐ หรือของเอกชน หรือผู้ใดผู้หนึ่งดำเนินการ และการนั้นเป็นไปเพื่อการสาธารณประโยชน์ เช่น การพัฒนาหมู่บ้าน การพัฒนาตำบล ขุดสระน้ำขนาดใหญ่ เพื่อเป็นแหล่งน้ำอุปโภค และเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ อนุรักษ์วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม จัดหาทุนเพื่อการสงเคราะห์ และอื่น ๆ

๓. การช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ ได้แก่ การสร้างถนน ขุดลอกคูคลอง สร้างโรงพยาบาล และจัดซื้อเครื่องมือแพทย์ สร้างการประปา สร้างเครื่องมือกำเนิดไฟฟ้า ปลุกต้นไม้ และอื่น ๆ ข้อนี้ มุ่งเอาเฉพาะการช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นส่วนหนึ่งของสาธารณประโยชน์

๔. การช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชนทั่วไป ได้แก่ การช่วยเหลือประชาชนในการที่ควรช่วยเหลือ เช่น จัดตั้งหน่วยอาสาสมัครบรรเทาสาธารณภัย ช่วยเหลือประชาชนทั้งด้านไฟไหม้ และน้ำท่วม พร้อมมอบเครื่องอุปโภคแก่ผู้ประสบภัย หรือในยามปกติก็ตั้งกองทุนเลี้ยงเด็กกำพร้า และเด็กด้อยโอกาส^{๖๑}

จึงนับได้ว่าเป็นทั้งศาสตร์ และศิลป์ในการจัดบริการเพื่อช่วยส่งเสริมพัฒนาขีดความสามารถภายในของแต่ละบุคคล ทำให้เขาทั้งหลายสามารถทำหน้าที่ของตนเองในสังคม (Social Functioning) ได้อย่างเหมาะสม อีกทั้งยังรู้จักใช้ศิลป์ที่จะนำศาสตร์ต่าง ๆ มาใช้อย่างผสมผสานกลมกลืนในการช่วยเหลือผู้รับบริการทั้งระดับบุคคล กลุ่ม และชุมชน^{๖๒} และยังเป็นความมีศิลป์ในการใช้ทรัพยากร ตลอดจนความคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล เพื่อให้เกิดผลดีแก่การให้บริการช่วยบรรเทาปัญหาความเดือดร้อน และทำให้เกิดการตอบสนองความต้องการของบุคคล กลุ่ม ชุมชน และนักสังคมสงเคราะห์สามารถใช้วิธีการตามหลักการทางวิทยาศาสตร์เพื่อที่จะให้ผู้รับบริการหรือกลุ่มเป้าหมายสามารถช่วยตนเองได้^{๖๓}

ในการประชุม ณ สำนักงานสหประชาชาติ นครนิวยอร์ก เมื่อปี ๑๙๖๙^{๖๔} ซึ่งเป็นการประชุมระหว่างประเทศ ระดับรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้องกับการรับผิดชอบงานด้านสังคมสงเคราะห์ ได้มีการบัญญัติคำว่า “การสังคมสงเคราะห์” (Social Welfare) ว่าเป็นการสังคมสงเคราะห์ที่มีหน้าที่ และ

^{๖๑} บุญศรี พานะจิตต์, “ความสำเร็จในการปฏิบัติการกิจของวัด : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดสวนแก้ว อำเภอบางใหญ่จังหวัดนนทบุรี”, หน้า ๒๕.

^{๖๒} Arthur E. Fink, *The Field of Social Work* (New York : Holt, Rinehart and Winston, 1974), p. 3.

^{๖๓} Herbert H. Stroup, *Social Work : An introduction to the Field*, 2nd col (New York : American Book, 1960), pp. 1 – 2.

^{๖๔} United Nation, *Proceeding of the International Conference of Ministers Responsible for Social Welfare* (1969), p. 6.

บทบาทอยู่ในกระบวนการวางแผนพัฒนาประเทศ โดยที่ประชุมมีความเห็นว่า จุดประสงค์ของการพัฒนาประเทศในทุกประเทศ ได้แก่ การมุ่งให้เกิดโอกาสที่แต่ละบุคคลจะได้ใช้ความสามารถของตนเองได้อย่างเต็มที่ ในฐานะเป็นพลเมืองผู้ที่มีคุณภาพ และการศึกษาดี และมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศในทุกประเทศ ไม่ว่าหน้าที่และโครงการของสังคมสงเคราะห์จะถูกตีความอย่างไรก็ตาม งานสังคมสงเคราะห์ก็ถูกจัดว่าเป็นส่วนประกอบที่จำเป็นสำหรับจุดประสงค์ของการพัฒนา

สรุปได้ว่า งานสาธารณสงเคราะห์ เป็นงานเกี่ยวกับการที่พระสงฆ์ให้ความสงเคราะห์ประชาชนในชุมชนและสังคม โดยมีวัดและพระภิกษุสามเณรเป็นผู้นำที่สำคัญ และเป็นการดำเนินการช่วยเหลือสังคมทางวัตถุและจิตใจในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ ด้านการพัฒนาจิตใจ ด้านการพัฒนาชุมชนและท้องถิ่น ด้านการส่งเสริมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น ดังนั้นงานด้านการสาธารณสงเคราะห์ของพระสงฆ์ นอกจากจะเป็นการช่วยเหลือชาวบ้าน ในสิ่งที่พวกเขาต้องการ และมีความจำเป็นแล้ว ยังเป็นการสร้างความผูกพันระหว่างวัดกับบ้านอีกทางหนึ่งด้วย ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย และกฎหมายกฎระเบียบของบ้านเมือง เพื่อมุ่งพัฒนาทั้งทางคุณภาพชีวิตของประชาชนทั้งทางวัตถุและจิตใจให้มีความสุขสมบูรณ์ทั้งกาย วาจา และใจ อันจะนำความสุข ความเจริญพัฒนามาสู่วัด และชุมชนสังคมประเทศชาติต่อไป

จากความหมายของสาธารณสงเคราะห์ ที่นักวิชาการได้แสดงทัศนะไว้ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้สังเคราะห์แนวคิดหลักเกี่ยวกับความหมายของสาธารณสงเคราะห์ไว้ ดังตารางที่ ๒.๘

ตารางที่ ๒.๘ แสดงการสังเคราะห์แนวคิดหลักที่นักวิชาการ และนักวิจัยทำการศึกษา
เกี่ยวกับความหมายของสาธารณสงเคราะห์

นักวิชาการ/นักวิจัย	แนวคิดหลัก
กรมการศาสนา (๒๕๔๐, หน้า ๗) พระมหาบัว ปิยวณโณ (๒๕๔๙, หน้า ๒๓)	การดำเนินการช่วยเหลือสังคมทางวัตถุในรูปแบบ ต่าง ๆ ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย
สำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ (๒๕๔๖, หน้า ๔๖ - ๔๘)	๑) การสร้างค่านิยม ๒) จัดโครงสร้าง ๓) จัดระบบงาน ๔) จัดกิจกรรม ๕) บุคลากร ๖) เสริมทักษะ ๗) กลยุทธ์
พุทธทาสภิกขุ (เงื่อม อินทปญโญ) (๒๕๒๕, หน้า ๑๒๖ - ๑๒๘)	๑) พุทธศาสนามีหลักคติเตือนการสงเคราะห์ ๒) ต้องระวางการสงเคราะห์ บางที่ทำให้ผู้รับ การสงเคราะห์อ่อนแอ ๓) การสงเคราะห์ที่ดี ในที่สุดจะทำให้เกิดนิสัย อยากจะช่วยผู้อื่น
พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต) (๒๕๒๑, หน้า ๒๖ - ๒๗)	การยึดเหนี่ยวจิตใจ ประสานหมู่ชนให้รวมเป็น อันหนึ่งอันเดียวกัน หรือการให้สังคมรวมกลุ่มกัน
พระธรรมปริยัติเวที (สุเทพ ผุสฺสธมฺโม) (๒๕๔๘, หน้า ๒๕)	การช่วยเหลือผู้ยากไร้เพราะถูกไฟไหม้บ้าน การจัดหน่วยบรรเทาสาธารณภัย หรือการจัด บริหารให้ฟรีในพิธีงานศพ
พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ) (๒๕๔๕, หน้า ๕๗ - ๕๘)	กิจกรรมที่วัดหรือพระภิกษุสงฆ์ดำเนินกิจการ เพื่อให้เป็นสาธารณประโยชน์ในด้านสังคม สงเคราะห์
พระราชรัตนมุนี (ชัยวัฒน์ ปญฺณาสิริ) (๒๕๓๘, หน้า ๑๔)	ประชาชนเดือดร้อนในเรื่องใดเรื่องหนึ่งก็เป็น หน้าที่ของวัดจะต้องจัดการสงเคราะห์ช่วยเหลือ
ไพฑูรย์ เสี่ยงก้อง (๒๕๔๔, หน้า ๒๖)	การสงเคราะห์ชุมชนและสังคม โดยมีวัด และ พระภิกษุสามเณรเป็นแกนนำ

ตารางที่ ๒.๘ (ต่อ)

นักวิชาการ/นักวิจัย	แนวคิดหลัก
คะนิงนิตย จันทบุตร และสุบรรณ จันทบุตร (๒๕๔๕, หน้า ๒๒ - ๒๖)	๑) ห้ามปรามการทำความชั่วทั้งมวล ๒) ส่งเสริมให้กระทำความดีทั้งมวล ๓) ให้ได้ฟังและได้รู้ธรรมที่ยังไม่เคยรู้ไม่เคยฟัง ๔) ช่วยเสริมในสิ่งที่ประชาชนได้ยินได้รู้แต่ไม่เข้าใจให้เข้าใจ ๕) ให้คิดอนุเคราะห์ผู้อื่นด้วยเมตตา ปราณนาดี ๖) บอกทางสวรรค์ คือ ทางดำเนินชีวิตที่ดีถูกต้อง ให้ประชาชน
ชำเรือง วุฒิจันทร์ (๒๕๔๑, หน้า ๑๑๘)	๑) การดำเนินกิจกรรมเพื่อการช่วยเหลือเกื้อกูล ๒) การช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่นเพื่อสาธารณประโยชน์ ๓) การช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ ๔) การช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชนทั่วไป
Arthur E. Fink (1974, p. 3)	ช่วยส่งเสริมพัฒนาขีดความสามารถภายในของแต่ละบุคคล
Herbert H. Stroup (1960, pp. 1 - 2)	ช่วยบรรเทาปัญหาความเดือดร้อน
United Nation (1969, p. 6)	การมุ่งให้เกิดโอกาสที่แต่ละบุคคลจะได้ใช้ความสามารถของตนเองได้อย่างเต็มที่

๒.๒.๒ ความสำคัญของงานด้านสาธารณสงเคราะห์

จากการทบทวนแนวคิดที่เกี่ยวกับความสำคัญของงานด้านสาธารณสงเคราะห์มีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

การดำเนินการเพื่อให้เป็นสาธารณประโยชน์ของหน่วยงาน บุคคลหรือคณะบุคคล เว้นแต่การนั้นอยู่ในขอบข่ายแห่งการสงเคราะห์ หรือการช่วยเหลือเกื้อกูลอุดหนุนจนเจือกิจการของรัฐหรือของเอกชนที่ดำเนินการ เพื่อสาธารณประโยชน์ หรือการช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่ ซึ่งจะเป็นสาธารณสมบัติ หรือประชาชนทั่วไป และการเกื้อกูลทำประโยชน์ร่วมกันทั้งให้คำแนะนำ คำสอน ความคิด และวัตถุสิ่งของ ตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนา ถือว่าการให้ธรรมเป็นทานย่อมชนะการให้ทานทั้งปวง ฉะนั้นการสอนหนังสือ การแนะนำที่เกี่ยวกับความรู้ จัดเป็นสาธารณประโยชน์ทั้งนั้น

เมื่อกล่าวโดยสรุปว่าการบริหารวัดด้านงานสาธารณสงเคราะห์ว่าควรจัดวัดให้เป็น ๗ โรง คือ

๑) วัดเป็นโรงธรรม ได้แก่ต้องพัฒนาวัด ให้เป็นที่สอนธรรมะ ให้เป็นสถานที่เทศน์ วัดใดไม่มีการสอนธรรมะประชาชน ไม่มีการเทศน์ ตลอดจนการไหว้พระสวดมนต์ร่วมกับประชาชน วัดนั้นจะค่อย ๆ เสื่อมไป

๒) วัดเป็นโรงทิม คือ เป็นที่สวดศพ เป็นที่เก็บศพ เป็นที่ฝังศพ นี่เป็นผลประโยชน์ที่วัดจะต้องมีอยู่ และอย่าไปรังเกียจศพ เพราะคนบ้านไหนก็อยากจะตายอยู่บ้านนั้น อยากจะเผาศพที่วัดนั้น

๓) วัดเป็นโรงละคร คือ เป็นโรงหนัง โรงละคร ต้องจัดที่ส่วนหนึ่งไว้ประจำอย่าไปรังเกียจหนัง ละคร เพราะนั่นเป็นการแสดงพื้นบ้าน เท่ากับว่าเจ้าอาวาสวัดนั้น ๆ ได้ศิลปไว้ใช้งานในงานต่าง ๆ

๔) วัดเป็นโรงพยาบาล วัดจะต้องให้การดูแลเอาใจใส่ประชาชนในเรื่องสุขภาพ พลานามัย แต่ก่อนแต่ไรมาพระสงฆ์นอกจากมีความรู้ในทางธรรมะแล้ว ท่านมักจะเรียนเรื่องสมุนไพรต่าง ๆ ให้การสงเคราะห์ประชาชนด้วยการบำบัดรักษา

๕) วัดเป็นโรงเรียน ปัจจุบันแม้ไม่ได้สอนในศาลาวัด แต่เจ้าอาวาสจะต้องมีบทบาทในโรงเรียน ด้วยการให้เห็นว่าโรงเรียนเป็นโรงเรียนวัด

๖) วัดเป็นโรงแรม หมายถึง การทำวัดให้เป็นที่พักผ่อนรับประชาชน เป็นที่ปฏิสนธิ์การเป็นที่พักพิงสำหรับพระอาคันตุกะ หรือเป็นที่พึ่งพิงอาศัยของประชาชนเมื่อเกิดภัยพิบัติ

๗) วัดเป็นโรงงาน คือ วัดต้องมีการก่อสร้างพระสังฆาธิการแห่งวัดนั้น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส หรือพระในวัดต้องมีฝีมือ และเนื่องจากวัดมีการก่อสร้างนั่นเอง การพัฒนาฝีมือของพระเถระในการส่งไปคุมงาน ไปดูงาน ไปศึกษางาน กับช่าง หรือการผลิตช่างมีความสำคัญ^{๖๕}

การบริหารวัดบวรนิเวศวิหาร ด้านงานสาธารณสงเคราะห์ที่สำคัญ ๆ มีดังนี้

๑) ตั้งกรรมการสงฆ์ไว้เพื่อปรึกษาการวัด เลือกเอาพระผู้ใหญ่ในวัดโดยอนุมัติแห่งสงฆ์

๒) จัดให้พระผู้เป็นกรรมการสงฆ์ เป็นเจ้าหน้าที่ทำการจัดแยกเป็นแผนก ดังจัดไว้แล้ว ครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงครองวัด เติมเจ้าหน้าที่รักษาปูชนียวัตถุ เจ้าหน้าที่รักษาพระอาราม เจ้าหน้าที่ดูการนวรรรม เจ้าหน้าที่ดูการศึกษา

๓) จัดหน้าที่อุปัฏฐากวัด ให้ทำบัญชีคนเช่า และจำนวนคนเช่า ให้เป็นหลักฐาน ค่าเช่าที่เก็บได้ให้ลงในบัญชีรายได้ และให้เก็บรักษาไว้ที่วัด รายจ่ายก็ให้จดลงในบัญชี มีไวยว้จกรทำการตามแผนก

๔) พระผู้ทำการสงฆ์ให้ได้รับบำรุงโดยชื่อว่า นิติยภัตต์ คฤหัสถ์ผู้ทำการวัดให้ได้รับเกื้อกูล

๕) ให้จัดทะเบียนภิกษุสามเณร เด็กวัดอุปัฏฐาก ภิกษุสามเณร ผู้อยู่ประจำและคนอาศัยชั่วคราว

๖) สำรววจบัญชีเลขวัดให้ได้จริง ไม่มีตัวโดยประการไร ให้จำหน่ายโดยจะแจ้ง

^{๖๕} กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, วัดพัฒนา ๔๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๒ - ๑๓๘.

๗) มีการจัดทุนการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณร โดยการตั้งมหาวิทยาลัยมหา
มกุฏราชวิทยาลัย ดังคาถาตรัสที่ว่า^{๖๖}

ในสมัยที่ข้าพเจ้าครองวัด การบำรุงรักษาของกลางร่วงโรยลง พระภิกษุมือดีเรกลา
น้อยลง จะฟื้นฟูการถวายของกลางขึ้นไม่สะดวก เมื่อจัดตั้งมหาวิทยาลัยขึ้น คณะกรรมการ
ฝ่ายคฤหัสถ์ได้บอกบุญชักชวนทายาททายาทบริจาครทรัพย์ เพื่อบำรุงจัดรวบรวมเป็นสมบัติของวิทยาลัย
ขึ้นได้ และจัดเป็นทุนนอนจำนวนหนึ่งด้วย สมบัติของวิทยาลัยที่มีใช้ทุนนอน มีคดีย่างของกลาง จำ
เป็นสาธารณแก่วัดทั้งหลายได้ มีทุนมากขึ้นโดยลำดับ ในเวลาการที่วิทยาลัยร่วงโรยลง มีผู้บริจาค
เกื้อหนุนน้อยนัก นอกจากของหลวงบริจาคประจำปี แม้เช่นนี้ ยังบำรุงการเรียนพระศาสนาอยู่ได้ตลอด
มาจนทุกวันนี้ ที่ได้ขยายกว้างขวางออกไปอีกเพราะเหตุแห่งทุนน้อย

การสาธารณสงเคราะห์เป็นงานสำคัญของคณะสงฆ์ ซึ่งมหาเถรสมาคมได้กำหนดหน้าที่
ให้ เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล มีหน้าที่ควบคุมและส่งเสริม
การรักษาความสงบเรียบร้อย การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา
การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ในเขตการปกครองของตน ให้ดำเนินไปด้วยดี^{๖๗}

การสาธารณสงเคราะห์เป็นงานสำคัญของคณะสงฆ์ เป็นกิจการอันหนึ่งของคณะสงฆ์
เช่นเดียวกับการสงเคราะห์ด้านอื่น ๆ ซึ่งวิธีการดำเนินงานนั้น จะต้องเป็นไปตามที่กำหนดในระเบียบ
มหาเถรสมาคม และในอำนาจหน้าที่ของบทบาทพระสงฆ์ จึงกล่าวได้ว่า การสาธารณสงเคราะห์ เป็น
กิจการของคณะสงฆ์โดยแท้^{๖๘}

สรุปได้ว่า วัดและพระสงฆ์มีบทบาทและหน้าที่ที่สำคัญ ด้านสาธารณสงเคราะห์แก่
ประชาชน และชุมชนเป็นอย่างมาก เป็นการดำเนินการช่วยเหลือสังคมทางวัตถุ และพัฒนาจิตใจ
ควบคู่กันไปในรูปแบบต่าง ๆ ที่ไม่ขัดกับพระธรรมวินัย และงานสาธารณสงเคราะห์นอกจากจะเป็น
การช่วยเหลือผู้คนในสิ่งที่เขาต้องการ และมีความจำเป็นแล้ว ยังเป็นการสร้างความผูกพันระหว่าง
พระสงฆ์ วัด และชาวบ้านชุมชน และหน่วยงานของรัฐ หน่วยงานเอกชน อย่างดีที่สุดอีกทางหนึ่ง และ
ที่สำคัญเป็นการเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธศาสนาให้กว้างขวาง และยั่งยืนด้วยการนากิจการ
คณะสงฆ์ด้านการสาธารณสงเคราะห์เป็นตัวชี้นำ

จากแนวคิดหลักเกี่ยวกับความสำคัญของงานด้านสาธารณสงเคราะห์ ที่นักวิชาการได้
แสดงทัศนะไว้ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้สังเคราะห์แนวคิดหลักเกี่ยวกับความสำคัญของงานด้าน
สาธารณสงเคราะห์ ดังตารางที่ ๒.๙

^{๖๖} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ตำนานวัดบวรนิเวศวิหาร, (กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๘๔.

^{๖๗} ข้าหลวง วุฒิจันทร์, การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ,
(กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑๘.

^{๖๘} สุทธิพงศ์ ดันตยาพิศาลสุทธิ, พระราชบัญญัติคณะสงฆ์กฎกระทรวงมหาเถรสมาคมพร้อมด้วย
ระเบียบและคำสั่งมหาเถรสมาคมเกี่ยวกับการคณะสงฆ์และการศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
กรมการศาสนา, ๒๕๔๑), หน้า ๘ - ๙.

ตารางที่ ๒.๙ แสดงการสังเคราะห์แนวคิดหลักที่นักวิชาการ และนักวิจัยทำการศึกษาเกี่ยวกับความสำคัญของงานด้านสาธารณสงเคราะห์

นักวิชาการ/นักวิจัย	แนวคิดหลัก
กรมการศาสนา (๒๕๔๓, หน้า ๑๓๒ - ๑๓๘) ซ้ำเรื่อง วุฒิจันทร์ (๒๕๔๑, หน้า ๑๑๘)	๑) วัดเป็นโรงธรรม ๒) วัดเป็นโรงทิม ๓) วัดเป็นโรงละคร ๔) วัดเป็นโรงพยาบาล ๕) วัดเป็นโรงเรียน ๖) วัดเป็นโรงแรม ๗) วัดเป็นโรงงาน
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (๒๕๔๐, หน้า ๘๔) สุทธิพงศ์ ตันตยาพิศาลสุทธิ (๒๕๔๑, หน้า ๘ - ๙)	๑) ตั้งกรรมการสงฆ์ไว้เพื่อปฎิภาการศึกษาวัด ๒) จัดให้พระผู้เป็นกรรมการสงฆ์ ๓) จัดหน้าที่อุปฐากวัด ๔) พระผู้ทำการสงฆ์ให้ได้รับบำรุง ๕) ให้จัดทะเบียนภิกษุสามเณร ๖) สำนวญบัญชีเลขวัดให้ได้ ๗) มีการจัดทุนการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณร

๒.๒.๓ หลักธรรมที่สนับสนุนงานสาธารณสงเคราะห์

จากการทบทวนแนวคิดที่เกี่ยวกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ที่เป็นเครื่องช่วยสนับสนุนงานด้านสาธารณสงเคราะห์ พบว่า คำสอนในพระพุทธศาสนามีหลายข้อที่กล่าวถึงเรื่องนี้ การสาธารณสงเคราะห์อันเป็นคุณธรรมสำคัญของการให้บริการ เป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมการช่วยเหลือผู้อื่น และหลักการอยู่ร่วมกันโดยทั่วไปต้องมีความเคารพ ความสามัคคี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

พรหมวิหาร ๔ เป็นคุณธรรมพื้นฐาน ที่จะต้องให้มีอยู่ประจำในจิตใจ และเป็นท่าทีของจิตใจที่จะทำให้แสดงออก หรือปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างถูกต้อง โดยสอดคล้องกับสถานการณ์ทั้ง ๔ ที่ประสบ กล่าวคือ

๑. ในสถานการณ์ที่เขาอยู่เป็นปกติ เราก็มีย เมตตา คือ ความเป็นมิตรไมตรี ความมีน้ำใจปรารถนาดี ต้องการให้เขามีความสุข ซึ่งหมายถึงความปรารถนาดีต่อผู้อื่นรวมทั้งแต่ละคน ๆ ที่เราเกี่ยวข้อง ขยายออกไปจนถึงความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์ หรือต่อสังคมทั้งหมด ทั้งทั้งโลก เมตตานี้เป็นคุณธรรมพื้นฐาน ในประการแรกที่ต้องมี ซึ่งใช้ในยามปกติ คือ เมื่อคนอื่นเขาอยู่กันเป็นปกติ เราก็มียเมตตาปรารถนาดี คิดหาทางสร้างสรรค์ความสุขความเจริญให้เขาเรื่อยไป

๒. ในสถานการณ์ที่เขาตกต่ำเดือดร้อน เราก็มีย กรุณา คือ ความพลอยรู้สึกไหวตามความทุกข์ ความเดือดร้อน หรือปัญหาของเขา และต้องการช่วยเหลือปลดปล่อยให้เขาพ้นจากความ

ทุกข์ ความเดือดร้อนนั้น กรุณานี้ต่างไปจากเมตตา คือเมตตาใช้ในยามปกติ แต่เมื่อเขาตกต่ำลงไป กลายเป็นเดือดร้อนเป็นทุกข์ เราก็มีกรุณา ใฝ่ใจช่วยบำบัดทุกข์ให้

๓. ในสถานการณ์ที่เขาขยับสูงขึ้นไปในความดีงาม สุขความสำเร็จ เราก็มี มุทิตา หมายความว่า เมื่อเขาเปลี่ยนไปในทางขึ้นสูง ได้ดีมีสุข ทำสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ประสบความสำเร็จ เราก็ย้ายไปเป็นมุทิตา คือพลอยยินดีด้วย ช่วยส่งเสริมสนับสนุนในวงการงาน ตลอดจนการเป็นผู้นำทั่วไป นั้น เรื่องที่สำคัญมากก็คือ เมื่อคนมีปัญหา มีทุกข์เดือดร้อน เช่น เจ็บไข้ได้ป่วย หรือยากไร้ขาดแคลน ก็ต้องมีกรุณาที่จะเอาใจใส่แก้ปัญหา เมื่อมีคนประสบผลสำเร็จในการทำสิ่งดีงาม ทำให้อะไรต่ออะไร พัฒนาก้าวหน้าไป ก็ต้องมีมุทิตาช่วยส่งเสริมสนับสนุนแต่ในยามปกติก็ต้องไม่ปล่อยปละละเลย ต้องเอาใจใส่ต่อการที่จะทำให้เขาอยู่ดีมีสุข เช่น มีสุขภาพดี อยู่ในวิถีทางของความสุขความเจริญ และการพัฒนาสืบต่อไป คือ ต้องมีเมตตาปรารถนาดี

ถ้าปฏิบัติได้อย่างนี้ก็จะทำให้กิจการงาน และประโยชน์สุขที่มุ่งหมายพร้อมที่จะสำเร็จ ผลหนึ่งก็จะเกิดขึ้นในตัวผู้นำ คือ “ปิโย” แปลว่า “ผู้เป็นที่รัก” กล่าวคือผู้ร่วมงานหรือผู้ร่วมไปด้วยกัน หรือจะเรียกผู้ตามก็แล้วแต่ ก็จะมีความรัก มีความรู้สึกสนิทสนม สบายใจต่อผู้นำนั้น เสริมความรู้สึกอยากร่วมไปด้วยให้หนักแน่นมากขึ้น ทั้งร่วมใจและร่วมมืออย่างไรรู้ก็ตาม ปิโยเท่านั้นไม่พอ ปิโย นั้น ได้มาจาก เมตตา กรุณา มุทิตา แต่ยังต้องมีอีกข้อหนึ่ง คือ อุเบกขา

๔. ในสถานการณ์ที่เขาทำผิดหลักหรือละเมิดธรรม เรามี อุเบกขา หมายความว่า เมื่อใดเขาทำอะไรไม่ถูกต้อง โดยละเมิดธรรม คือ ละเมิดต่อหลักการหรือละเมิดต่อความถูกต้อง ทำให้เสียหาย เสียกฎเกณฑ์ เสียความเป็นธรรม เสียความชอบธรรม ทำลายกติกา เป็นต้น ผู้นำจะต้องอยู่ในหลักที่เรียกว่า อุเบกขา อุเบกขาก็คือรักษาความเป็นกลาง ไม่ลำเอียง ไม่เข้าข้างหยุด การขวนขวาย ไม่ให้เกินขอบเขตไปจนกลายเป็นเสียธรรม คือการปฏิบัติต่อคน หรือช่วยเหลือคน จะต้องไม่ให้เสียความเป็นธรรม ไม่ให้เป็นการทำลายหลักการ ไม่ให้เป็นการละเมิดต่อกฎเกณฑ์กติกา ที่ชอบธรรม^{๖๙}

หลักพุทธธรรมของผู้ทำงานด้านสาธารณสุขเคราะห์อีกส่วน คือ สัปปริสธรรม ใน สัปปริสสูตร อุปปิณณาสก มัชฌิมนิกาย ปรากกัปปุโธวาทเรื่องธรรมของคนดี (สัทบุรุษ) คนที่ สมบูรณ์แบบ หรือมนุษย์โดยสมบูรณ์ ซึ่งถือว่าเป็นสมาชิกที่ดี มีคุณค่าที่แท้จริงของมนุษยชาติ มี ธรรมะ หรือคุณสมบัติที่เรียกว่า สัปปริสธรรม ๗ ประการ คือ

๑. ธัมมัญญตา รู้หลักการ เมื่อดำรงตำแหน่ง มีฐานะ หรือจะทำอะไรก็ตาม ต้องรู้ หลักการ รู้งาน รู้หน้าที่ รู้กฎเกณฑ์กติกาที่เกี่ยวข้อง เช่น อย่างผู้ปกครองประเทศชาติก็ต้องรู้หลัก รัฐศาสตร์ และรู้กฎกติกาของรัฐ คือกฎหมาย ตั้งแต่รัฐธรรมนูญลงมา แล้วก็ยืนอยู่ในหลักการตั้งตนอยู่ในหลักการให้ได้ชุมชน สังคม องค์กร หรือกิจการอะไรก็ตาม ก็ต้องมีหลักการ มีกฎ มีกติกา ที่ผู้นำ จะต้องรู้ชัด แล้วก็ตั้งมั่นอยู่ในหลักการนั้น

๒. อตถัญญตา รู้จุดหมาย ผู้นำถ้าไม่รู้จุดหมายก็ไม่รู้ว่าจะนำคนและกิจการไปไหน นอกจากรู้จุดหมาย มีความชัดเจนในจุดหมายแล้ว จะต้องมีความแน่วแน่มั่นคงที่จะไปให้ถึงจุดหมาย ด้วย ข้อนี้เป็นคุณสมบัติที่สำคัญมาก เมื่อใจมุ่งจุดหมาย แม้มีอะไรมากระทบกระทั่ง ก็จะไม่หวั่นไหว

^{๖๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒๔.

อะไรไม่เกี่ยวข้อง ไม่เข้าเป้า ไม่เข้าแนวทางก็ไม่มั่ววุ่นวาย ใครจะพูดว่าค่าเหินบแนม เมื่อไม่ตรงเรื่อง ก็ไม่มั่วถือสา ไม่เก็บเป็นอารมณ์ ไม่ยุ่งกับเรื่องจุกจิกไม่เป็นเรื่อง เอาแต่เรื่องที่เข้าแนวทางสู่จุดหมาย ใจมุ่งสู่เป้าหมาย อย่างชัดเจน และมุ่งมั่นแน่วแน่

๓. อัตตัญญูตา รู้ตน คือ ต้องรู้ว่าตนเองคือใครมีภาวะเป็นอะไร อยู่ในสถานะใด มีคุณสมบัติ มีความพร้อม มีความถนัด สติปัญญา ความสามารถอย่างไร มีกำลังแค่ไหน มีข้อยังข้อหย่อน จุดอ่อนจุดแข็งอย่างไร ซึ่งจะต้องสำรวจตนเอง และเตือนตนเองอยู่เสมอ ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ ในการพัฒนาปรับปรุงตัวเอง ให้มีคุณสมบัติความสามารถยิ่ง ๆ ขึ้นไป ไม่ใช่ว่าเป็นผู้นำแล้วจะเป็นคน สมบูรณ์ไม่ต้องพัฒนาตนเอง ยิ่งเป็นผู้นำก็ยิ่งต้องพัฒนาตนเองตลอดเวลาให้ไปได้ดียิ่งขึ้นไป

๔. มัตตัญญูตา รู้ประมาณ คือ รู้จักความพอดี หมายความว่าต้องรู้จักขอบเขตขีดขั้น ความพอเหมาะที่จะจัดทำในเรื่องต่าง ๆ ทานยกตัวอย่าง เช่น ผู้ปกครองบ้านเมืองรู้จักประมาณในการลงทัณฑ์อาญา และการเก็บภาษี เป็นต้น ไม่ใช่เอาแต่จะให้ได้อย่างใจ และต้องรู้จักว่าในการ กระทำนั้น ๆ หรือในเรื่องรานั้น ๆ มีองค์ประกอบหรือมีปัจจัยอะไรเกี่ยวข้องบ้าง ทำแค่ไหน องค์ประกอบของมันจะพอดี ได้สัดส่วนพอเหมาะ การทำการต่าง ๆ ทุกอย่างต้องพอดี ถ้าไม่พอดีก็ พลาดความดีจึงจะทำให้เกิดความสำเร็จที่แท้จริง ฉะนั้นจะต้องรู้จักประกอบ และปัจจัยที่เกี่ยวข้อง และจัดให้ลงตัวพอเหมาะพอดี

๕. กาลัญญูตา รู้กาล คือ รู้จักเวลา เช่น รู้ลำดับ ระยะเวลา จังหวะ ปริมาณ ความเหมาะสม ของเวลาว่า เรื่องนี้จะลงมือตอนไหน เวลาไหนจะทำอะไรอย่างไร จึงจะเหมาะสม ดังจะเห็นว่าแม้แต่ การพูดจาก็ต้องรู้จักกาลเวลา ตลอดจนรู้จักวางแผนงานในการใช้เวลา ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ เช่น วางแผน ว่า สังคมมีแนวโน้มจะเป็นอย่างไรในเวลาข้างหน้าเท่านั้น และเหตุการณ์ทำนองนี้จะเกิดขึ้น เราจะ วางแผนรับมือกับสถานการณ์นั้นอย่างไร

๖. ปริสัณญูตา รู้ชุมชน คือ รู้สังคมตั้งแต่ในขอบเขตที่กว้างขวาง คือ รู้สังคมโลก รู้ สังคมของประเทศชาติว่าอยู่ในสถานการณ์อย่างไร มีปัญหาอะไร มีความต้องการอย่างไร โดยเฉพาะ ถ้าจะช่วยเหลือเขา ก็ต้องรู้ปัญหาความต้องการของเขา แม้แต่ชุมชนย่อย ๆ ถ้าเราจะช่วยเหลือเขา เราต้องรู้ความต้องการของเขา เพื่อสนองความต้องการได้ถูกต้อง หรือแก้ไขปัญหามาได้ตรงจุด

๗. บุคคลัญญูตา รู้บุคคล คือ รู้จักบุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะคนที่มาร่วมงานร่วม การร่วมไปด้วยกัน และคนที่เราไปให้บริการตามความแตกต่างเฉพาะตัว เพื่อปฏิบัติต่อเขาได้ถูกต้อง เหมาะสม และได้ผล ตลอดจนสามารถให้บริการให้ความช่วยเหลือได้ตรงตามความต้องการ รู้ว่าจะใช้ วิธีสัมพันธ์ พูดจาแนะนำ ตีชม หรือจะให้เขายอมรับได้อย่างไร โดยเฉพาะในการใช้คน ซึ่งต้องรู้ว่าคน ไหนเป็นอย่างไร มีความถนัดอัธยาศัยความสามารถอย่างไร เพื่อใช้คนให้เหมาะกับงาน นอกจากนั้นก็รู้ ประโยชน์ที่เขาพึงได้ เพราะว่าการทำงานนั้นไม่ใช่เราจะเอาเขามาเป็นเพียงเครื่องมือทำงานได้ แต่ จะต้องให้คนที่ทำงานทุกคนได้ประโยชน์ ได้พัฒนาตัวเอง ผู้นำควรรู้ว่า เขาควรจะได้ประโยชน์อะไร เพื่อความเจริญงอกงามแห่งชีวิตที่แท้จริงของเขาด้วย ที่กล่าวมานี้ คือหลักธรรมที่เรียกว่า สัปปริสธรรม ๗ ประการ^{๗๐} ถ้ามีคุณธรรม ๗ ประการนี้ แม้จะไม่มีคุณสมบัติข้ออื่นก็เป็นผู้นำได้เพราะ

^{๗๐}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๑/๒๖๕.

รู้จักประกอบและปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างเพียงพอที่จะจัดการให้ได้ผล สามารถจัดวางวิธีปฏิบัติการที่เหมาะสมให้บรรลุผลสำเร็จได้ ส่วนคุณสมบัติอย่างอื่นก็มาเสริม^{๗๑}

ราชสังคหัตถุ คือ การทำนุบำรุงทวยราษฎร์ให้ประชาชาติดำรงอยู่ในเอกภาพ และสามัคคีด้วยหลักธรรมที่เรียกว่า ราชสังคหัตถุ มี ๔ ประการ คือ

๑) สัสสมณะ คือ ฉลาดบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร รู้จักส่งเสริมการเกษตรกรรมให้อุดมสมบูรณ์ โดยเข้าไปศึกษาถึงสภาพปัญหา และความต้องการของราษฎร เพื่อแสวงหาแนวทางที่เหมาะสม และดำเนินการสงเคราะห์หรือช่วยเหลือให้ผลต่อ

๒) ปุริสมณะ คือ ฉลาดบำรุงข้าราชการ ให้กำลังใจเจ้าหน้าที่ ข้าราชการที่ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ส่งเสริมคนดีมีความสามารถ และจัดสวัสดิการที่ดี

๓) สัมมาปาสะ คือ ผูกประสานปวงประชา คือ ฉลาดในการแก้ปัญหาสังคม รู้จักผูกน้ำใจประชาชนด้วยการส่งเสริมอาชีพ เช่น การจัดกองทุนให้กู้ยืม โดยคิดอัตราดอกเบี้ยต่ำ เป็นต้น เพื่อนำไปประกอบอาชีพต่าง ๆ ทั้งในด้านอุตสาหกรรม และพาณิชยกรรม เป็นต้น

๔) วาชเปยยะ คือ ความมีวาจาอันดูดีมีน้ำใจ รู้จักพูดจาปราศรัยยกย่องเชิดชู ชี้แจง แนะนำ รู้จักถามทุกข์สุขของราษฎรทุกชั้น แม้ปราศรัยก็ไพเราะน่าฟัง ทั้งประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐาน มีประโยชน์ เป็นทางแห่งความสามัคคี ทำให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน^{๗๒}

สังคหัตถุ ๔ ถือได้ว่าเป็นคุณธรรมของการให้บริการ เพราะเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมการช่วยเหลือผู้อื่น การช่วยเหลือผู้อื่นก็คือการบริการอย่างหนึ่ง เช่น ลูกช่วยแม่ทำงานบ้าน ก็เป็นการช่วยเหลือ/บริการแม่ทางหนึ่ง เป็นต้น อันประกอบด้วย

๑. ทาน คือ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจ เสียสละ หรือการช่วยเหลือ อาจจะเป็นการให้ข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ หรือการให้ทุนทรัพย์ก็ได้ นอกจากนั้น การให้วิชาความรู้ก็ถือว่าเป็นการให้ทานอย่างหนึ่งด้วย

๒. ปิยวาจา คือการพูดด้วยวาจาอันไพเราะ สุภาพ อ่อนโยน น่าฟัง และเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น ไม่เบียดเบียนกันด้วยคำพูด เป็นคำพูดที่นำไปสู่ความดีงาม เป็นการช่วยเหลือด้วยคำพูด เช่น คำแนะนำตักเตือน เป็นต้น

๓. อัตถจริยา คือการทำประโยชน์แก่ผู้อื่น เป็นการช่วยเหลือด้วยแรงกาย เช่น การบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม การช่วยเหลือผู้ประสบภัยต่าง ๆ เป็นต้น

๔. สมนัตตตา คือ การมีมนุษยสัมพันธ์ดี สามารถเข้าหากันได้ง่าย คบหากันได้อย่างสบายใจ ไม่เย่อหยิ่ง ไม่ทะนงตัว ไม่เอาเปรียบคนอื่น อันก่อให้เกิดความสามัคคี และประโยชน์สุขร่วมกัน^{๗๓}

สาราณียธรรม คือธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน เป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์กัน ไม่ว่าจะเป็นในครอบครัว หรือในสังคมก็ตาม หลักการอยู่ร่วมกันโดยทั่วไปแล้ว การอยู่ร่วมกันต้องมี

^{๗๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *ภาวะผู้นำ*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๖), หน้า ๒๐.

^{๗๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๕/๑๑๐.

^{๗๓} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๔๔.

ความเคารพ ความสามัคคี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สาราณียธรรม ๖ ประกอบด้วย

๑) เมตตาทายกรรม คือ การกระทำต่อกันด้วยเมตตา การแสดงกิริยาอาการที่สุภาพ ต่อเพื่อนมนุษย์ทั้งต่อหน้า และลับหลังให้ความช่วยเหลือกันไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามกัน

๒) เมตตาจารีกรรม คือ การแสดงออกถึงความเมตตาปราณีต่อกันทางวาจา การช่วยบอกแจ้งในสิ่งที่เป็นประโยชน์ แนะนำสั่งสอนตักเตือนในทางที่ถูกที่ควรด้วยความปรารถนาดี มีวาจาสุภาพให้ความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓) เมตตาโมกขกรรม คือ การตั้งจิตปรารถนาดีต่อกันกับเพื่อนร่วมสังคม หมู่คณะเดียวกัน มีจิตคิดทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กันและกัน มองกันแต่ในแง่ดี ไม่มีความระแวงสงสัย ในกันและกัน

๔) สาธารณโภคี คือ การเอื้อเฟื้อแบ่งปันต่อกันและกัน การแสดงความเอื้อเฟื้อ โอบอ้อมอารี ด้วยการแบ่งปัน แจกจ่าย ลาภผล สิ่งที่ตนได้มาโดยชอบธรรมให้ทุกคนอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้ได้ประโยชน์ร่วมกัน

๕) สีสสามัญญตา คือ ความเป็นผู้มีศีล ความประพฤติเสมอเหมือนกันกับบุคคลอื่น การประพฤติปฏิบัติดำรงตนอยู่ในสังคมด้วยความถูกต้อง เรียบร้อยดีงาม เคารพกติกา ระเบียบของสังคม ไม่ทำตนให้เป็นที่ยังเกลียดหรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

๖) ทิฏฐิสามัญญตา คือ ความเป็นผู้มีทิฏฐิหรือความเห็นเสมอกัน การปรับความคิดเห็นเข้าหากัน การให้ความเคารพยอมรับความคิดเห็นของคนอื่น กล่าวคือ ยอมรับความคิดเห็นของคนหมู่มาก แม้จะไม่ถูกใจก็ตาม ยึดถือหลักอุดมคติแห่งความดีงาม หรือมีจุดมุ่งหมายสูงสุดอันเดียวกัน^{๗๔}

อุปหานิยธรรม คือ หลักธรรมที่ป้องกันความเสื่อมไป เพื่อความเจริญฝ่ายเดียวมี ๗ ประการ คือ

๑) หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ การประชุมพบปะ ปรีกษาหารือ มีความจำเป็นที่จะช่วยระดมความคิดเห็น หาข้อยุติร่วมกัน การวางระเบียบกติกาทางสังคมหรือแม้กระทั่งการปรับความเข้าใจระหว่างกัน ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อระบบการปกครอง และงานสาธารณสงเคราะห์

๒) พร้อมเพรียงกันในการเข้าประชุม เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม ตลอดถึงความพร้อมเพรียงในการทำกิจการงานทุกอย่างที่ทำร่วมกัน อันจะเป็นผลให้เกิดความสมัครสมานสามัคคีในหมู่คณะ ไม่แบ่งแยกเป็นฝักฝ่าย

๓) ไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่ได้บัญญัติไว้ การให้ความเคารพยึดถือปฏิบัติในกฎระเบียบ กติกาที่ตกลงกันไว้อย่างเคร่งครัด ที่สมาชิกในสังคมได้ร่วมกันบัญญัติหรือตกลงกันไว้ เป็นการชี้ให้เห็นถึงการให้ความเคารพในกฎเกณฑ์ที่ได้บัญญัติเอาไว้ หากเพิกถอนสิ่งที่ตั้งมานั้น ก็จะเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการขาดความเคารพ ย่ำเกรงในสิ่งที่ตั้งมานั้น อันอาจจะส่งผลไปสู่ความขัดแย้งทางสังคมในภายหลังได้

^{๗๔}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๔/๓๒๑.

๔) การให้ความเคารพ ยำเกรง นับถือ ให้เกียรติผู้ใหญ่ของบ้านเมือง และยอมรับฟัง ข้อคิดเห็นไม่ละเลยต่อคำแนะนำตักเตือนของท่าน ในฐานะที่ท่านเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์อัน ยาวนาน ข้อนี้จึงมีลักษณะคล้ายกับข้อ ๓ ต่างกันที่ข้อนี้เน้นที่ตัวบุคคล ส่วนข้อที่ ๓ เน้นที่หลักการ

๕) การให้เกียรติ ค้ำครอง ป้องกันสตรีมิให้ถูกข่มเหงรังแก หลักการข้อนี้มุ่งถึง การป้องกันละเมิดสิทธิสตรีซึ่งสังคมดั้งเดิมถือว่า สตรีนั้นไม่ค่อยมีปากมีเสียงหรือมีบทบาทในสังคมแต่ อย่างไรก็ตาม สตรีก็มีบทบาทในครอบครัว หากสตรีได้รับการค้ำครองก็อาจจะกระทบ กระเทือนถึง ความดีงามภายในสังคมได้

๖) การให้ความเคารพบูชาสักการะเจดีย์ ปูนียสถาน ปูนียวัตถุ อนุสาวรีย์ประจำ ชาติ อันเป็นเครื่องเตือนความทรงจำ เร้าใจให้ทำความดีเป็นศูนย์รวมจิตใจทำให้เกิดความสามัคคีของ คนในชาติ ไม่ปล่อยยให้ประเพณีหรือการบูชาต่าง ๆ ที่เคยกระทำต่อปูนียสถานเหล่านั้นสูญหายไป

๗) การให้การอารักขา บำรุง ค้ำครอง ป้องกัน อันชอบธรรมแก่สมณพราหมณ์ นักบวช ผู้ทรงศีลธรรมอันบริสุทธิ์ ผู้เป็นตัวอย่างที่ดีทางศีลธรรม และขอให้ตั้งใจไว้ว่าท่านที่ทรง

คุณธรรมเหล่านั้นที่ยังไม่มา พึงมาสู่แว่นแคว้น ที่มาแล้วขอให้อยู่เป็นสุข ข้อนี้เป็นการ ชี้ให้เห็น ถึงการให้ความสำคัญของสถาบันศาสนา อันเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน หากผู้ปกครอง หรือผู้บริหารบ้านเมืองไม่ให้ความสำคัญ ถือว่าขาดสรรพกำลังในการช่วยบริหารบ้านเมืองให้เกิดสันติ สุขร่มเย็น^{๗๕}

สรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ส่งเสริมและสนับสนุนการช่วยเหลือผู้อื่นเป็น อย่างมาก สามารถสังเกตได้จากคำสอนในเรื่องการให้ หรือ ทาน ซึ่งมีหลักธรรมหลายข้อที่ได้กล่าวถึง เรื่องการให้ หรือทาน เช่น มงคลชีวิต ๓๘ ประการ (ข้อที่ ๑๕ เรื่อง การบำเพ็ญทาน) บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ (ทานมัยและไวยวัจจมัย) หรือ สังคหวัตถุ ๔ กับ สาราณียธรรม ๖ ฯลฯ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วใน ข้างต้น

การนำเอาพระพุทธศาสนามาช่วยในการปฏิบัติงานด้านสาธารณสงเคราะห์เท่ากับเป็น การพัฒนาจิตใจของอาสาสมัครให้สูงขึ้น นับว่าเป็นการทำทานอีกทางหนึ่งด้วย เพราะงานด้าน สาธารณสงเคราะห์เป็นงานที่แสดงถึงความไม่เห็นแก่ตัว ความไม่โลภในตัวเองคนนั้น ๆ อาสาสมัคร หมายถึงผู้ที่พร้อมที่จะสละเวลา หรือทรัพย์สินส่วนตัว เพื่อประโยชน์ต่อสังคมต่อไป ดังนั้น งานด้าน สาธารณสงเคราะห์ จึงเป็นงานที่ต้องไม่ขัดกับคำสอนทางพระพุทธศาสนาเลยสักประการ จึงสามารถ สรุปได้ว่าคำสอนของพระพุทธศาสนามีส่วนสำคัญในการสนับสนุน ส่งเสริม งานสาธารณสงเคราะห์นี้ เป็นอย่างมากโดยเฉพาะในภาวะการณ์ในปัจจุบันนี้

จากหลักธรรมที่สนับสนุนงานสาธารณสงเคราะห์ ที่นักวิชาการได้แสดงทัศนะไว้ดังกล่าว ข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้สังเคราะห์แนวคิดหลักเกี่ยวกับหลักธรรมที่สนับสนุนงานสาธารณสงเคราะห์ ดัง ตารางที่ ๒.๑๐

^{๗๕} ธี.ม. (ไทย) ๑๑/๓๔/๗๘ - ๘๐.

ตารางที่ ๒.๑๐ แสดงการสังเคราะห์แนวคิดหลักที่นักวิชาการ และนักวิจัยทำการศึกษาเกี่ยวกับหลักธรรมที่สนับสนุนงานสาธารณสุขสงเคราะห์

นักวิชาการ/นักวิจัย	แนวคิดหลัก
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (๒๕๕๑, หน้า ๑๒๔)	๑) ในสถานการณ์ที่เขาอยู่เป็นปกติ เราก็มียเมตตา ๒) ในสถานการณ์ที่เขาตกต่ำเดือดร้อน เราก็มียกรุณา ๓) ในสถานการณ์ที่เขาขยับสูงขึ้นไปในความดีงาม ความสุขความสำเร็จ เราก็มียมุทิตา ๔) ในสถานการณ์ที่เขาทำผิดหลักหรือละเมิดธรรม เราก็มียอุเบกขา
ที.ปา. (ไทย) (๑๑/๓๓๑/๒๖๕)	สัปปริสธรรม ๗ ประการ ๑) ฉัมมัญญุตตา เป็นผู้รู้จักเหตุ ๒) อัตถัญญุตตา เป็นผู้รู้จักผล ๓) อัตตัญญุตตา เป็นผู้รู้จักตน ๔) มัตตัญญุตตา เป็นผู้รู้จักประมาณ ๕) กาลัญญุตตา เป็นผู้รู้จักกาล ๖) ปริสัญญุตตา เป็นผู้รู้จักบริษัท ๗) ปุคคลัญญุตตา เป็นผู้รู้จักบุคคล
ส.ส. (ไทย) (๑๕/๓๕/๑๑๐)	ราชสังคหวัตถุ ๔ ประการ ๑) สัสสมะระ คือ ฉลาดบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ๒) ปุริสมะระ คือ ฉลาดบำรุงข้าราชการ ๓) สัมมาปาสะ คือ ผูกประสานปวงประชา ๔) วาขเปยยะ คือ ความมีวาจาอันดูดีมีน้ำใจ
อง.จตุกก. (ไทย) (๒๑/๓๒/๔๔)	สังคหวัตถุ ๔ ๑) ทาน คือ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจ ๒) ปิยวาจา คือ การพูดด้วยวาจาอันไพเราะ ๓) อตถจริยา คือ การทำประโยชน์แก่ผู้อื่น ๔) สมานัตตตา คือ การมีมนุษยสัมพันธ์ดี
ที.ปา. (ไทย) (๑๑/๓๒๔/๓๒๑)	สาราณียธรรม ๑) เมตตากายกรรม ๒) เมตตาวจีกรรม ๓) เมตตามโนกรรม ๔) สาธารณโภคี ๕) สีสสามัญญุตตา ๖) ทิฏฐิสามัญญุตตา

ตารางที่ ๒.๑๐ (ต่อ)

นักวิชาการ/นักวิจัย	แนวคิดหลัก
ที.ม. (ไทย) (๑๑/๓๔/๗๘ - ๘๐)	อภิธานิยธรรม ๑) หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ ๒) พร้อมเพรียงกันในการเข้าประชุม ๓) ไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่ได้บัญญัติไว้ ๔) การให้ความเคารพ ยำเกรง นับถือ ให้เกียรติ ๕) การให้เกียรติ คุ่มครอง ป้องกัน ๖) การให้ความเคารพบูชาสักการะเจดีย์ ๗) การให้การอารักขา บำรุง คุ่มครอง ป้องกัน

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และบำรุงรักษาแหล่งน้ำ

จากการทบทวนแนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และบำรุงรักษาแหล่งน้ำ ผู้วิจัยได้ประมวลมาจากแนวคิดของนักวิชาการ โดยจะนำเสนอในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ ความหมาย แนวคิดและทฤษฎี ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๓.๑ ความหมายของการอนุรักษ์

จากการทบทวนแนวคิดที่เกี่ยวกับความหมายของการอนุรักษ์นั้น มีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

คำว่า อนุรักษ์ ว่าเป็นการเก็บรักษา สงวนซ่อมแซม ปรับปรุง และการใช้ต่อทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม เพื่อจะได้เอื้ออำนวยให้คุณภาพสูง ในการสนองความเป็นอยู่ของมนุษย์ตลอดไป^{๗๖} และเป็นการรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาด ให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด และใช้ได้เป็นเวลายาวนานที่สุด ทั้งนี้ต้องให้สูญเสียทรัพยากรโดยเปล่าประโยชน์น้อยที่สุด และจะต้องกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรโดยทั่วถึงกันด้วย ฉะนั้น การอนุรักษ์ จึงไม่ได้หมายถึงการเก็บรักษาทรัพยากรไว้เฉย ๆ แต่ต้องนำทรัพยากรมาใช้ประโยชน์ให้ถูกต้องตามกาลเทศะอีกด้วย^{๗๗}

การอนุรักษ์นั้นจะเกี่ยวข้องกับแนวความคิด ๒ ประการคือ^{๗๘}

๑.ประการแรกคือ “การรู้จักใช้อย่างมีเหตุผล” คำว่า การมีเหตุผลในการนำทรัพยากรมาใช้ควรคำนึงถึงคุณลักษณะของทรัพยากรนั้นเป็นสำคัญ ทรัพยากรบางประเภทมีความเปราะบางต่อ

^{๗๖}เกษม จันทรแก้ว, การสิ่งแวดล้อมแบบผสมผสาน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๗), หน้า ๕๑.

^{๗๗}นิวัติ เรืองพานิช, การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๔.

^{๗๘}กิตติชัย รัตน์, บทสังเคราะห์องค์ความรู้การจัดการลุ่มน้ำและสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๗.

การเกิดผลกระทบก็ยิ่งต้องใช้อย่างระมัดระวัง และต้องคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับได้ (Carrying capacity) ของระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมด้วย

๒. ประการที่สองคือ “การใช้อย่างชาญฉลาด” การที่มนุษย์บริโภคทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในชีวิตประจำวันนั้น มิได้แต่มองในมิติของการนำมาใช้ เพื่อเป็นปัจจัยสี่แต่เพียงอย่างเดียว เนื่องจากมูลค่าของทรัพยากรอาจให้คุณค่าในเชิงเศรษฐกิจ และสังคมอย่างมากมายมหาศาล อาทิ การที่มนุษย์เข้าไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่ธรรมชาติ ที่มีความสวยงาม เพื่อการพักผ่อนและประกอบกิจกรรมนันทนาการ โดยมิได้เข้าไปเกี่ยวกับทรัพยากรใด ๆ ออกจากพื้นที่เหล่านั้นเลยแม้แต่น้อย แต่เข้าไปบริโภคในเชิงสุนทรียภาพทางอารมณ์ และจิตใจ มูลค่าของทรัพยากรในเชิงสุนทรียภาพจึงมีอาจประเมินค่าเป็นตัวเงินได้

ฉะนั้นการรู้จักใช้อย่างชาญฉลาด จึงควรพิจารณามูลค่าหรือ “คุณค่าของทรัพยากร” ในหลายมิติให้ถี่ถ้วน โดยทั่วไปแล้วทรัพยากรธรรมชาติมีคุณค่าทางตรง และคุณค่าทางอ้อมมากมาย หากจะด้วยเหตุผลใดก็แล้วแต่เมื่อนำทรัพยากรเหล่านั้นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม ให้พิจารณาจาก

๑. ต้องใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด คือใช้ทรัพยากรเฉพาะส่วนที่ต้องการนำมาใช้เท่านั้น และต้องใช้ให้คุ้มค่ากับประเภทของทรัพยากร

๒. ต้องเกิดของเสีย หรือมลพิษน้อยที่สุด กล่าวคือ มีการจัดการกับทรัพยากรมิให้มีเกิดของเสียออกมาจนส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม หรือหากจะมีต้องมีการควบคุมมลพิษ หรือของเสียที่เหมาะสม

๓. ในกระบวนการเก็บเกี่ยวทรัพยากรมาใช้ และในกระบวนการใช้ต้องคำนึงถึง “การอนุรักษ์ที่เหมาะสม” นั่นก็คือการรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน มีการฟื้นฟูทรัพยากรที่เสื่อมโทรม รวมทั้งการพัฒนาทรัพยากรให้มีศักยภาพในการให้ผลผลิตหรือใช้ประโยชน์ที่สูงขึ้น

สรุปได้ว่า การอนุรักษ์แหล่งน้ำ จึงเปรียบเสมือนกับการรักษาไว้ซึ่งทรัพยากรต้นทุนของสังคมไว้ เพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืนยาวนาน ดังเช่นแต่อดีตกาล ซึ่งมนุษย์มีความสัมพันธ์กับแหล่งอย่างใกล้ชิด ในระบบของการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ในขณะที่ในกระแสของการพัฒนาในโลกปัจจุบันกลับยิ่งทำให้เกิดผลกระทบต่อปริมาณ และคุณภาพของแหล่งน้ำมากขึ้นเรื่อย ๆ จนมีอาจจะใช้การจัดการด้วยวิธีทางธรรมชาติได้อีก นั่นจึงเป็นหนทางที่ทำให้มนุษย์ต้องคิดค้นเทคโนโลยี และวิวัฒนาการใหม่ ๆ มาใช้ในการจัดการกับปัญหาดังกล่าว

จากความหมายของการอนุรักษ์ ที่นักวิชาการได้แสดงทัศนะไว้ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้สังเคราะห์แนวคิดหลักเกี่ยวกับความหมายของการอนุรักษ์ไว้ ดังตารางที่ ๒.๑๑

ตารางที่ ๒.๑๑ แสดงการสังเคราะห์แนวคิดหลักที่นักวิชาการ และนักวิจัยทำการศึกษาเกี่ยวกับความหมายของการอนุรักษ์

นักวิชาการ/นักวิจัย	แนวคิดหลัก
เกษม จันทรแก้ว (๒๕๔๗, หน้า ๕๑)	การเก็บรักษาสงวนซ่อมแซม ปรับปรุง และใช้ต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
นิวัติ เรืองพานิช (๒๕๔๙, หน้า ๑๔)	การรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาดให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด
กิตติชัย รัตนะ (๒๕๕๑, หน้า ๑๗)	๑) การรู้จักใช้อย่างมีเหตุผล ๒) การใช้อย่างชาญฉลาด

๒.๓.๒ คุณค่าและความสำคัญของแหล่งน้ำ

จากการทบทวนแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าและความสำคัญของแหล่งน้ำนั้น มีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

แหล่งน้ำทำหน้าที่รองรับ เก็บกัก และระบายน้ำ กระแสน้ำที่ไหลจากที่สูงลงสู่ที่ต่ำ ทำให้เกิดการไหลเวียนของระบบนิเวศน์ แหล่งน้ำยังทำหน้าที่ช่วยกักเก็บตะกอน สะสมธาตุอาหาร รองรับของเสีย และดูดซับสารพิษที่ปนเปื้อนมากับกระแสน้ำ รวมทั้งยังเป็นแหล่งกำเนิดทรัพยากรชีวภาพที่มีความหลากหลาย และเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของสิ่งมีชีวิต ทั้งพืช สัตว์ และจุลินทรีย์ ทั้งยังมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิต และการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์^{๗๙}

(๑) สถานการณ์แหล่งน้ำในประเทศไทย

ปริมาณน้ำ และความต้องการใช้น้ำ ประเทศไทยมีพื้นที่รับน้ำโดยรวมประมาณ ๐.๕๑ ล้านตารางกิโลเมตร แบ่งพื้นที่รับน้ำออกได้เป็น ๒๕ กลุ่มน้ำหลัก มีพื้นที่เกษตรในเขตชลประทาน และพื้นที่รับประโยชน์รวม ๔๐ ล้านไร่ และพื้นที่เกษตรนอกเขตชลประทานกว่า ๙๐ ล้านไร่ ทั่วประเทศมีปริมาณฝนตกเฉลี่ย ๑,๕๗๓ มิลลิเมตรต่อปี คิดเป็นปริมาณน้ำที่ตกลงมาในพื้นที่รับน้ำทั่วประเทศ ๘๐๔,๓๗๒ ล้านลูกบาศก์เมตรต่อปี ปริมาณน้ำฝนที่ตกลงมา ส่วนหนึ่งประมาณ ๕๙๐,๙๔๙ ล้านลูกบาศก์เมตรต่อปี จะระเหยกลับสู่บรรยากาศ และซึมลงสู่ใต้ดิน ส่วนที่เหลือเป็นน้ำท่าไหลลงสู่ลำห้วย ลำธาร แม่น้ำ คู คลอง และถูกเก็บกักไว้ในหนองน้ำ สระน้ำ และทะเลสาบประมาณ ๒๑๓,๔๒๓ ล้านลูกบาศก์เมตรต่อปี ประเทศไทยมีปริมาณน้ำที่ถูกเก็บกักโดยเขื่อน และโครงการพัฒนาแหล่งน้ำ มีความจุรวมกันประมาณ ๗๒,๖๓๐ ล้านลูกบาศก์เมตร (ร้อยละ ๓๔ ของปริมาณน้ำท่ารายปีทั้งหมด) มีปริมาณความต้องการน้ำในทุกภาคส่วน รวมทั้งสิ้น ๖๗,๒๒๒ ล้านลูกบาศก์เมตรต่อปี แบ่งออกเป็นน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค ๒,๓๖๓ ล้านลูกบาศก์เมตรต่อปี (ร้อยละ ๔ ของปริมาณน้ำที่ต้องการใช้ทั้งหมด) น้ำเพื่อการอุตสาหกรรม ๑,๓๑๖ ล้านลูกบาศก์เมตรต่อปี (ร้อยละ ๒ ของปริมาณน้ำที่ต้องการใช้ทั้งหมด) น้ำเพื่อการชลประทานสำหรับพื้นที่การเกษตรประมาณ ๔๐ ล้านไร่ มีปริมาณรวม ๔๑,๔๖๔ ล้านลูกบาศก์เมตรต่อปี (ร้อยละ ๖๑ ของปริมาณน้ำที่ต้องการใช้ทั้งหมด)

^{๗๙} กรมทรัพยากรน้ำ, *มาตรการเพื่อการอนุรักษ์ฟื้นฟู และบำรุงรักษาแหล่งน้ำ*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งน้ำ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, ๒๕๕๒), หน้า ๑๑ - ๒๙.

และมีความต้องการน้ำเพื่อรักษาระบบนิเวศ ๒๒,๐๘๓ ล้านลูกบาศก์เมตรต่อปี (ร้อยละ ๓๓ ของปริมาณน้ำที่ต้องการใช้ทั้งหมด) แต่เนื่องจากมีปริมาณน้ำที่ไหลเข้าสู่แหล่งเก็บกักน้ำ เพื่อให้สามารถนำมาใช้งานได้ มีปริมาณเฉลี่ยประมาณ ๔๒,๐๐๐ ล้านลูกบาศก์เมตรต่อปี

(๒) บทบาท และความสำคัญของแหล่งน้ำ

แหล่งน้ำเป็นระบบนิเวศที่มีบทบาทตลอดจนคุณค่า และความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ทั้งทางด้านระบบนิเวศ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของชุมชนเมือง และชนบท พืชและสัตว์ ที่อาศัยอยู่ในน้ำ และบริเวณโดยรอบ แหล่งน้ำมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชุมชนริมน้ำ ซึ่งมีความเป็นอยู่แบบพึ่งพาอาศัยกัน และผูกพันกับแหล่งน้ำมานาน ผลประโยชน์ที่ได้รับจากแหล่งน้ำแต่ละแห่ง จะแตกต่างกันตามสภาพภูมิประเทศ บทบาทและความสำคัญของแหล่งน้ำที่มีต่อชุมชน ที่สำคัญ ได้แก่

๑) เป็นแหล่งน้ำที่ใช้ประโยชน์ในกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ ทั้งทางตรง และทางอ้อม ทั้งน้ำจืด น้ำกร่อย และน้ำเค็ม ที่มนุษย์ พืช และสัตว์ เข้าไปใช้ประโยชน์ได้โดยตรง หรือนำมาใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การอุปโภคบริโภค การเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ อุตสาหกรรม เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ นันทนาการ ฯลฯ

๒) เป็นแหล่งเก็บกักน้ำฝน และน้ำท่า น้ำที่ไหลบ่าลงมาจากพื้นที่ตอนบนของกลุ่มน้ำ จะถูกเก็บกักในแหล่งน้ำ ก่อนจะไหลลงสู่ทะเล ช่วยลดและป้องกันปัญหาน้ำท่วมฉับพลัน และแก้ไขปัญหามลพิษทางดินในชั้นฤดูแล้ง นอกจากนั้นแหล่งน้ำยังช่วยรักษาสมดุลของระดับน้ำใต้ดินอีกด้วย

๓) ช่วยป้องกันมิให้น้ำเค็มรุกเข้ามาในแผ่นดิน น้ำจืดที่ไหลมาตามทางน้ำต่าง ๆ จะไหลลงมาเก็บกักในแหล่งน้ำก่อน แล้วซึมผ่านผิวดินลงสู่ชั้นน้ำใต้ดิน และช่วยผลักดันน้ำทะเลมิให้รุกเข้ามาในแผ่นดิน การทำลายแหล่งน้ำ โดยเฉพาะบริเวณชายฝั่งทะเล และการผันน้ำจากแหล่งน้ำมาใช้มากเกินไป มีผลทำให้น้ำเค็มรุกเข้ามาในแผ่นดินได้มากขึ้น โดยเฉพาะในช่วงน้ำขึ้นสูงสุด

๔) แหล่งน้ำยังช่วยชะลอการไหลของน้ำ และเก็บกักตะกอนที่พัดพามาจากพื้นที่ตอนบน แหล่งน้ำยังช่วยดักตะกอนก่อนที่น้ำภายในแหล่งน้ำจะไหลออกสู่ทะเล พืชพรรณที่ขึ้นอยู่ในแหล่งน้ำ เช่น อ้อ แคม กก และหญ้า ช่วยชะลอความเร็วน้ำ กักเก็บตะกอน จึงช่วยลดการตื้นเขินของอ่าว และรักษาคุณภาพบริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลและคุณภาพน้ำในทะเล

๕) ช่วยกักเก็บธาตุอาหารพืชที่ถูกพัดพามากับน้ำและตะกอน ปุ๋ยเคมีส่วนเกินจากพื้นที่เกษตรกรรม น้ำจากชุมชน และอุตสาหกรรม รวมทั้งน้ำทิ้งจากแหล่งเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ จะถูกดูดซับโดยพืชน้ำไปใช้เพื่อการเจริญเติบโต มีการหมุนเวียนใช้ธาตุอาหารที่ถูกเก็บกักไว้อย่างสมดุล เกิดผลตอบแทนทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น และทำให้คุณภาพน้ำดีขึ้น

๖) ช่วยดักจับ และกักเก็บสารพิษ สารพิษจากที่ยึดเกาะอยู่กับอนุภาคของดิน ที่พัดพามากับน้ำ และตะกอนไว้ ช่วยลดอันตรายที่เกิดกับระบบนิเวศโดยรอบ

๗) เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้หลากหลาย ซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญต่อชีวิตประจำวัน ความเป็นอยู่ของประชาชนที่อาศัยอยู่โดยรอบแหล่งน้ำ และมีความสำคัญต่อสภาพเศรษฐกิจ สังคมโดยรวม

๘) เป็นแหล่งส่งผ่านเคลื่อนย้ายถ่ายเทธาตุอาหาร และมวลชีวภาพ ไปตามเส้นทางน้ำ หรือตามการไหลของน้ำผิวดิน เพิ่มพูน ความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ระบบนิเวศโดยรอบ และบริเวณใกล้เคียง

๙) เป็นแหล่งทรัพยากรพลังงาน เช่น ไม้เพื่อการเผาถ่าน ไม้ฟืนเพื่อการหุงต้มหรือเพื่อใช้ในการแปรรูปผลิตภัณฑ์อาหาร เช่น ใช้รมควันปลา การเคี่ยวน้ำตาลจากมะพร้าว ต้นตาลหรือต้นจาก

๑๐) เป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำภายในท้องถิ่น เป็นเส้นทางคมนาคมที่มีประสิทธิภาพใช้พลังงานต่ำ เสียค่าใช้จ่ายน้อย และเกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมต่ำ

๑๑) เป็นแหล่งอนุรักษ์สายพันธุ์พืช และสัตว์ประจำถิ่น เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาสายพันธุ์ที่มีลักษณะเด่นเป็นที่ต้องการในเชิงพาณิชย์

๑๒) มีความสำคัญทางระบบนิเวศ และการอนุรักษ์ธรรมชาติ สิ่งมีชีวิตหลายชนิดต้องพึ่งพาอาศัยแหล่งน้ำ เพื่อความสมบูรณ์ของวงจรชีวิต พืชและสัตว์ป่าหลายชนิดจะพบเห็นได้เฉพาะในแหล่งน้ำเฉพาะถิ่นเท่านั้น

๑๓) มีความสำคัญด้านนันทนาการ และการท่องเที่ยว กิจกรรมที่พบเห็นได้เสมอ เช่น กีฬาทางน้ำ การตกปลา การดูนก การถ่ายภาพธรรมชาติ การศึกษาธรรมชาติ การศึกษาชีวิตสัตว์ป่า การว่ายน้ำ การดำน้ำ การเล่นเรือ การพายเรือเล่น และอื่น ๆ อีกมากมาย

๑๔) เป็นแหล่งศึกษาวิจัยทางธรรมชาติวิทยา การศึกษากระบวนการความสมดุลในระบบธรรมชาติของแหล่งน้ำทั้งระบบ ควรทำการติดตามตรวจสอบคุณภาพสิ่งแวดล้อม เป็นสถานที่ให้การศึกษา และให้การอบรมแก่ประชาชน ได้ทุกกลุ่มทุกระดับ

๑๕) เป็นแหล่งดูดซับคาร์บอนไดออกไซด์เพื่อลดภาวะโลกร้อน มีบทบาทช่วยส่งเสริมรักษาความสมดุลของกระบวนการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ในธรรมชาติ เช่น เป็นแหล่งสะสมคาร์บอน ช่วยรักษาสมดุลทางกายภาพ ชีวภาพ และสภาพภูมิอากาศในท้องถิ่น เป็นต้น

(๓) แนวทางการวิเคราะห์สภาพปัญหาของแหล่งน้ำ

การวิเคราะห์สภาพปัญหาของแหล่งน้ำ ควรดำเนินการในลักษณะสหวิชาการ ทั้งทางด้านกายภาพ ชีวภาพระบบนิเวศ โครงสร้างพื้นฐาน เศรษฐกิจ สังคม ประชากร เทคโนโลยี กฎหมาย การเมือง คุณค่าการใช้ประโยชน์และคุณภาพชีวิตของประชาชน จึงจำเป็นต้องระดมความคิดจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ประเด็นปัญหาที่ต้องวิเคราะห์ที่สำคัญ ได้แก่

๑) การศึกษาประเด็นปัญหาของแหล่งน้ำ หมายถึง ความเข้าใจในผลที่เกิดขึ้นอันไม่พึงประสงค์ ได้แก่ ปัญหาที่แท้จริงคืออะไร เกิดขึ้นได้อย่างไร เป็นปัญหาวิกฤตของแหล่งน้ำหรือไม่ ถ้าไม่แก้ไขจะเกิดผลเสียอย่างไร ต้องแก้ปัญหายังไง

๒) การกำหนดประเภทปัญหาของแหล่งน้ำ ได้แก่ ปัญหาเฉพาะหน้า ปัญหาที่เกิดจากการป้องกัน การฟื้นฟู การใช้ประโยชน์ หรือปัญหาที่เกิดจากการพัฒนา และปัญหาการบุกรุกแหล่งน้ำ เป็นต้น

๓) การระบุสภาพปัญหาของแหล่งน้ำ เป็นมาอย่างไร สภาพที่ต้องการคืออะไร ข้อมูลเชื่อถือได้หรือไม่ บทบาทขององค์กรที่เกี่ยวข้องเป็นอย่างไร ช่วยแก้หรือช่วยสร้างปัญหาให้แก่แหล่งน้ำ

๔) การค้นคว้าหาสาเหตุปัญหา เหตุของการเกิดปัญหา วิธีการค้นคว้าหาสาเหตุปัญหา การระบุสาเหตุของปัญหา

๕) การกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหา ใช้หลักการพิจารณาเหตุแห่งปัญหาสามารถแก้ไขได้หรือไม่ กำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหา จัดทำนโยบาย แผนงานและโครงการ ทั้งระยะเร่งด่วน และระยะยาวอย่างไร

๖) ดำเนินการแก้ไขปัญหา กำหนดแผนปฏิบัติการ และดำเนินการให้สอดคล้องกับนโยบายแผนงานโครงการ และระยะเวลาที่กำหนด แล้วประเมินผลของดำเนินการตามทางเลือกแก้ไข และประเมินผลการแก้ไขปัญหเป็นระยะ ๆ

๗) สรุปและประเมินผลโครงการ ทุกระยะ ๓ - ๖ เดือน ควรมีการประเมินผลการดำเนินงาน ถ้าไม่เป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ ให้ศึกษาหาสาเหตุ และปรับเปลี่ยนแผนการดำเนินการให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้น

สรุปได้ว่า น้ำเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ และเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย น้ำเป็นแหล่งกำเนิดของพืชและสัตว์น้ำ น้ำทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์แก่สิ่งมีชีวิตทั้งมวล เราใช้น้ำเพื่อประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ทั้งในด้านการอุปโภคบริโภค ในด้านเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม ความต้องการใช้น้ำในกิจกรรมต่าง ๆ ย่อมแตกต่างกันออกไป

จากแนวคิดหลักเกี่ยวกับคุณค่า และความสำคัญของแหล่งน้ำ ที่นักวิชาการได้แสดงทัศนะไว้ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้สังเคราะห์แนวคิดหลักเกี่ยวกับคุณค่า และความสำคัญของแหล่งน้ำ ดังตารางที่ ๒.๑๒

ตารางที่ ๒.๑๒ แสดงการสังเคราะห์แนวคิดหลักที่นักวิชาการ และนักวิจัยทำการศึกษาเกี่ยวกับคุณค่า และความสำคัญของแหล่งน้ำ

นักวิชาการ/นักวิจัย	แนวคิดหลัก
กรมทรัพยากรน้ำ (๒๕๕๒, หน้า ๑๑ - ๒๙)	๑) เป็นแหล่งน้ำที่ใช้ประโยชน์ในกิจกรรมต่าง ๆ ๒) เป็นแหล่งเก็บกักน้ำฝนและน้ำท่า ๓) ช่วยป้องกันมิให้น้ำเค็มรุกเข้ามาในแผ่นดิน ๔) แหล่งน้ำนิ่งช่วยชะลอการไหลของน้ำ ๕) ช่วยกักเก็บธาตุอาหารพืชที่ถูกพัดพามากับน้ำ ๖) ช่วยดักจับและกักเก็บสารพิษ ๗) เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ ๘) เป็นแหล่งส่งผ่านเคลื่อนย้ายถ่ายเทธาตุอาหาร ๙) เป็นแหล่งทรัพยากรพลังงาน ๑๐) เป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำภายในท้องถิ่น ๑๑) เป็นแหล่งอนุรักษ์สายพันธุ์พืชและสัตว์ ๑๒) มีความสำคัญทางระบบนิเวศ ๑๓) มีความสำคัญด้านนันทนาการ ๑๔) เป็นแหล่งศึกษาวิจัยทางธรรมชาติ ๑๕) เป็นแหล่งดูดซับคาร์บอนไดออกไซด์เพื่อลดภาวะโลกร้อน

๒.๓.๓ มาตรการ และแนวทางดำเนินการอนุรักษ์ พื้นฟู พัฒนา และใช้ประโยชน์แหล่งน้ำ

จากการทบทวนแนวคิดที่เกี่ยวกับมาตรการ และแนวทางดำเนินการอนุรักษ์ พื้นฟู พัฒนา และใช้ประโยชน์แหล่งน้ำนั้น มีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

การกำหนดมาตรการ และแนวทางดำเนินงาน เพื่อการอนุรักษ์ พื้นฟู พัฒนา บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์แหล่งน้ำอย่างยั่งยืน จะพิจารณาจากสภาพภูมิประเทศของแหล่งน้ำ คุณภาพ และปริมาณน้ำ ความหลากหลายทางชีวภาพ และความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศ ศักยภาพ และสภาพปัญหาของแหล่งน้ำ สภาพเศรษฐกิจสังคม และประชากร กฎหมาย และข้อกำหนดต่าง ๆ นโยบายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการแหล่งน้ำ และความต้องการของประชาชนในพื้นที่ รวมทั้งการใช้ประโยชน์แหล่งน้ำของชุมชนในสภาพปัจจุบัน เพื่อกำหนดเขตอนุรักษ์ หรือเขตคุ้มครอง เขตฟื้นฟู และเขตพัฒนา เพื่อการใช้ประโยชน์แหล่งน้ำ ทั้งการอุปโภคบริโภค เกษตรกรรม ประมง อุตสาหกรรม และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ^{๘๐}

การกำหนดมาตรการป้องกัน อนุรักษ์ พื้นฟู และพัฒนาแหล่งน้ำ ควรดำเนินการอย่างบูรณาการ เนื่องจากมีความเกี่ยวข้องกันหลายหน่วยงาน และมีกฎหมายควบคุมหลายฉบับ โดย

^{๘๐} กรมทรัพยากรน้ำ, มาตรการเพื่อการอนุรักษ์ฟื้นฟู และบำรุงรักษาแหล่งน้ำ, หน้า ๕๑ - ๕๔.

กำหนดให้ประชาชนเป็นจุดศูนย์กลางของการพัฒนา เพื่อใช้แหล่งน้ำเป็นฐานการดำรงชีวิต สามารถใช้ประโยชน์ทั้งการอุปโภคบริโภค เกษตรกรรม อุตสาหกรรม นันทนาการ การท่องเที่ยว การคมนาคมขนส่ง และแหล่งอารยธรรม โดยไม่ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม และระบบนิเวศของแหล่งน้ำ เพื่อให้ใช้ประโยชน์ได้อย่างต่อเนื่อง สามารถกำหนดมาตรการ และแนวทางดำเนินการ ดังนี้

(๑) กำหนดและประกาศขอบเขตการใช้ที่ดินบริเวณโดยรอบแหล่งน้ำ โดยกำหนดแนวทางดำเนินการ ดังนี้

๑) ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นร่วมกับชุมชน กำหนดใช้ข้อบังคับท้องถิ่นหรือข้อบัญญัติท้องถิ่น ในการใช้ประโยชน์แหล่งน้ำ และการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยรอบแหล่งน้ำ จัดระเบียบของชุมชนริมน้ำ โดยใช้มาตรการทางกฎหมายของท้องถิ่นในการควบคุมดูแลกิจกรรมต่าง ๆ ไม่ให้ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมของพื้นที่พัฒนา พื้นที่ว่าง และพื้นที่สาธารณะริมน้ำ โดยปรับสภาพภูมิทัศน์ให้เป็นพื้นที่สีเขียว และแหล่งพักผ่อนของชุมชน

๒) เพิ่มปริมาณเก็บกัก และฟื้นฟูคุณภาพน้ำในแหล่งน้ำ โดยกำหนดแนวทางดำเนินการให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นออกข้อบังคับท้องถิ่น หรือข้อบัญญัติท้องถิ่นให้บ้านเรือนที่ตั้งอยู่ริมแหล่งน้ำ และไม่ได้อยู่ในพื้นที่บริการระบบบำบัดน้ำเสียของชุมชน ตั้งระบบบำบัดน้ำเสียก่อนปล่อยลงสู่แหล่งน้ำสาธารณะขุดลอกแหล่งน้ำที่ตื้นเขิน และกำจัดวัชพืชอย่างสม่ำเสมอ สร้างการมีส่วนร่วมในการเฝ้าระวังการลักลอบปล่อยน้ำเสียอุตสาหกรรม น้ำเสียจากอาคารบ้านเรือน และร้านอาหารลงสู่แหล่งน้ำสาธารณะ

๓) การอนุรักษ์ และฟื้นฟูระบบนิเวศแหล่งน้ำ และบริเวณพื้นที่โดยรอบ โดยกำหนดแนวทางดำเนินการศึกษา สำรวจ และวิเคราะห์ สถานภาพของระบบนิเวศแหล่งน้ำ เพื่อให้ทราบถึงคุณค่าความสำคัญ และภัยคุกคามที่ทำให้เกิดความเสื่อมโทรม ประกาศเขตพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อม พื้นที่มีระบบนิเวศทางน้ำที่มีความอุดมสมบูรณ์ หรือพื้นที่ ที่มีแนวโน้มถูกทำลาย เพื่อบังคับใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัด ควรให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ในการดำเนินการใด ๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศแหล่งน้ำ

๔) อนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งธรรมชาติ แหล่งศิลปกรรม ประเพณี วิถีชีวิต และวัฒนธรรมบริเวณโดยรอบแหล่งน้ำ โดยกำหนดแนวทาง ดำเนินการสำรวจ รวบรวม และจัดทำข้อมูลแหล่งธรรมชาติ และแหล่งศิลปกรรมที่มีคุณค่า ความสำคัญริมน้ำ เพื่อเป็นฐานการบริหารจัดการพื้นที่ที่มีความสำคัญ ฟื้นฟู ดูแลสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ที่มีคุณค่า ความสำคัญ ในแหล่งน้ำ หรือบริเวณโดยรอบ โดยความร่วมมือของทุกฝ่าย โดยมีแผนดำเนินการที่ชัดเจน และเป็นไปตามหลักวิชาการ ฟื้นฟูประเพณี วิถีชีวิต วัฒนธรรม และประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและสร้างรายได้เสริมสำหรับชุมชน

(๒) การบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์แหล่งน้ำ

แหล่งน้ำเป็นแหล่งกำเนิดของปัจจัยที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต เช่น เป็นแหล่งน้ำดิบ เพื่อการอุปโภค บริโภค เกษตรกรรม อุตสาหกรรม แหล่งประมง และเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ คมนาคมขนส่ง และยังมีคุณค่าทางสังคม ประเพณี วัฒนธรรม ศาสนา ประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นนันทนาการ และความสำคัญต่อระบบนิเวศ แหล่งน้ำบางแห่งได้ตกอยู่ในสภาพถูกคุกคามโดยการบุกรุกพื้นที่ และกิจกรรมการพัฒนาในรูปแบบต่าง ๆ รวมทั้งบางพื้นที่ขาดการดูแล และบำรุงรักษา จึงเป็นสาเหตุให้

แหล่งน้ำมีสภาพทรุดโทรม ตื้นเขิน และความสมดุลของระบบนิเวศที่เคยมีอาจเกิดการสูญหายไป ดังนั้นจึงได้กำหนดมาตรการการบำรุงรักษา และใช้ประโยชน์แหล่งน้ำ ดังนี้

๑) ส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำที่ไม่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ และวิถีชีวิตชุมชนโดยรอบแหล่งน้ำ โดยกำหนดแนวทางดำเนินการจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ทางน้ำ ที่ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และวิถีชีวิตชุมชน จัดฝึกอบรม และพัฒนาอาชีพเสริมทั้งทางด้านการเกษตร อุตสาหกรรมภายในครัวเรือน และการท่องเที่ยว ที่ต้องพึ่งพาแหล่งน้ำเป็นฐานการผลิต เช่น การเลี้ยงปลาในกระชัง และการปลูกพืชน้ำ เป็นต้น ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชน และภาคเอกชน ร่วมกันฟื้นฟูกิจกรรม งานประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวิถีชีวิตของชุมชนริมน้ำ

๒) สร้างความเข้มแข็ง และเครือข่ายชุมชนโดยรอบแหล่งน้ำ โดยกำหนดแนวทางดำเนินการสร้างองค์ความรู้ จิตสำนึก และสร้างเครือข่ายป้องกัน และอนุรักษ์แหล่งน้ำ ส่งเสริมกิจกรรมทางน้ำ เช่น ค่ายเยาวชนรักสิ่งแวดล้อม การฝึกอบรมเรื่องการใช้เครื่องมือตรวจวัดคุณภาพน้ำอย่างง่าย สำหรับกลุ่มเครือข่ายอนุรักษ์ เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเพื่อให้ความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับคุณค่า และความสำคัญของแหล่งน้ำ การดำเนินการอนุรักษ์ปรับปรุง ฟื้นฟู และพัฒนาแหล่งน้ำ ให้กลับคืนสู่สภาพเดิมตามธรรมชาติ เพื่อรักษาสภาพของระบบนิเวศ เพิ่มปริมาณกักเก็บน้ำ เพื่อใช้ประโยชน์ด้านต่าง ๆ

สรุปได้ว่า การอนุรักษ์ ฟื้นฟู พัฒนาและใช้ประโยชน์ แหล่งน้ำควรดำเนินการอย่างบูรณาการ เนื่องจากมีความเกี่ยวข้องกันหลายหน่วยงาน และมีกฎหมายควบคุมหลายฉบับ โดยกำหนดให้ประชาชนเป็นจุดศูนย์กลางของการพัฒนา เพื่อใช้แหล่งน้ำเป็นฐานการดำรงชีวิต สามารถใช้ประโยชน์ทั้งการอุปโภคบริโภค เกษตรกรรม อุตสาหกรรม นันทนาการ การท่องเที่ยว การคมนาคมขนส่ง และแหล่งอารยธรรม โดยไม่ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม และระบบนิเวศของแหล่งน้ำ เพื่อให้ใช้ประโยชน์ได้อย่างต่อเนื่อง

จากแนวคิดหลักเกี่ยวกับมาตรการ และแนวทางดำเนินการอนุรักษ์ ฟื้นฟู พัฒนา และใช้ประโยชน์แหล่งน้ำ ที่นักวิชาการได้แสดงทัศนะไว้ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้สังเคราะห์แนวคิดหลักเกี่ยวกับมาตรการ และแนวทางดำเนินการอนุรักษ์ ฟื้นฟู พัฒนา และใช้ประโยชน์แหล่งน้ำ ดังตารางที่

ตารางที่ ๒.๑๓ แสดงการสังเคราะห์แนวคิดหลักที่นักวิชาการ และนักวิจัยทำการศึกษาเกี่ยวกับมาตรการ และแนวทางดำเนินการอนุรักษ์ พื้นฟู พัฒนา และใช้ประโยชน์แหล่งน้ำ

นักวิชาการ/นักวิจัย	แนวคิดหลัก
กรมทรัพยากรน้ำ (๒๕๕๒, หน้า ๕๑ - ๕๔)	๑) กำหนดและประกาศขอบเขตการใช้ที่ดินบริเวณโดยรอบแหล่งน้ำ ๒) ส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำที่ไม่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ ๓) สร้างความเข้มแข็ง และเครือข่ายชุมชนโดยรอบแหล่งน้ำ

๒.๔ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ

จากการทบทวนแนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ ผู้วิจัยได้ประมวลมาจากแนวคิดของนักวิชาการ โดยจะนำเสนอในประเด็นที่กฎหมายการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

กฎหมาย และมติคณะรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้องกับแหล่งน้ำ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ และพัฒนาสภาพแวดล้อมของแหล่งน้ำ ที่สำคัญมีดังนี้^๑

(๑) พระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการดูแลรักษาคุณภาพน้ำ และลำน้ำ

๑) พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. ๒๕๓๕ ตามมาตรา ๗๐, ๗๑ และ ๗๒ กำหนดไว้ว่า ผู้ที่ก่อให้เกิดมลภาวะต้องมีหน้าที่นำน้ำเสีย ไปทำการบำบัดยังโรงบำบัดน้ำเสียส่วนกลาง ที่รัฐบาลจะจัดให้มีขึ้นหน่วยงานราชการในทั้งส่วนกลาง จังหวัด และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จึงมีอำนาจหน้าที่ในการก่อสร้าง และปฏิบัติการภายในโรงบำบัดน้ำเสียกลางในพื้นที่ของตน รวมทั้งมีอำนาจหน้าที่ในการจัดเก็บค่าบริการในการบำบัดน้ำเสียด้วย นอกจากมาตราที่ได้กล่าวมานั้นในมาตรา ๗๗ ยังได้กำหนดอำนาจหน้าที่ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นบริหารจัดการ และควบคุมดูแลการทำงานของโรงบำบัดน้ำเสียกลางด้วย

๒) พระราชบัญญัติโรงงานอุตสาหกรรม พ.ศ. ๒๕๓๕ จากผลพวงของกฎหมายฉบับนี้ และประกาศกระทรวงอุตสาหกรรม ที่ออกตามความในพระราชบัญญัติโรงงานอุตสาหกรรมมีข้อกำหนดว่าผู้ประกอบการ มีหน้าที่ในการบำบัดน้ำเสียจากโรงงานให้ได้คุณภาพตามมาตรฐาน ที่ออกโดยกระทรวงอุตสาหกรรม ก่อนที่จะปล่อยน้ำทิ้งออกจากโรงงาน

๓) พระราชบัญญัติการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๒๒ ตามความในมาตรา ๖ วงเล็บ ๒ ของพระราชบัญญัตินี้การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ต้องจัดให้มีโรงบำบัดน้ำเสียส่วนกลางขึ้นในแต่ละเขตนิคมอุตสาหกรรม เพื่อทำหน้าที่รวบรวม และบำบัดน้ำเสียที่เกิดจากโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ของนิคมอุตสาหกรรม ก่อนที่จะปล่อยออกสู่แหล่ง

^๑รายงานสรุปสำหรับผู้บริหาร, “กิจกรรมการกำหนดระเบียบ และข้อบังคับในการใช้ประโยชน์ลำคลอง และการใช้ที่ดินริมฝั่งคลองนนท์ คลองบางกอกน้อย คลองบางกวย”, เสนอต่อจังหวัดนนทบุรี, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, ๒๕๔๕), หน้า ๒๘.

น้ำตามธรรมชาติ ซึ่งการบำบัดน้ำเสียนี้ถือว่าเป็นสาธารณูปโภคส่วนหนึ่งที่ต้องจัดให้แก่ผู้ประกอบการ ในเขตอุตสาหกรรม ผู้ประกอบการไม่จำเป็นต้องลงทุนก่อสร้าง โรงบำบัดน้ำเสียขึ้นเอง แต่อาจทำการรวบรวมน้ำเสียแล้วส่งต่อไปยังโรงบำบัดน้ำเสียกลาง โดยจ่ายค่าบริการให้กับการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย

(๒) พระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมดูแลการใช้พื้นที่ริมน้ำ

๑) พระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย พ.ศ. ๒๔๕๖ กฎหมายฉบับนี้ให้อำนาจหน้าที่กับกรมเจ้าท่ากระทรวงคมนาคม ในการดูแลแหล่งน้ำ และลำน้ำไม่ให้เกิดความสกปรก หรือตื้นเขิน เพื่อประโยชน์ในการเดินเรือ นอกจากนี้กรมเจ้าท่ายังมีอำนาจหน้าที่ในการควบคุมดูแลการก่อสร้างและการปฏิบัติการใด ๆ ที่จะเป็นการรบกวนต่อลำน้ำ การควบคุมดูแลยังได้รับการขยายขอบเขตให้ครอบคลุมถึงการควบคุมดูแลคุณภาพของน้ำด้วย

๒) กฎหมายควบคุมการจัดสรรที่ดิน ประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๒๘๖ พ.ศ. ๒๕๑๕ การจัดสรรที่ดินจะต้องได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการจัดสรรที่ดินก่อน คณะกรรมการจัดสรรที่ดินจะเป็นผู้พิจารณาให้อนุญาตตรวจสอบ และออกข้อกำหนดในการจัดสรรที่ดิน จุดปล่อยน้ำทิ้งลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติก็ถือว่าเป็นเงื่อนไข และข้อกำหนดที่สำคัญประการหนึ่ง นอกจากนั้นตามประกาศของกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕ เรื่องกำหนดประเภทและขนาดของโครงการ หรือกิจการของหน่วยงานราชการ รัฐวิสาหกิจ และภาคธุรกิจเอกชน ที่ต้องจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม ได้กำหนดให้โครงการจัดสรรที่ดิน ที่มีจำนวนที่ดินแปลงย่อยตั้งแต่ ๕๐๐ แปลงขึ้นไป หรือมีเนื้อที่เกินกว่า ๑๐๐ ไร่ ต้องจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม ประกอบการเสนอขออนุมัติจัดสรรที่ดินจากคณะกรรมการจัดสรรที่ดินจะพิจารณาร่วมกับเงื่อนไขอื่น ๆ ในการให้อนุญาตโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการบำบัดน้ำเสีย และการปล่อยน้ำทิ้งของโครงการ ซึ่งกฎหมายได้กำหนดให้เป็นภาระหน้าที่ของโครงการ

๓) พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. ๒๕๒๒ กฎหมายฉบับนี้นอกจากจะควบคุมการก่อสร้าง การเคลื่อนย้าย การทำลายอาคารเพื่อความมั่นคง และปลอดภัยแล้ว ยังควบคุมการจัดให้มีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องน้ำทิ้งจากโรงงาน ในการควบคุมน้ำเสียจากอาคารนั้น นอกจากเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเกณฑ์ภายใต้พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. ๒๕๒๒ แล้ว ยังมีประกาศกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ลงวันที่ ๑๐ มกราคม ๒๕๓๗ ที่ได้กำหนดประเภทของอาคารที่เป็นแหล่งกำเนิดมลภาวะ ซึ่งต้องได้รับการควบคุมการปล่อยน้ำเสียสู่แหล่งน้ำสาธารณะหรือสู่สิ่งแวดล้อม จากประกาศกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม ฉบับนี้มีการกำหนดประเภทของอาคารที่ต้องได้รับการควบคุมออกเป็น ๘ ประเภท และยังได้กำหนดภาระหน้าที่ให้ต้องทำการบำบัดน้ำเสียให้ได้ตามมาตรฐานควบคุมการปล่อยน้ำทิ้งของน้ำเสียที่เกิดจากอาคาร

(๓) กฎหมายที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ ได้แก่ ประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ ๖๘ ลงวันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๕ ข้อ ๓ และข้อ ๔ มติคณะรัฐมนตรี ๑ สิงหาคม ๒๕๔๗ และมติคณะรัฐมนตรี วันที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๒ เรื่อง ทะเบียนรายนามพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับชาติ และระดับนานาชาติของประเทศไทย และมาตรการการอนุรักษ์พื้นที่ชุ่มน้ำ

๒.๕ ข้อมูลพื้นฐานในการวิจัย

๒.๕.๑ ประวัติความเป็นมาของแม่น้ำท่าจีน

ลุ่มน้ำท่าจีนเป็น ๑ ใน ๒๕ ลุ่มน้ำหลัก ที่ตั้งอยู่ในภาคกลางของประเทศไทย มีพื้นที่ลุ่มน้ำรวม ๑๐.๘๖๘.๔๓ ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ ๔ จังหวัด คือจังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดชัยนาท จังหวัดนครปฐม และจังหวัดสมุทรสาคร มีแม่น้ำท่าจีนเป็นแม่น้ำสายหลักที่สำคัญของลุ่มน้ำ^{๘๒}

แม่น้ำท่าจีนเป็นแหล่งน้ำที่มีความสำคัญอันดับสองของประเทศ และลุ่มน้ำภาคกลางรองจากแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำท่าจีนมีต้นกำเนิดจากแม่น้ำเจ้าพระยา โดยแยกจากฝั่งขวาของแม่น้ำเจ้าพระยาที่บ้านคลองมะขามเฒ่า อำเภอดอนเจดีย์ จังหวัดชัยนาท เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “คลองมะขามเฒ่า” ไหลผ่านจังหวัดสุพรรณบุรี เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “แม่น้ำสุพรรณบุรี” ผ่านจังหวัดนครปฐม เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “แม่น้ำนครชัยศรี” และไหลลงสู่อ่าวไทยที่จังหวัดสมุทรสาครเรียกว่า “แม่น้ำท่าจีน” เพราะบริเวณที่แม่น้ำไหลออกทะเลที่ตำบลบางหญ้าแพรก และตำบลโคกกรากนั้นเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของชาวจีนที่เดินทางมาทางทะเลและมาขึ้นท่าที่แห่งนี้ มีความยาวทั้งสิ้น ๓๒๕ กิโลเมตร แหล่งน้ำหลักของแม่น้ำท่าจีนคือ น้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยา ปัจจุบันมีการสร้างประตูระบายน้ำ เพื่อควบคุมน้ำทำให้แม่น้ำท่าจีนแปรสภาพเป็นคลองส่งน้ำชลประทานในโครงการชลประทานเจ้าพระยา แหล่งน้ำสำคัญอื่นของแม่น้ำท่าจีนคือ ลุ่มน้ำกระเสียว ซึ่งมีต้นน้ำอยู่ในเขตอำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี และโครงการชลประทานแม่กลองใหญ่ ซึ่งส่งน้ำจากแม่น้ำแม่กลองในเขตพื้นที่อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม และจังหวัดสมุทรสาคร^{๘๓}

แม่น้ำท่าจีนได้อำนวยประโยชน์กับประชาชน ในพื้นที่ลุ่มน้ำประมาณ ๒,๖๐๘,๔๒๐ คน ทั้งภาคเกษตรกรรม อุตสาหกรรมและชุมชน ฝ่ายต่าง ๆ จะต้องให้ความร่วมมืออย่างจริงจังในการดูแลรักษาแม่น้ำให้มีคุณภาพดี เช่น ไม่ทิ้งขยะหรือของเสียที่ยังไม่ได้ผ่านการบำบัดลงสู่แหล่งน้ำ และทางราชการจะต้องใช้มาตรการทางกฎหมายและทางสังคมอย่างจริงจังต่อผู้ที่ก่อให้เกิดมลพิษของแหล่งน้ำ ถ้าทุกฝ่ายรู้จักหน้าที่ของตนเองและให้ความร่วมมือกันด้วยดีก็จะสามารถแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมของแม่น้ำท่าจีนได้อย่างแน่นอน อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดนครปฐม เป็นพื้นที่หนึ่งที่อยู่ในเขตลุ่มแม่น้ำท่าจีนตอนล่าง เป็นอำเภอที่มีทั้งการเกษตรกรรม ปศุสัตว์ โดยเฉพาะฟาร์มสุกร โรงงานอุตสาหกรรม และกิจกรรมของชุมชน ปัญหาสารเคมีและสิ่งปฏิกูลจากการทำเกษตรกรรมเพาะปลูก และเลี้ยงสัตว์ไหลลงแม่น้ำจำนวนมาก จนเกิดการสะสมสารเคมีเป็นพิษในแม่น้ำนครชัยศรี รวมถึง

^{๘๒} สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ ๕ ปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, ๙ **สู่ทศวรรษยุทธศาสตร์การบริหารจัดการลุ่มแม่น้ำท่าจีน**, (กรุงเทพมหานคร : กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, ๒๕๔๘), หน้า ๗.

^{๘๓} สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดนครปฐม, **จังหวัดนครปฐมกับแม่น้ำท่าจีน**, (นครปฐม : สำนักพิมพ์เพชรเกษมการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๗.

โรงงานอุตสาหกรรมและคราบน้ำมันจากเรือยนต์บรรทุกข้าวเปลือก ล้วนทำให้คุณภาพน้ำในแม่น้ำนครชัยศรีบริเวณอำเภอสามพรานเสื่อมโทรมลง^{๘๔}

๒.๕.๒ เขตการปกครองคณะสงฆ์ในอำเภอสามพราน

แสดงเขตการปกครองคณะสงฆ์ในอำเภอสามพรานดังตารางที่ ๒.๑๔

ตารางที่ ๒.๑๔ แสดงเขตการปกครองคณะสงฆ์ในอำเภอสามพราน

เขตการปกครองคณะสงฆ์ในอำเภอสามพราน	วัด
๑. ตำบลไร่ชิง	๑. วัดไร่ชิง พระอารามหลวง
	๒. วัดหอมเกร็ด
	๓. วัดท่าพูด
	๔. วัดดอนหวาย
	๕. วัดทรงคนอง
	๖. วัดญาณเวศกวัน
	๗. วัดมหาสวัสดิ์คีรีาคพุฒาราม
๒. ตำบลยายชา	๑. วัดเคขุนทร์
	๒. วัดบางช้างเหนือ
	๓. วัดสามพราน
	๔. วัดสรรเพชญ์
	๕. วัดดงเกตุ
	๖. วัดท่าข้าม
	๗. วัดเชิงเลน
๓. ตำบลบางช้าง	๑. วัดจินดาราม
	๒. วัดราษฎร์ศรัทธาราม
	๓. วัดปรีดาราม
	๔. วัดวังน้ำขาว
	๕. วัดบางช้างใต้

^{๘๔}สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ ๕ สำนักงานปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, รายงานการติดตามตรวจสอบคุณภาพน้ำ แม่น้ำท่าจีน คลองสาขา และแม่น้ำคาบเกี่ยว ปิงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๖, (กรุงเทพมหานคร : กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, ๒๕๕๗), หน้า ๔.

๒.๖. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์แม่น้ำท่าจีน อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ผู้วิจัยได้สืบค้นจากงานวิจัยที่มีผู้จัดทำไว้แล้ว ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๖.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม ผู้วิจัยได้สืบค้นจากงานวิจัยที่มีผู้ได้ศึกษาค้นคว้า และเรียบเรียงไว้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

พิกุล สัจจามรรค ได้วิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น : กรณีศึกษาเทศบาลนครลำปาง อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง” โดยพบผลการวิจัยว่า

ประชาชนกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง ๔๐ - ๕๐ ปี สถานภาพสมรสแล้ว มีการศึกษาอยู่ในระดับต่ำกว่าปริญญาตรี ประกอบอาชีพรับจ้าง มีรายได้เฉลี่ย ๕๗,๖๐๐ บาทต่อปี ส่วนใหญ่ไม่มีสถานภาพทางสังคม หรือไม่มีตำแหน่งที่เกี่ยวข้องกับเทศบาลนครลำปาง กิจกรรมที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมมากที่สุดคือ การไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาล และนายกเทศมนตรี ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมที่ประชาชนเห็นด้วยมากที่สุดคือ ต้องการมีรายได้เพิ่มขึ้น และต้องการพัฒนาชุมชนของตนเอง^{๘๕}

เขมราษฎร์ ชัมภรัตน์ ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมของสมาชิกภาพองค์การบริหารส่วนตำบล ศึกษาเฉพาะกรณี กิ่งอำเภอสว่างวีรวงศ์ จังหวัดอุบลราชธานี” โดยพบผลการวิจัยว่า

กลุ่มตัวอย่างมีการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร อยู่ในระดับปานกลาง มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในระดับปานกลาง และในเรื่องการมีส่วนร่วม พบว่า กลุ่มตัวอย่าง มีระดับการมีส่วนร่วมในด้านการประชุม ด้านการวางแผน ด้านการสนับสนุนส่งเสริม ด้านการดำเนินกิจการ และด้านการติดตามประเมินผลในระดับปานกลาง ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ระดับการศึกษา รายได้ของสมาชิกสภา องค์การบริหารส่วนตำบล การรับรู้ข่าวสาร และความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ปัจจัยด้านเพศ อายุ อาชีพ สถานภาพสมรส ไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกภาพองค์การบริหารส่วนตำบลในการจัดการสิ่งแวดล้อม^{๘๖}

พระโกศล มณีนटना (ณัฐม) ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมประชาชนในการพัฒนาชุมชนของเทศบาลเมืองบางมูลนาก อำเภอบางมูลนาก จังหวัดพิจิตร” โดยพบผลการวิจัยว่า

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนของเทศบาลเมืองบางมูลนาก ด้านการประเมินผล โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง แสดงว่าประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินผล การดำเนินงานตามแผนพัฒนาชุมชน การดำเนินงานพัฒนาชุมชนเป็นไปตาม

^{๘๕}พิกุล สัจจามรรค, “ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น : กรณีศึกษาเทศบาลนครลำปาง อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง”, การค้นคว้าแบบอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (เศรษฐศาสตร์การเมือง), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๘).

^{๘๖}เขมราษฎร์ ชัมภรัตน์, “การมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมของสมาชิกภาพองค์การบริหารส่วนตำบล ศึกษาเฉพาะกรณีกิ่งอำเภอสว่างวีรวงศ์ จังหวัดอุบลราชธานี”, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๖).

เป้าหมายของแผนหรือไม่ การดำเนินงานพัฒนาชุมชน เพื่อประโยชน์ของคนในชุมชนหรือเป็นไปตามความต้องการของประชาชนหรือไม่^{๘๗}

ชยันต อุ้นแก้ว ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการศึกษาขององค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งสะโตก อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่” โดยพบผลการวิจัยว่า

ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการศึกษาขององค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งสะโตกอยู่ในระดับน้อย ความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งเสริมให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขององค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งสะโตก ได้แก่ การจัดการศึกษาให้เด็กนักเรียนใกล้บ้าน มีนโยบายด้านการจัดการศึกษาที่ชัดเจน จัดสวัสดิการ และให้ทุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียนที่ยากจน การไม่เก็บค่าใช้จ่ายในการศึกษาเล่าเรียน และมีความพร้อมด้านงบประมาณในการจัดการศึกษา^{๘๘}

ชานี มะโร ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนใน การจัดทำแผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. ๒๕๔๙ - ๒๕๕๑) ขององค์การบริหารส่วนตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัษฎุมิ จังหวัดสงขลา” โดยพบผลการวิจัยว่า

๑) ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. ๒๕๔๙ - ๒๕๕๑) ขององค์การบริหารส่วนตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัษฎุมิ จังหวัดสงขลา อยู่ในระดับปานกลาง

๒) เพื่อเปรียบเทียบระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนใน การจัดทำแผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. ๒๕๔๙ - ๒๕๕๑) ขององค์การบริหารส่วนตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัษฎุมิ จังหวัดสงขลา ตามเพศมีระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. ๒๕๔๙ - ๒๕๕๑) แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ ตามศาสนา มีระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. ๒๕๔๙ - ๒๕๕๑) แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ ตามระดับการศึกษา มีระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. ๒๕๔๙ - ๒๕๕๑) แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ตามระยะเวลาที่อาศัยในชุมชน (หมู่บ้าน) มีระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. ๒๕๔๙ - ๒๕๕๑) แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ตามตำแหน่งทางราชการ/สังคม มีระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. ๒๕๔๙ - ๒๕๕๑) แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๐๐๑ ตามวิธีการติดต่อสื่อสารกับองค์การบริหารส่วนตำบล มีระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. ๒๕๔๙ - ๒๕๕๑) แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ตามอาชีพมีระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. ๒๕๔๙ - ๒๕๕๑) แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

^{๘๗} พระโกศล มณีนटना (ณัฐ) “การมีส่วนร่วมประชาชนในการพัฒนาชุมชนของเทศบาลเมืองบางมูลนาก อำเภอบางมูลนาก จังหวัดพิจิตร”, วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๘๘} ชยันต อุ้นแก้ว, “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการศึกษาขององค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งสะโตก อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่”, การศึกษาอิสระปริญญาโทมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๐), หน้า ๕๙.

ตามรายได้ของครอบครัวต่อเดือน มีระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. ๒๕๔๙ - ๒๕๕๑) แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑^{๘๙}

กาญจนา พยัคฆพงษ์ ได้วิจัยเรื่อง “ความต้องการมีส่วนร่วมของประชาชนในเขตจังหวัดนครปฐม ในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น” โดยพบผลการวิจัยว่า

ประชาชนมีอายุแตกต่างกัน มีความต้องการในการมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นไม่แตกต่างกัน^{๙๐}

รัชดาวรรณ คำเอี่ยม ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มอาชีพในการดำเนินงานโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ : ศึกษากรณีจังหวัดอุบลราชธานี” โดยพบผลการวิจัยว่า

๑. สมาชิกกลุ่มอาชีพส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุ ๔๐ - ๔๙ ปี สถานภาพสมรส การศึกษาระดับประถมศึกษา อาชีพเกษตรกร รายได้ต่ำกว่า ๕,๐๐๐ บาท และมีระยะเวลาการเป็นสมาชิกกลุ่ม ๑ - ๓ ปี

๒. สมาชิกกลุ่มอาชีพมีความรู้เกี่ยวกับปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์อยู่ในระดับมาก

๓. การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มอาชีพในการดำเนินงานโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์อยู่ในระดับมาก ข้อที่มีระดับการมีส่วนร่วมสูงสุด คือ การตัดสินใจใน รองลงมาคือการปฏิบัติงาน ส่วนการวางแผนดำเนินงาน และการรับผลประโยชน์มีระดับการมีส่วนร่วมต่ำสุด

๔. ปัจจัยต่าง ๆ ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ และระยะเวลาของการเป็นสมาชิกกลุ่ม ไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มอาชีพในการดำเนินงานโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์^{๙๑}

ทวีป คงเทียน ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการบริหารองค์การส่วนตำบลเป็ริง อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ” โดยพบผลการวิจัยว่า

ภาพรวมมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมากทุกด้าน ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ลำดับที่ ๑ รองลงมา คือ ด้านการมีส่วนร่วมติดตามผลการดำเนินงาน ด้านการมีส่วนร่วมในการกำหนดปัญหา และการวางแผน และด้านการมีส่วนร่วมค้นหาปัญหา ตามลำดับ^{๙๒}

^{๘๙} ชานี มะโร, “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. ๒๕๔๙ - ๒๕๕๑) ขององค์การบริหารส่วนตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา”, รายงานการศึกษาอิสระปริญญา **รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (การปกครองท้องถิ่น), วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๐).

^{๙๐} กาญจนา พยัคฆพงษ์, “ความต้องการมีส่วนร่วมของประชาชนในเขตจังหวัดนครปฐมในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น”, **รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๑).

^{๙๑} รัชดาวรรณ คำเอี่ยม, “การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มอาชีพในการดำเนินงานโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ : ศึกษากรณีจังหวัดอุบลราชธานี”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๗).

^{๙๒} ทวีป คงเทียน, “การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการบริหารองค์การส่วนตำบลเป็ริง อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๘).

สงวนศักดิ์ บุญเรืองศรี ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลตำบลหนองกิ้ง อำเภอนองกิ้ง จังหวัดบุรีรัมย์” โดยพบผลการวิจัยว่า

ประชาชนที่มีอาชีพต่างกัน มีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น โดยภาพรวม และรายด้านไม่แตกต่างกัน^{๙๓}

รัฐพงศ์ บุญญานุวัตร ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของประชาชน เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร” โดยพบผลการวิจัยว่า

๑. โดยภาพรวม และรายด้าน การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของประชาชน เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร พบว่า โดยภาพรวมของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของประชาชน เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายได้ทั้ง ๔ ด้าน ได้แก่ ด้านการมีส่วนร่วม การตัดสินใจ ด้านการมีส่วนร่วมการดำเนินงาน ด้านการมีส่วนร่วม การรับผลประโยชน์ และด้านการมีส่วนร่วมการติดตามประเมินผล อยู่ในระดับปานกลาง เนื่องจากการประชาชนส่วนใหญ่เป็นผู้รับข้อมูลเพียงอย่างเดียว ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ทั้งการคัดเลือกกิจกรรม หรือโครงการพัฒนาชุมชน ข้อมูลต่าง ๆ ในชุมชนที่จะสะท้อนในการตัดสินใจในกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ ในชุมชน รวมถึงการรับทราบนโยบาย และการปฏิบัติงาน แผนงาน นโยบายของคณะกรรมการชุมชน ประชาชนยังเข้าไปมีส่วนร่วมไม่มากเท่าที่ควร และการจะมีบทบาทในการเข้าไปมีส่วนร่วมกิจกรรม และโครงการของชุมชนก็เป็นเพียงบางครั้งที่มีโอกาสเท่านั้น เมื่อมีบทบาทต่อชุมชนเป็นบางครั้ง บางคราวจึงทำให้การที่จะเข้าไปติดตามการปฏิบัติงานของคณะกรรมการชุมชนให้เป็นไปตามแผน และโครงการเพื่อแก้ไขปัญหา และพัฒนาชุมชนจึงไม่มากนัก ทำให้ผลประโยชน์ที่จะได้รับจากกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนต่อประชาชนจึงมีอยู่ระดับปานกลางเท่านั้น และอีกประเด็นที่สำคัญปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนของตนเอง เนื่องจากปัจจัยด้านอาชีพ ประชาชนต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ในการประกอบอาชีพ จึงไม่ค่อยมีเวลาในการเข้าไปมีส่วนร่วมมากเท่าที่ควร ซึ่งหลายคนใช้เวลาว่างที่เหลือจากการประกอบอาชีพเข้าร่วมแต่อีกหลายคนใช้ความสำคัญของกิจกรรม และโครงการต่าง ๆ อันเป็นผลประโยชน์ต่อตนเองเป็นประเด็นสำคัญในการเข้าร่วม ซึ่งพบว่า ด้านการมีส่วนร่วมการรับผลประโยชน์ อยู่ในระดับปานกลางค่อนข้างสูง และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า มี ๑ ข้อที่มีระดับการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับสูง (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๔๘) คือ คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นจากกิจกรรมหรือโครงการพื้นฐานที่ดี เช่น ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์ เนื่องจากว่า ประชาชนในชุมชนได้รับความสะดวกสบาย จากกิจกรรมหรือโครงการพื้นฐานที่ดี เช่น ถนน ไฟฟ้า น้ำประปาโทรศัพท์ จึงทำให้ประชาชนรับผลประโยชน์ นอกจากนี้ยังพบว่าโครงการต่าง ๆ ในชุมชนได้รับการพัฒนาให้มากขึ้น เช่น กิจกรรมการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อม กิจกรรมเสริมสร้างความสามัคคีสร้างความสัมพันธ์อันดีของประชาชนในชุมชนโดยมีหน่วยงานของรัฐเข้ามามีส่วนร่วมด้วย เมื่อพิจารณาด้านการมีส่วนร่วมตัดสินใจ ยังพบว่าประชาชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการคัดเลือกกิจกรรม หรือโครงการในการพัฒนาชุมชน มีการคัดเลือกผู้นำชุมชนกันอย่างมากมาย ถึงอย่างไรก็ตามยังพบอีกว่าระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนบาง

^{๙๓} สงวนศักดิ์ บุญเรืองศรี, "การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลตำบลหนองกิ้ง อำเภอนองกิ้ง จังหวัดบุรีรัมย์", วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานโยบายสาธารณะ, (มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๓).

ประเด็นมีค่าเฉลี่ยค่อนข้างน้อย โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านของชุมชน การรับทราบนโยบายแผนงาน และการใช้จ่ายงบประมาณของชุมชน และการมีส่วนร่วมในการกำหนดหลักเกณฑ์การดำเนินงานการพัฒนาของชุมชน เนื่องจากขาดการประชาสัมพันธ์ให้กับประชาชนได้อย่างทั่วถึง

๒. ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของประชาชน เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร

๒.๑ โดยภาพรวม ได้แก่ ปัจจัยด้านอาชีพ ผลการวิจัยปรากฏว่า ประชาชนที่ประกอบอาชีพรับราชการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนมากกว่าประชาชนที่ไม่ได้ประกอบอาชีพประกอบอาชีพรับจ้าง ประกอบอาชีพค้าขาย และประกอบอาชีพลูกจ้างบริษัทเอกชน เนื่องจากว่าผู้ที่ประกอบอาชีพรับราชการที่อาศัยอยู่ในชุมชนเขตดุสิต กรุงเทพมหานคร ถือเป็นชนชั้นนำของชุมชน มีการศึกษาในระดับที่สูง จึงได้รับความไว้วางใจจากประชาชนในการเข้าไปมีบทบาทสำคัญต่อการบริหารการพัฒนาชุมชน และมีความน่าเชื่อถือต่อการสร้างความมั่นคง และในการบริหารงานของชุมชนมากกว่ากลุ่มประชาชนอาชีพอื่น ๆ

๒.๒ ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของประชาชน เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร รายด้านจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ อายุ มีผลต่อด้านการมีส่วนร่วม การตัดสินใจ และด้านการมีส่วนร่วมการรับผลประโยชน์ ซึ่งพบว่า กลุ่มอายุ ๕๐ - ๕๙ ปีและ ๖๐ ปีขึ้นไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนมากกว่า กลุ่มที่มีอายุ ตั้งแต่ ๑๘ - ๒๘ ปี และกลุ่มอายุ ๒๙ - ๓๙ ปีเนื่องจากว่าประชาชนที่ใช้เวลาประจำวันอยู่ในชุมชนมากที่สุดคือ ผู้สูงอายุ คือ กลุ่มอายุ ๕๐ ปีขึ้นไป โดยการใช้เวลารว่างจากงานครอบครัวแล้วมีโอกาสมakeกิจกรรม และโครงการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนมาก ส่วนกลุ่มประชาชนที่อยู่ในวัยทำงาน ก็คือ ๑๘ - ๓๙ ปี ต้องออกไปทำงานนอกบ้าน และนอกชุมชนจึงทำให้เวลาในการร่วมกิจกรรม และโครงการต่าง ๆ ของชุมชนน้อยลงไปด้วยเช่นเดียวกัน การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ย่อมตกอยู่ในกลุ่มที่มีส่วนร่วมกิจกรรม และโครงการต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ก็คือกลุ่มประชาชนที่มีอายุ ๕๐ ปีขึ้นไปนั่นเอง

๒.๓ ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของประชาชน เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร รายด้านจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ ระดับการศึกษา มีผลต่อด้านการมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ ซึ่งพบว่าประชาชนที่มีระดับการศึกษาประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น และอนุปริญญา/ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนมากกว่า ประชาชนที่มีระดับการศึกษาปริญญาตรีขึ้นไป เนื่องจากว่าประชาชนส่วนใหญ่ที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนทั้งกิจกรรม และโครงการต่าง ๆ ภายในชุมชนคือกลุ่มประชาชนที่มีระดับการศึกษาที่น้อยกว่าปริญญาตรี และกลุ่มคนเหล่านี้จะทำงานอยู่ในชุมชนเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นโอกาสที่จะได้รับผลประโยชน์จากกิจกรรม และโครงการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแก่ชุมชนย่อมได้รับอย่างเต็มที่แน่นอน

๒.๔ ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของประชาชน เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร รายด้านจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ อาชีพ มีผลต่อด้านการมีส่วนร่วมการตัดสินใจ ด้านการมีส่วนร่วมการดำเนินงาน และด้านการมีส่วนร่วม การติดตามประเมินผล ผลวิจัย

ปรากฏว่า ประชาชนที่ประกอบอาชีพรับราชการ มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนมากกว่าประชาชนที่ไม่ได้ประกอบอาชีพ ประกอบอาชีพค้าขาย และประกอบอาชีพปลูกจ้างบริษัทเอกชน^{๙๔}

จิราพร ทัดตะจร ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของชุมชนในกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กรณีศึกษาหมู่บ้านปราสาทใต้ อำเภอนนทบุรี จังหวัดนครราชสีมา” โดยพบผลการวิจัยว่า

ปัจจัยที่ทางการศึกษามีความเกี่ยวข้องข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชนทั้งในแง่ของการสนับสนุน และเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อันได้แก่ ความสำเร็จที่รับจากการพัฒนาในอดีต ลักษณะทางความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรมของหมู่บ้าน และลักษณะของผู้นำชุมชน ทำให้ชาวบ้านให้ความร่วมมือกับผู้นำชุมชนเป็นอย่างดี ส่วนลักษณะการมีส่วนร่วมของชาวบ้านปราสาทใต้นั้น ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมในระดับขั้นตอนการรับรู้ธุรกิจกรรม และจินตนาการ การรับผลประโยชน์ส่วนจินตนาการตัดสินใจ และเลือกกิจกรรมได้ถูกกำหนดมาก่อนล่วงหน้าแล้วโดยหน่วยงานของรัฐ สำหรับการมีส่วนร่วมในการประเมินผลอย่างเป็นทางการ ภายใต้ความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ^{๙๕}

ปิยะประทีป รักมณี ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนในพื้นที่ชายทะเลบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร” โดยพบผลการวิจัยว่า

๑. กลุ่มตัวอย่างที่ได้ศึกษามีระดับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนอยู่ในระดับต่ำ

๒. ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน คือ สถานภาพทางสังคมการเป็นสมาชิกกลุ่ม และการคาดหวังผลประโยชน์ส่วนปัจจัยที่ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนคือ เพศ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพสมรส ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชนอาชีพรายได้และพื้นที่ถือครอง

๓. ปัญหาสำคัญที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน คือการให้ความร่วมมือของประชาชนผู้นำชุมชนข่าวสาร และการประชาสัมพันธ์และการสนับสนุนจากภาครัฐ^{๙๖}

เสริมพงศ์ อยู่โต ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของประชาชนเขตบางคอแหลม กรุงเทพมหานคร” โดยพบผลการวิจัยว่า

การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของประชาชน อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า อยู่ในระดับปานกลางทั้งหมด และด้านที่ประชาชนมีส่วนร่วมมากที่สุด ได้แก่ ด้านการรับผลประโยชน์ รองลงมาเป็นด้านการตัดสินใจ และด้านที่มีส่วนร่วมของประชาชนน้อยที่สุด ได้แก่ ด้านการดำเนินงาน เมื่อเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของประชาชนตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า เพศ รายได้ ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน และอาชีพที่แตกต่างกันของประชาชน

^{๙๔}รัฐพงศ์ บุญญานุวัตร, “การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของประชาชนเขตดุสิต กรุงเทพมหานคร”, รายงานวิจัย, (มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๕๒), หน้า ๑๑๐ - ๑๑๓.

^{๙๕}จิราพร ทัดตะจร, “การมีส่วนร่วมของชุมชนในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : กรณีศึกษาหมู่บ้านปราสาทใต้ อำเภอนนทบุรี จังหวัดนครราชสีมา”, ภาคนิพนธ์ปริญญาโทบริหาร (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๒).

^{๙๖}ปิยะประทีป รักมณี, “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนในพื้นที่ชายทะเลบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร”, ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สังคมวิทยาประยุกต์ภาควิชาสังคมและมานุษยวิทยา), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๖).

มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนไม่แตกต่างกัน ส่วนอายุ และระดับการศึกษาที่แตกต่างกัน มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนแตกต่างกัน ในด้านการตัดสินใจ และด้านการดำเนินงาน^{๙๗}

สุวัฒน์ บุญลา ได้วิจัยเรื่อง "การมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของกลุ่มประชาสังคม ศึกษาเฉพาะกรณีองค์การบริหารส่วนตำบลบางเสร่ อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี" โดยพบผลการวิจัยว่า

กลุ่มประชาสังคมเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นให้เจริญก้าวหน้า แต่ในระดับการมีส่วนร่วมกลุ่มยังมีส่วนร่วมอยู่ในระดับการรับรู้เป็นหลักยังไม่เข้าสู่การมีส่วนร่วมระดับเสนอความคิดเห็นอย่างชัดเจน ขั้นตอนการมีส่วนร่วมนั้นกลุ่มประชาสังคมเห็นว่า กลุ่มยังมีส่วนร่วมอยู่ในขั้นของการเสนอปัญหา แต่ยังไม่เข้าไปร่วมในขั้นการวางแผนการพัฒนาท้องถิ่นโดยตรง นอกเหนือจากขั้นการตัดสินใจ และขั้นการติดตามประเมินผล ซึ่งอยู่ในระดับที่สูงกว่าปัญหา อุปสรรค ในการมีส่วนร่วมที่สำคัญ คือ การไม่ทราบถึงสิทธิในการเข้ามามีส่วนร่วมของคนในกลุ่มประชาสังคม การมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมน้อย เนื่องจากปัญหาเวลาที่ต้องใช้ทำมาหากินของสมาชิกกลุ่มประชาสังคม และควรให้ความสำคัญกับการประชาสัมพันธ์เรื่องสิทธิการมีส่วนร่วม^{๙๘}

พวงทอง โยธาใหญ่ ได้วิจัยเรื่อง "การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนา ส่วนท้องถิ่น : กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบลในจังหวัดเชียงใหม่" โดยพบผลการวิจัยว่า

การจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบลในจังหวัดเชียงใหม่ส่วนใหญ่ได้มีความพยายามที่จะปฏิบัติตามระเบียบกระทรวงมหาดไทย ว่าด้วยการวางแผนพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. ๒๕๔๑ แต่มีองค์การบริหารส่วนตำบลบางส่วนยังปฏิบัติไม่ครบกระบวนการตามที่ระเบียบกำหนดโดยเฉพาะในเรื่องการจัดทำแนวทางการพัฒนาท้องถิ่นให้สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ยุทธศาสตร์ในแผนพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบล ๕ ปี ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานยังไม่มี ความเข้าใจในเรื่องของระเบียบเท่าที่ควร สำหรับระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นประจำปี ๒๕๔๕ การศึกษาครั้งนี้พบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นทั้งสองระดับไม่มีความแตกต่างกันในทุกประเด็น ทั้งในด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในระดับปฏิบัติการ การมีส่วนร่วมในการร่วมผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล^{๙๙}

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมนั้น เป็นการเน้นคุณค่าการวางแผนของแต่ละระดับชุมชน การใช้เทคโนโลยี หรือทรัพยากรที่มีในท้องถิ่นมาผสมผสานให้เข้ากับประสิทธิภาพการบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วม การฝึกอบรมเพื่อพัฒนาศักยภาพประชาชนให้สามารถดำเนินการพัฒนาด้วยตนเองได้ การเอื้ออาทรช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามแบบประเพณีดั้งเดิม การใช้วัฒนธรรม และการสื่อสารที่

^{๙๗} เสริมพงษ์ อยู่โต, “การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของประชาชน เขตบางคอแหลม กรุงเทพมหานคร”, **ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารทั่วไป**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๕๑).

^{๙๘} สุวัฒน์ บุญลา, “ทัศนะการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของกลุ่มประชาสังคมศึกษา เฉพาะกรณี องค์การบริหารส่วนตำบลบางเสร่ อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี”, **รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขานโยบายสาธารณะ**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๕).

^{๙๙} พวงทอง โยธาใหญ่, “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น : กรณีศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบลในจังหวัดเชียงใหม่”, **รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕).

สอดคล้องกับการพัฒนาโดยใช้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และความชำนาญของประชาชนร่วมกับ
วิทยาการที่เหมาะสม และมีการประเมินผลการปฏิบัติงานด้วย

๒.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคณะสงฆ์ ผู้วิจัยได้สืบค้นจากงานวิจัยที่มีผู้ได้ศึกษา
ค้นคว้า และเรียบเรียงไว้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

พระครูวินัยธรสมชาย สุวิชาโน (อยู่สำราญ) ได้วิจัยเรื่อง “ประสิทธิภาพการบริหาร
กิจการคณะสงฆ์ในอำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี” โดยพบผลการวิจัยว่า

สภาพภาพส่วนบุคคลด้านวุฒิการศึกษาปริญญาธรรม มีผลทำให้ความคิดเห็นของพระสงฆ์
ที่มีต่อประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในอำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี แตกต่างกัน อย่างมี
นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ซึ่งเป็นการยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนสภาพส่วนบุคคล
ด้านอายุ พรรษา วุฒิการศึกษาสามัญ และวุฒิการศึกษาทางธรรมของพระสงฆ์ ไม่พบความแตกต่าง
ซึ่งเป็นการปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้^{๑๐๐}

พระครูวิรุฬห์พัฒนกิจ (วัลลภ สิริธโน) ได้วิจัยเรื่อง “ความเห็นของพระสงฆ์ต่อ
การบริหาร และอบรมความรู้พระสงฆ์ในเขตอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี” โดยพบผลการวิจัย
ว่า

พระสงฆ์อีกส่วนใหญ่มิมีความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงานคณะสงฆ์อยู่ในระดับ
เกณฑ์ดี และสามารถสนองงานคณะสงฆ์ได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะในด้านการอบรมความรู้
ด้านศีลธรรม โดยวิธีการต่าง ๆ ส่วนพระสงฆ์ในเขตอำเภอดำเนินสะดวกนั้น ส่วนใหญ่มีระดับพรรษา
ยังไม่มาก และมีความรู้ด้านการศึกษาระดับสามัญศึกษาอยู่ในระดับปานกลาง มีความรู้ด้านพระปริยัติ
ธรรมอยู่ในเกณฑ์ระดับดี และมีความรับรู้ และพัฒนาการในเชิงการปฏิบัติด้านการเข้ารับอบรมความรู้
ในด้านศีลธรรมด้านต่าง ๆ อยู่ในเกณฑ์ระดับดี ดังนั้นเพื่อเป็นการพัฒนาบุคลากรในอนาคต
เพื่อรองรับกับกิจการงานคณะสงฆ์ คณะสงฆ์ระดับผู้บริหารควรจัดการฝึกอบรมหลักสูตรต่าง ๆ ที่
เหมาะสม เพื่อพัฒนาศักยภาพบุคลากรสงฆ์เพิ่มขึ้นเป็นกำลังในการพัฒนาคณะสงฆ์ และ
พระพุทธศาสนาต่อไป เมื่อจำแนกด้านตำแหน่ง มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยทางสถิติ .๐๕^{๑๐๑}

พระมหากมล ขนติธโร (โปร่งใจ) ได้วิจัยเรื่อง “ประสิทธิภาพการบริหารงาน
คณะสงฆ์อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน” โดยพบผลการวิจัยว่า

พระสงฆ์ส่วนใหญ่ในเขตอำเภอป่าซางมีประสิทธิภาพในการบริหารงานอยู่ในระดับ
ปานกลาง คือมีความเข้าใจในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕
เพื่อเป็นกรอบแนวทางในการบริหารงานคณะสงฆ์เป็นอย่างดี โดยเฉพาะในเรื่องคณะสงฆ์ต้องอยู่

^{๑๐๐} พระครูวินัยธรสมชาย สุวิชาโน (อยู่สำราญ), “ประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในอำเภอ
เขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๑๐๑} พระครูวิรุฬห์พัฒนกิจ (วัลลภ สิริธโน), “ความเห็นของพระสงฆ์ต่อการบริหารและอบรมความรู้
พระสงฆ์ในเขตอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี”, *หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเซีย, ๒๕๕๐).

ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม และเรื่องการแต่งตั้งถอดถอนพระอุปัชฌาย์ เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาสผู้ช่วยเจ้าอาวาส พระภิกษุอื่นเกี่ยวกับตำแหน่งการปกครองคณะสงฆ์ตำแหน่งอื่น ๆ และไวยาวัจกรให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ และวิธีกำหนดในกฎหมายมหาเถรสมาคม แต่พระสงฆ์ส่วนมากมีระดับการปฏิบัติตามหลัก และวิธีการในการบริหารจัดการของการบริหารงานพระสังฆาธิการอยู่ในระดับปานกลางค่อนข้างน้อย ซึ่งถือได้ว่าเป็นจุดอ่อนในการบริหารงานคณะสงฆ์ และจากแบบสอบถามปลายเปิดมีแนวโน้มตอบไปในทางเดียวกันว่า พระสงฆ์ในระดับปกครองขาดความสามัคคี และมีการเล่นพรรคเล่นพวก เพื่อผลประโยชน์ในการเลื่อนตำแหน่งสมณศักดิ์ด้วย ซึ่งถือได้ว่าเป็นภาวะการเมืองในองค์กรทำให้ได้รับความยุติธรรมไม่เท่ากันในวงการสงฆ์ในปัจจุบัน จากผลการศึกษาประสิทธิภาพการบริหารงานคณะสงฆ์ในเขตอำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นเพื่อเสนอแนะดังนี้

๑) ด้านการวางแผนการบริหารงานคณะสงฆ์ ควรมีการวางแผนร่วมกันอย่างเป็นระบบ และต่อเนื่อง ผู้บริหารควรให้ความสำคัญต่อการวางแผนมากกว่านี้

๒) ด้านการจัดองค์การบริหารงานคณะสงฆ์ ควรมีการจัดบุคคลที่จะนำมาเป็นคณะกรรมการบริหารวัดให้เหมาะสม โดยยึดความรู้ด้านการบริหารอย่างมีส่วนร่วม

๓) ด้านการนำการบริหารงานคณะสงฆ์ผู้นำ ควรการจัดกิจกรรมด้านต่าง ๆ ควรให้บุคลากรภายในวัด และให้ทุกชุมชนมีส่วนร่วมทุกกิจกรรม

๔) ด้านการควบคุมดูแลการบริหารงานคณะสงฆ์ ควรมีการประเมินผลหลากหลายรูปแบบทั้งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรมทักษะปฏิบัติมีการประเมินผลตามสภาพที่แท้จริง

๕) ด้านปัญหาพระสงฆ์ระดับปกครองขาดความสามัคคี และมีการเล่นพรรคเล่นพวกนั้นทางมหาเถรสมาคมควรมีการใช้หลักธรรมาภิบาลในปกครองคณะสงฆ์ และในการการพิจารณาเลื่อนสมณศักดิ์ด้วย นอกจากนี้ควรที่จะให้ศรัทธาประชาชนทั่วไปได้มีส่วนในการตรวจสอบพิจารณาการเลื่อนสมณศักดิ์ด้วยก็จะทำให้เกิดความเป็นธรรมต่อทุกฝ่าย^{๑๐๒}

พระมหามณเฑียร วรธมโม (ซ้ายเกลี้ยง) ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา” โดยพบผลการวิจัยว่า

บทบาทการปฏิบัติงานในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านแล้ว พบว่า บทบาทการปฏิบัติงานในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงาอยู่ในระดับปานกลาง ได้แก่ ด้านการศาสนศึกษา และด้านการศึกษาสงเคราะห์ อยู่ในระดับปานกลาง สำหรับด้านอื่น ๆ อยู่ในระดับมากทุกด้าน ผลการเปรียบเทียบระดับบทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา พบว่า พระสังฆาธิการที่มีอายุ และจำนวนพรรษาต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ

^{๑๐๒}พระมหากมล ขนดิธโร (โปรงใจ), “ประสิทธิภาพการบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน”, วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐).

๑๐๕ ส่วนพระสังฆาธิการที่มีตำแหน่ง วุฒิทางการศึกษาสายสามัญ วุฒิทางการศึกษาทางธรรม และ วุฒิทางการศึกษาทางเปรียญธรรมต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ไม่แตกต่างกัน^{๑๐๓}

พระธนต นาคสุวณโณ (นาคพิพัฒน์) ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์” โดยพบผลการวิจัยว่า

พระสังฆาธิการในจังหวัดบุรีรัมย์ มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่ามีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในด้านการปกครองอยู่ในระดับมาก ส่วนด้านศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนผลการเปรียบเทียบบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า พระสังฆาธิการที่มีอายุ ตำแหน่ง พระสังฆาธิการ จำนวนพรรษา วุฒิการศึกษาทางสามัญ การศึกษาทางธรรม วุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรม และประสบการณ์ในการปฏิบัติหน้าที่ของพระสังฆาธิการที่แตกต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไม่แตกต่างกัน และข้อเสนอแนะในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์ ควรมีการปกครองพระภิกษุ สามเณร ให้ปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด มีกองทุนส่งเสริม ด้านการศึกษาแก่พระภิกษุ สามเณร ให้พระภิกษุ สามเณร เอาใจใส่ต่อกิจการด้านพระพุทธศาสนา ให้พระภิกษุ สามเณรดำเนินกิจกรรมบางอย่างภายในวัดอย่างมีระเบียบ^{๑๐๔}

พระมหานพพล กนต์ลีโล (สายสินธุ์) ได้วิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการ จังหวัดสมุทรสงคราม” โดยพบผลการวิจัยว่า

ประชาชนที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม โดยภาพรวมแตกต่างกัน ซึ่งยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการพัฒนาจิตใจ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ และด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม ประชาชนมีความคิดเห็นแตกต่างกัน ซึ่งยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนด้านอื่น ๆ ไม่แตกต่างกันส่วนประชาชนที่มีเพศ ระดับการศึกษา อาชีพ ที่ต่างกันมีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกันซึ่งปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้^{๑๐๕}

พระมหาปรีวัฒน์ จิตวิริโย (กุลนิวัต) ได้วิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นของพระภิกษุที่มีต่อการบริหารจัดการวัดตามหลักธรรมาภิบาล : กรณีศึกษาวัดในเขตอำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี” โดยพบผลการวิจัยว่า

^{๑๐๓}พระมหาณเตียร วรธมโม (ชัยเกลี้ยง), “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

^{๑๐๔}พระธนต นาคสุวณโณ (นาคพิพัฒน์), “การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

^{๑๐๕}พระมหานพพล กนต์ลีโล (สายสินธุ์), “ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการ จังหวัดสมุทรสงคราม”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

พระภิกษุที่มีวุฒิการศึกษาแผนกธรรมต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการวัดตามหลักธรรมาภิบาล โดยรวมไม่แตกต่างกัน ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาในแต่ละด้านพบว่า พระภิกษุที่มีวุฒิการศึกษาแผนกธรรมต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการวัดตามหลักธรรมาภิบาลในด้านนิติธรรม ด้านคุณธรรม ด้านความโปร่งใส ด้านการมีส่วนร่วม ด้านความรับผิดชอบ และด้านความคุ้มค่าไม่แตกต่างกัน^{๑๐๖}

พระครูสังฆรักษ์พศวีร์ อธิปญโญ (ภวภานันท์) ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : ศึกษากรณี พระสังฆาธิการในจังหวัดนนทบุรี” โดยพบผลการวิจัยว่า

บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์โดยรวมอยู่ในระดับมาก ได้แก่ ด้านการควบคุม และส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษา สงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์ พบว่า มีบทบาทอยู่ในระดับมากทุกด้าน และเมื่อเปรียบเทียบบทบาทของพระสังฆาธิการจังหวัดนนทบุรีที่มีจำนวนพรรษา ระดับการศึกษาสายสามัญ การศึกษาทางเปรียญธรรม ประสบการณ์ในการปฏิบัติหน้าที่ และการสังกัดวัดแต่ละขนาดแตกต่างกัน มีบทบาทต่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในจังหวัดนนทบุรีไม่แตกต่างกัน^{๑๐๗}

สรุปได้ว่า บทบาทหน้าที่ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้ไปไปด้วยความสงบเรียบร้อย ปฏิบัติตามกฎหมายหาเถรสมาคม และถูกต้องตามพระธรรมวินัย พระสังฆาธิการจึงมีบทบาทที่สำคัญยิ่งในการพัฒนาวัด ชุมชน สังคม และประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้าในหลักพระสัทธรรมคำสอน และบทบาทของพระสังฆาธิการเกี่ยวกับหลักการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามอำนาจหน้าที่ และภารกิจ ๖ ด้าน คือ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์

๒.๖.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์

พระครูจันทศีลวิมล (ประสิทธิ์ จันทสีโล) ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ กรณีศึกษา อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร” โดยพบผลการวิจัยว่า

๑. ทิศนคติต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของพระสงฆ์ในเขตปกครองอำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร โดยรวมอยู่ในระดับเห็นด้วย

๒. การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของพระสงฆ์ในเขตปกครองอำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร โดยรวมอยู่ในระดับมีส่วนร่วมเสมอ ๆ

๓. ปัญหา และอุปสรรคในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของพระสงฆ์ในเขตปกครองอำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร ปัญหา และอุปสรรคที่พระสงฆ์พบ ๑๐ อันดับแรก ได้แก่ ขาดเงินทุน

^{๑๐๖} พระมหาปริวัฒน์ จิตวิริโย (กุลนิวัต), “ความคิดเห็นของพระภิกษุที่มีต่อการบริหารจัดการวัดตามหลักธรรมาภิบาล : กรณีศึกษาวัดในเขตอำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๙๐.

^{๑๐๗} พระครูสังฆรักษ์พศวีร์ อธิปญโญ (ภวภานันท์), “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : กรณีศึกษาพระสังฆาธิการในจังหวัดนนทบุรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

ขาดการสนับสนุนโดยตรงจากทางราชการ ขาดความร่วมมือจากประชาชน และภาครัฐ นายทุนกับเจ้าหน้าที่ของรัฐทำลายป่าเสียเอง มีการทำไร่ บุกรุกที่ป่า ประชาชนส่วนมากไม่ให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เมื่อมีการทำลายป่า ไม่มีการปลูกป่าทดแทน หน่วยงานต่าง ๆ ไม่จริงจังในการอนุรักษ์ป่าไม้ ประชาชนไม่มีจิตสำนึกในการปลูกป่า รักษาป่า และต้นไม้ที่ปลูกแล้วไม่มีคนดูแล

๔. ข้อเสนอแนะในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของพระสงฆ์ ๑๐ อันดับแรก ได้แก่ มีบทลงโทษคนทำลายป่าอย่างจริงจัง ต้องการให้รัฐบาลสนับสนุนมาก จัดหาที่ดินทำกินให้ประชาชน เพื่อป้องกันการบุกรุกแผ้วถางทำลายป่า ให้ความรู้แก่ประชาชนถึงโทษของการทำลายป่า ปลูกจิตสำนึกให้เยาวชนรักป่า รณรงค์การปลูกป่าในวันสำคัญทางศาสนา และโอกาสที่เหมาะสม ผู้นำหมู่บ้านควรเป็นตัวอย่างในการอนุรักษ์ป่าไม้ ประชาสัมพันธ์การรักษาป่าให้มากขึ้น ภาครัฐ เอกชน และประชาชนต้องร่วมใจกันอนุรักษ์ป่าไม้ และจัดกิจกรรมอนุรักษ์ป่าบ่อย ๆ^{๑๐๘}

พระมหาเสถียร ถาวรธมโม (เกษชาชาติ) ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา” โดยพบผลการวิจัยว่า

๑. ระดับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการ ในอำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง ๓.๔๕ และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านแล้วพบว่า ระดับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการ ในอำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านร่วมค้นหาสาเหตุของปัญหา และด้านร่วมหาวิธีการแก้ไขปัญหายังอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนด้านร่วมปฏิบัติงาน และด้านร่วมติดตามประเมินผล และบำรุงรักษาอยู่ในระดับมาก

๒. ผลการเปรียบเทียบระดับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการในอำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล พบว่า พระสังฆาธิการที่มีอายุ พรรษา วุฒิการศึกษา (สามัญศึกษา) วุฒิการศึกษา พระปริยัติธรรม (แผนกธรรม) และระยะเวลาสังกัดอยู่ภายในวัดต่างกัน มีระดับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการในอำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ไม่แตกต่างกัน ส่วนพระสังฆาธิการที่มีตำแหน่งทางคณะสงฆ์ และวุฒิการศึกษาพระปริยัติธรรม (แผนกบาลี) ต่างกัน มีระดับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการในอำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยาแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

๓. ปัญหา และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการในอำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๑) ด้านร่วมค้นหาสาเหตุของปัญหา ปัญหา ได้แก่ เขตโบราณสถานทับซ้อนกับเขตเทศบาล และประชาชนบุกรุกโบราณสถาน ข้อเสนอแนะ ได้แก่ ควรมีการแบ่งเขตโบราณสถานให้ชัดเจน ออกกฎหมายไม่ให้ประชาชนบุกรุกพื้นที่โบราณสถาน

^{๑๐๘} พระครูจันทศีลวิมล (ประสิทธิ์ จันทสโร), “การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ : กรณีศึกษา อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร”, *วิทยานพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี), ๒๕๕๐.

๒) ด้านร่วมหาวิธีการแก้ไขปัญหา ปัญหา ได้แก่ เจ้าหน้าที่มีส่วนในการทำลายโบราณสถาน เพราะเห็นแก่เงินที่ได้รับในการออกเอกสารสิทธิ์ทับซ้อนโบราณสถาน ข้อเสนอแนะ ได้แก่ กำหนดบทลงโทษเจ้าหน้าที่ที่ทุจริตอย่างรุนแรง

๓) ด้านร่วมปฏิบัติงาน ปัญหา ได้แก่ ขาดความรู้ความเข้าใจในการบูรณะ ขาดการประสานงานจากหน่วยงานที่รับผิดชอบดูแล ข้อเสนอแนะ ได้แก่ ควรจัดหาผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในการบูรณะ และหน่วยงานที่รับผิดชอบดูแล ควรมีการประสานงานกับวัดอย่างสม่ำเสมอ

๔) ด้านร่วมติดตาม ประเมินผล และบำรุงรักษา ปัญหา ได้แก่ ไม่ได้รับการสนับสนุนเท่าที่ควรจะเป็น ขาดความรู้ความเข้าใจทางหลักวิชาการ และนโยบายที่ชัดเจนในการบำรุงรักษา ข้อเสนอแนะ ได้แก่ รัฐบาลควรให้การสนับสนุนงบประมาณให้ทั่วถึง หน่วยงานราชการควรมีนโยบายที่ชัดเจนในการบำรุงรักษาตามสภาพปัจจุบันที่เกิดขึ้น^{๑๐๙}

พระครูปฐมวรญาณ (คง ญาณวโร) ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์แม่น้ำท่าจีน อำเภอบางพลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี” โดยพบผลการวิจัยว่า

๑. ระดับการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์แม่น้ำท่าจีน อำเภอบางพลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรีทั้ง ๕ ด้าน คือ ๑. ด้านการค้นหาค้นหาปัญหาและสาเหตุ ๒. ด้านการวางแผน ๓. ด้านการดำเนินงาน ๔. ด้านการรับผลประโยชน์ ๕. ด้านการติดตามประเมินผล พบว่า พระสงฆ์มีระดับการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์แม่น้ำท่าจีน โดยภาพรวมอยู่ในระดับน้อย ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ($\bar{X} = ๒.๒๖$, S.D. = ๑.๐๐๕)

๒. ผลการเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์แม่น้ำท่าจีน อำเภอบางพลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี โดยจำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล โดยภาพรวม พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่มีอายุ พรรษา ตำแหน่งทางคณะสงฆ์ และวุฒิการศึกษาแผนกนักธรรม ที่ต่างกัน มีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์แม่น้ำท่าจีน อำเภอบางพลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ส่วนกลุ่มตัวอย่างที่มี สถานภาพ วุฒิการศึกษาแผนกสามัญ วุฒิการศึกษาแผนกบาลี และประสบการณ์ในการอนุรักษ์ที่ต่างกัน มีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์แม่น้ำท่าจีน อำเภอบางพลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

๓. ผลการวิจัยเกี่ยวกับปัญหา อุปสรรค และแนวทางแก้ไข การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์แม่น้ำท่าจีน อำเภอบางพลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี คือ ปัญหาการจัดตั้งชมรมอนุรักษ์แม่น้ำในชุมชน การมีส่วนร่วมในการจัดให้มีเวทีชาวบ้านในการระดมความคิดเห็น เพื่อแก้ปัญหาเรื่องความเสื่อมโทรมของแม่น้ำท่าจีน และการสนับสนุนจากคณะสงฆ์ และจากภาครัฐในการอนุรักษ์แม่น้ำท่าจีน จึงมีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์แม่น้ำท่าจีน อำเภอบางพลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี ว่าควรให้การสนับสนุนการจัดตั้งชมรมอนุรักษ์แม่น้ำในชุมชน การให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วม และแสดงความคิดเห็นในการอนุรักษ์แม่น้ำท่าจีน และการดึงหน่วยงานทั้งภาครัฐ และเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมและให้การสนับสนุนแบบบูรณาการ

^{๑๐๙} พระมหาเสถียร ถาวรรณโม (เกษชาชาติ), “การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสงฆ์ภาคีการ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๕.

๔. การสังเคราะห์ แนวทางในการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์แม่น้ำท่าจีน อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี โดยภาพรวม พบว่า การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์แม่น้ำท่าจีน เป็นงานด้านการสาธารณสงเคราะห์ เป็นงานเกี่ยวกับการที่พระสงฆ์ให้ความสงเคราะห์ประชาชนในชุมชน และสังคม นอกจากนี้จะเป็นการช่วยเหลือชาวบ้านให้มีความรู้ และมีจิตสำนึกที่ดีในการอนุรักษ์แม่น้ำท่าจีน และเป็นการสร้างความผูกพันระหว่างวัดกับบ้านอีกทางหนึ่งด้วยที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย และกฎหมายกฎระเบียบของบ้านเมือง^{๑๑๐}

พระมหาถาวร ธีรจิตโต (จิตรกระเนตร) ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุในอำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” โดยพบผลการวิจัยว่า

๑. ระดับบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ในอำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๓.๖๐$) และเมื่อพิจารณาในแต่ละด้าน พบว่า พระภิกษุสงฆ์มีความเห็นต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ในอำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่ค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X} = ๓.๗๐$) ในด้านการดูแลรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ส่วนที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ($\bar{X} = ๓.๔๘$) ในด้านความร่วมมือในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุกับหน่วยงานราชการ

๒. ผลการเปรียบเทียบระดับบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ในอำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล พบว่า พระสงฆ์ที่มีอายุ พรรษา วุฒิการศึกษาสามัญ วุฒิการศึกษาทางธรรม และวุฒิการศึกษาเปรียญธรรม ของผู้ตอบแบบสอบถามต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ในอำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมุติฐานที่ตั้งไว้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

๓. ปัญหา และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ในอำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งแบ่งสาเหตุของปัญหาและอุปสรรคได้ดังนี้

๑) กรมศิลปากรที่จะช่วยเหลือพระสงฆ์ซึ่งทำหน้าที่ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ในอำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๒) พระสงฆ์ควรช่วยเหลือกันที่จะปกป้อง ดูแลรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ โดยไม่ต้องรอแต่ประชาชนให้มาช่วยเพียงอย่างเดียว

๓) ชาวพุทธควรช่วยกันช่วยเหลือพระสงฆ์ในการสร้าง หรือบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุภายในวัดตน

๔. ผลการสัมภาษณ์เกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ในอำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สรุปได้ดังนี้

^{๑๑๐} พระครูปฐมวรญาณ (คง ญาณวโร), “การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์แม่น้ำท่าจีน อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต, (คณะสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๖.

๑) ในการบูรณะโบราณสถานให้เสริมเฉพาะความมั่นคงแข็งแรงของโบราณสถาน พยายามหลีกเลี่ยงการเปลี่ยนแปลงและการทำลายโบราณสถาน

๒) ในการบูรณะโบราณสถานที่จะทำเพื่อความงาม และเอกภาพทางสถาปัตยกรรมจะต้องคำนึงถึงโบราณสถานที่เหลืออยู่ อย่าอาศัยการสันนิษฐาน และต้องศึกษาจากส่วนที่เป็นของแท้ดั้งเดิม ไม่ใช่จากส่วนที่ต่อเติมขึ้นภายหลัง

๓) ในการบูรณะโบราณสถานที่เก่าแก่มาก จนหาความเกี่ยวข้องกับ อารยธรรมสมัยใหม่ไม่ได้ ไม่ควรจะต่อเติม ควรจะใช้วิธีรื้อ และทำรากฐานให้มั่นคง และประกอบเข้ารูปเดิม คือการเอาส่วนที่แตกหลุดไปแล้ว แต่ยังหาพบได้ในบริเวณนั้นมาประกอบให้เป็นรูปเดิม ถ้าจำเป็นต้องต่อเติมก็ให้ทำ เพื่อการทรงตัวหรือเพื่อความแข็งแรงเท่านั้น

๔) การบูรณะโบราณสถานรุ่นใหม่ ควรใช้วิธีการรักษาให้คล้ายของเดิม และการบูรณะไม่ควรจะไปเปลี่ยนรูปร่างของโบราณสถานนั้น ๆ

๕) ชิ้นส่วนวัตถุทุกชิ้นที่มีคุณค่าทางศิลปะ และเป็นอนุสรณ์ทางประวัติศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นของยุคใดสมัยใด เมื่อค้นพบควรจะต้องเก็บรักษาไว้อย่างดี การจะพิจารณาว่าชิ้นส่วนวัตถุชิ้นใดมีความสำคัญเพียงใด ไม่ควรจะเป็นความเห็นของเจ้าหน้าที่ผู้ดำเนินการตามโครงการบูรณะโบราณสถานแต่ผู้เดียว

๖) สิ่งก่อสร้างที่สร้างขึ้นใหม่ในบริเวณใกล้เคียงกับโบราณสถาน ควรระวังไม่ให้ขนาด สี และแบบไปทำลายคุณค่าของโบราณสถานนั้น ๆ

๗) การต่อเติมที่จำเป็นต้องทำ เพื่อความแข็งแรงของโบราณสถานไม่ว่าจะเป็นเพียงบางส่วนหรือทั้งหมด ควรต่อเติมให้น้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ การสร้างใหม่หมดจะทำได้กับโบราณสถานที่มีทรงเรขาคณิตเรียบ ๆ และไม่มีลวดลายตกแต่งเท่านั้น

๘) การต่อเติมที่ทำขึ้นใหม่ จะต้องแสดงให้เห็นอย่างชัดเจน โดยการใช้วัสดุแตกต่างกับของเดิม หรือโดยการต่อเติมเพียงคร่าว ๆ ไม่มีลวดลายเช่นของเดิม หรือโดยการทำเครื่องหมายบอกไว้ก็ได้ การทำดังกล่าวทั้ง ๓ ประการ นอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อการบูรณะโบราณสถานครั้งต่อไปแล้ว ยังทำให้ไม่เกิดการเข้าใจผิดในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดีอีกด้วย

๙) การเคลื่อนย้ายของเก่าออก และเอาของใหม่เข้ามาแทนที่ ควรทำโดยอาศัยหลักวิชาการทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่เข้าช่วย ไม่ควรทำโดยไม่มีหลักฐานทฤษฎี

๑๐) ของที่ได้จากการขุดค้น และการสำรวจทางโบราณคดี ต้องดูแลรักษาอย่างดี และอย่างถูกต้อง

๑๑) การบูรณะโบราณสถานแต่ละครั้งก็เช่นเดียวกับการขุดค้นทางโบราณคดี ควรทำเอกสารในรูปของรายงานทางวิชาการ ซึ่งรวบรวมจากบันทึกประจำวันของการบูรณะโบราณสถานมีภาพวาดและภาพถ่ายประกอบ รายงานทางวิชาการดังกล่าว ควรบอกโครงสร้าง และ

รูปร่างของโบราณสถานอย่างละเอียด รวมทั้งการปฏิบัติงานทุกระยะของการบูรณะโบราณสถานด้วย^{๑๑๑}

พระภานุมาตร์ พรหมปโย (เนโส) ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้าน ในจังหวัดนครปฐม” โดยพบผลการวิจัยว่า

๑. พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านในจังหวัดนครปฐม ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนั้นส่วนใหญ่เป็นการนำวัตถุมาจัดแสดง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงคุณค่าของวัฒนธรรมพื้นบ้าน อีกทั้งยังเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของคนในแต่ละสังคม แต่ละท้องถิ่น เกิดความภาคภูมิใจในศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และเป็นการแสดงให้เห็นความแตกต่างท้องถิ่นให้เกิดความรู้ ความเข้าใจถึงความเป็นมาของวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นอย่างถูกต้อง ในรูปแบบของพิพิธภัณฑสถานที่มีชีวิต และผสมผสานเข้ากับงานศิลปกรรมต่าง ๆ ที่มีอยู่ในแต่ละท้องถิ่นได้อย่างดีเยี่ยม พระสงฆ์ให้ความสนใจ และเอาใจใส่ มีความกระตือรือร้นที่จะอนุรักษ์พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้าน ซึ่งถือว่าเป็นมรดกที่ทรงคุณค่าของศิลปะพื้นบ้านในอดีต ที่สำคัญศิลปวัฒนธรรม ประเพณี โบราณสถาน และโบราณวัตถุ ได้รับสืบทอดมาจากบรรพบุรุษของเราตั้งแต่อดีต เราจึงควรช่วยกันอนุรักษ์สิ่งของเหล่านี้ให้อยู่ต่อไปตราบนานแสนนาน

๒. การอนุรักษ์พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านในจังหวัดนครปฐม ปัจจุบันมีพระสงฆ์บางส่วนเท่านั้นที่เข้ามามีบทบาทในการอนุรักษ์พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านส่วนใหญ่จะเป็นเจ้าอาวาสหรือพระลูกวัดรุ่นเก่า ๆ ที่ยังคงอนุรักษ์พิพิธภัณฑสถาน พระสงฆ์สมัยใหม่ไม่ค่อยเข้ามามีบทบาท หรือมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พิพิธภัณฑสถานเท่าที่ควร เนื่องจากพระสงฆ์ในปัจจุบันมีจำนวนน้อยลง ตลอดจนเทคโนโลยีสมัยใหม่ก็เป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งในการอนุรักษ์ ส่วนมากจะเน้นหนักไปทางวิทยาศาสตร์มากกว่า

๓. การพัฒนารูปแบบ และการบริหารจัดการพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านนั้น พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านเป็นพิพิธภัณฑสถานที่ถูกติดกับวิถีชีวิต และประเพณีความเชื่อดั้งเดิม พิพิธภัณฑสถานจะต้องแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของวัฒนธรรมชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดต่อ ๆ กันมา การจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านที่ดีนั้น มิใช่เพียงนำข้าวของเครื่องใช้มาจัดแสดงหรือจัดการตามความพึงพอใจ แต่จะต้องได้รับความร่วมมือจากหลาย ๆ ฝ่าย ทั้งคนในท้องถิ่น และผู้นำชุมชนนั้น ๆ ที่สามารถเป็นตัวแทนหรือสืบทอดความภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรม พิพิธภัณฑสถานจะต้องมีการบริหารจัดการที่ดี เช่น ด้านการบริหารบุคลากร การบริหารงบประมาณ การบริหารจัดการ และการมีส่วนร่วมของชุมชน และประชาชน เพื่อเป็นการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม และประเพณี ให้คงอยู่สืบต่อไป^{๑๑๒}

พระครูประภัสร์มโนธรรม (ธงทิพย์ ปภสฺสโร) ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยทรงดำ จังหวัดนครปฐม” โดยพบผลการวิจัยว่า

^{๑๑๑} พระมหาถาวร ธีรจิตโต (จิตรกระเนตร), “บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุในอำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๕.

^{๑๑๒} พระภานุมาตร์ พรหมปโย (เนโส), “บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านในจังหวัดนครปฐม”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๕.

๑. บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยทรงดำ จังหวัดนครปฐม พบว่า ประชาชนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยทรงดำ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๘

๒. ผลการเปรียบเทียบบทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยทรงดำ จังหวัดนครปฐม ทดสอบสมมติฐานโดยการวิเคราะห์ความแตกต่างตัวแปร พบว่า เพศ ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้ มีผลให้ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยทรงดำ จังหวัดนครปฐม ไม่แตกต่างกัน จึงเป็นการปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนด้านอายุแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ซึ่งยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้

๓. ผลการสัมภาษณ์ พบว่า พระสงฆ์เข้ามามีบทบาทในการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยทรงดำ โดยนำวัฒนธรรมไทยทรงดำนั้นมาประยุกต์ให้เข้ากับพระพุทธศาสนา และนำมาเผยแพร่แก่สังคมได้เป็นอย่างดี ซึ่งพระสงฆ์นั้นนำวัฒนธรรมที่มีอยู่กับชนไทยทรงดำ แต่ดั้งเดิมนำมาใช้เข้ากับยุคปัจจุบันได้ดีมาก ทั้งนี้ถือเป็นการอนุรักษ์ให้สืบทอดไปแก่ชนรุ่นหลังได้ปฏิบัติตามวัฒนธรรมไทยทรงดำตลอดไป

๔. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยทรงดำ จังหวัดนครปฐม พบว่า ควรอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยทรงดำอย่างจริงจัง เพราะวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่แสดงออกได้ดีที่สุดของมนุษย์ ทั้งนี้วัฒนธรรมที่อนุรักษ์นั้นจะต้องไม่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมแต่อาจนำสิ่งอื่นที่นำสมัย และมีประโยชน์เข้ามาประยุกต์ใช้กับวัฒนธรรมนั้นให้ถูกต้อง^{๑๑๓}

พระครูใบฎีกาสุพจน์ ธีรวิโส (มณีจันทร์) ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุในอำเภอเมืองราชบุรี จังหวัดราชบุรี” โดยพบผลการวิจัยว่า

๑. บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ในอำเภอเมืองราชบุรี จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๒.๙๖ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ทั้ง ๓ ด้าน ได้แก่ (๑) ด้านการดูแลรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ (๒) ด้านการให้ความรู้ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุแก่ประชาชน และ (๓) ด้านความร่วมมือในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง อยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ด้านการดูแลรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๒๐ ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ได้แก่ ด้านความร่วมมือในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๒.๖๔

๒. ผลการเปรียบเทียบบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ในอำเภอเมืองราชบุรี จังหวัดราชบุรี จำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล พบว่า พระสงฆ์ที่มีสถานภาพส่วนบุคคลในด้านสถานะภายในวัด อายุ วุฒิการศึกษาสามัญ และวุฒิการศึกษานักธรรมต่างกัน มีบทบาทในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน ซึ่งเป็นการปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนพระสงฆ์ที่มีสถานภาพส่วนบุคคลในด้านพรรษา และ

^{๑๑๓} พระครูประภัศร์มโนธรรม (งทิตย์ ปภสฺสโร), “บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยทรงดำ จังหวัดนครปฐม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๕.

วุฒิการศึกษาเปรียญธรรม ต่างกัน มีบทบาทในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ โดยภาพรวม แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ซึ่งเป็นการยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้

๓. ข้อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ในอำเภอเมืองราชบุรี จังหวัดราชบุรี ตามรายด้านของการวิจัย ดังนี้

๑) ด้านการดูแลรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ มีข้อเสนอแนะว่า ควรมีการจัดตั้งกองอาสาสมัครชุมชนเฝ้าระวังการโจรกรรมโบราณวัตถุ และศิลปวัตถุร่วมกับพระสงฆ์ พร้อมทั้งติดตั้งกล้องวงจรปิด เพื่อสามารถติดตามภาพเหตุการณ์โจรกรรมที่อาจเกิดขึ้นได้ และควรประสานความร่วมมือกับกรมศิลปากร และหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ในการจัดอบรมถวายความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ แก่พระสงฆ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระสงฆ์ในสังกัดวัดซึ่งเป็นที่ตั้งหรือเก็บรักษา โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ

๒) ด้านการให้ความรู้ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุแก่ประชาชน มีข้อเสนอแนะว่า พระสงฆ์ควรรณรงค์ให้ประชาชนในท้องถิ่น ตระหนักถึงความสำคัญของ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ปลุกจิตสำนึกการอนุรักษ์แก่ประชาชน และควรมุ่งกลุ่มเป้าหมายไปที่เยาวชน โดยการปลูกฝังค่านิยมการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน และควรจัดอบรมหลักสูตรบุคลากรเฉพาะด้านการอนุรักษ์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุประจำท้องถิ่น แล้วคัดเลือก/แต่งตั้ง บุคลากรผู้มีความสามารถที่ผ่านการอบรมให้เป็นนักวิชาการด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุประจำชุมชน

๓) ด้านความร่วมมือในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง มีข้อเสนอแนะว่า ทั้ง ๓ ฝ่าย ได้แก่หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง วัด และชุมชน ควรทำข้อตกลงความร่วมมือ (MOU) ร่วมกันในการทำกิจกรรม เพื่อการอนุรักษ์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ และคณะสงฆ์ และภาครัฐ ควรให้อำนาจรับผิดชอบแก่พระภิกษุผู้มีตำแหน่งเป็นผู้ดูแลโบราณสถาน ให้สามารถประสานงานกับหน่วยงานราชการ ผู้รับผิดชอบได้โดยตรง โดยข้ามขั้นตอนของสายการบังคับบัญชาบางส่วนที่ไม่จำเป็น เพื่อให้ทันการณ์ ความเสียหายที่เกิดขึ้น^{๑๑๔}

พระมหาณัฐกิจ สัจจวาที (ทิมกลับ) ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์โบราณวัตถุสถาน : กรณีศึกษาชุมชนโบราณบ้านควนลูกปัด อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่” โดยพบผลการวิจัยว่า

บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์มี ๕ ด้าน คือ การจัดเก็บรวบรวมข้อมูล และโบราณวัตถุที่พบบริเวณควนลูกปัด การจัดสร้างพิพิธภัณฑ์สถานแสดงโบราณวัตถุในวัดคลองท่อม การให้ความรู้ และการสร้างจิตสำนึกแก่ชาวบ้านให้เห็นคุณค่าของโบราณวัตถุสถาน การอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีควนลูกปัด ปัญหา และอุปสรรคในการอนุรักษ์โบราณวัตถุสถานของพระสงฆ์ การจัดเก็บรวบรวม

^{๑๑๔} พระครูใบฎีกาสุพจน์ อีรวโส (มณีจันทร์), “บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุในอำเภอเมืองราชบุรี จังหวัดราชบุรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๕.

ข้อมูล และโบราณวัตถุที่พบที่ควนลูกปัดเป็นการจัดเก็บข้อมูลจากเอกสาร บทความวิชาการ หรือสิ่งอื่น ๆ และเก็บสะสมลูกปัดโดยขอซื้อจากชาวบ้านบ้าง รับบริจาคจากชาวบ้านบ้าง เพื่อเก็บไว้ในพิพิธภัณฑสถานวัดคลองท่อม การจัดสร้างพิพิธภัณฑสถานแสดงโบราณวัตถุในวัดคลองท่อม ได้มีประชาชนให้การสนับสนุนให้จัดตั้งพิพิธภัณฑสถาน โดยการนำของพระครูอาทรสังวรกิจ เพื่อจัดแสดงโบราณวัตถุต่าง ๆ เอาไว้ การให้ความรู้ และสร้างจิตสำนึกแก่ชาวบ้านให้เห็นคุณค่าของโบราณวัตถุสถาน โดยการกระทำมี ๒ ลักษณะ คือ การให้การศึกษา และการสร้างจิตสำนึก การอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีควนลูกปัด ได้รวบรวมข้อมูลเบื้องต้นที่เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อเผยแพร่แก่ประชาชน และให้ความรู้แก่ชาวบ้านที่เป็นเจ้าของที่ดิน ตลอดถึงเยาวชนด้วย การอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีควนลูกปัด โดยการดูแลรักษา หมั่นตรวจตราไม่ให้แหล่งโบราณคดีถูกทำลาย ปัญหา และอุปสรรคในการอนุรักษ์โบราณวัตถุสถานในส่วนพระสงฆ์ พบว่า พระสงฆ์ขาดบุคลากร ขาดระบบจัดการดูแลพิพิธภัณฑสถาน และขาดความต่อเนื่องของการอนุรักษ์

ส่วนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์โบราณวัตถุสถาน ผลการศึกษา พบว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์มี ๕ ด้านเหมือนกัน คือการร่วมเก็บรวบรวมข้อมูล และโบราณวัตถุ การร่วมจัดสร้างพิพิธภัณฑสถานภายในวัดคลองท่อม การร่วมให้ความรู้และการสร้างจิตสำนึกแก่ชาวบ้านให้เห็นคุณค่าของโบราณวัตถุสถาน การร่วมอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีควนลูกปัด ปัญหา และอุปสรรคในการมีส่วนร่วมของประชาชน การร่วมเก็บรวบรวมข้อมูล และโบราณวัตถุ โดยชาวบ้านได้นำโบราณวัตถุมาบริจาค และสนับสนุนด้วยปัจจัยต่าง ๆ ส่วนนักวิชาการได้เก็บรวบรวมข้อมูลประวัติความเป็นมาของควนลูกปัดให้ชัดเจนเป็นแหล่งการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ การจัดสร้างพิพิธภัณฑสถานวัดคลองท่อม มีชาวบ้าน และองค์กรต่าง ๆ ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี การร่วมให้ความรู้ และการสร้างจิตสำนึกแก่ชาวบ้านให้เห็นคุณค่าของโบราณวัตถุสถาน ได้มีชาวบ้าน และองค์กรต่าง ๆ ช่วยกันเผยแพร่ข้อมูล ความรู้ ประวัติความเป็นมาของชุมชนควนลูกปัด ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ รับรู้ปัญหา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมรับผลประโยชน์จากการอนุรักษ์ ปัญหา และอุปสรรคในการมีส่วนร่วมของประชาชน ประชาชนยังไม่เข้าใจบทบาทของตนเองที่แท้จริง และขาดผู้ประสานงานต่อเนื่อง^{๑๑๕}

วิศุทธิ์ โกวาที ได้วิจัยเรื่อง “การดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานในจังหวัดราชบุรี : กรณีศึกษาการบูรณะกำแพงแก้วพระปรางค์วัดมหาธาตุวรวิหาร อำเภอเมืองราชบุรี จังหวัดราชบุรี” โดยพบผลการวิจัยว่า

ผลรวมการบูรณะกำแพงแก้วพระปรางค์ ฯ เป็นการบูรณะแบบอนาสโตไลซิส ที่สามารถเสริมวัสดุ และโครงสร้างใหม่ได้เท่าที่จำเป็น ในส่วนฐานกำแพง และการตอบสนองในความต้องการสื่อความหมายของโบราณสถานบริเวณกำแพงส่วนบน แนวกำแพงพระปรางค์น่าจะสร้างขึ้นในช่วงสมัยวัฒนธรรมร่วมแบบเขมร รัชสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ หรือหลังจากนั้นเล็กน้อยเช่นเดียวกับฐานขั้วประตูด้านทิศตะวันออกที่มีแผนผังเป็นรูปกากบาท แบบโคปุระ ในศาสนสถานที่เป็นประสาทหินแบบเขมร โบราณวัตถุที่ขุดพบจากการปฏิบัติงานมีจำนวนไม่มากนัก รูปแบบของโบราณวัตถุแสดงให้เห็น

^{๑๑๕} พระมหาณัฐกิจ สัจจวาที (ทิมกลีบ), “บทบาทพระสงฆ์ และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์โบราณวัตถุสถาน : กรณีศึกษาชุมชนโบราณบ้านควนลูกปัดอำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (คณะศึกษาศาสตร์ : มหาวิทยาลัยทักษิณ), ๒๕๕๓.

เห็นถึงวัฒนธรรมที่สืบเนื่องยาวต่อกันมาในพื้นที่บริเวณนี้ ซึ่งกำหนดอายุได้ ตั้งแต่สมัยทวารวดีราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๖ วัฒนธรรมร่วมสมัยกับการสร้างโบราณสถานกำแพงแก้ว ๑ ในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ วัฒนธรรมในสมัยอยุธยาในการสร้างพระปรางค์ประธานวัดมหาธาตุวรวิหารองค์ปัจจุบันในพุทธศตวรรษที่ ๒๐ วัฒนธรรมสมัยอยุธยาจนถึงปัจจุบัน ผลกระทบที่เกิดจากการบูรณะกำแพงแก้วพระปรางค์ ๑ พบว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์กำแพงแก้ว ๑ มีในระดับน้อย การมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์จากโบราณสถานต่าง ๆ มีในระดับมาก ความตระหนักถึงความสำคัญของวัดมหาธาตุวรวิหาร และความสำคัญของเขตเมืองเก่ามีในระดับมากที่สุด ความตระหนักถึงความสำคัญของการอยู่ร่วมกันของโบราณสถานเขตเมืองเก่า กับชุมชนเมืองราชบุรี ปัจจุบันมีในระดับมากที่สุด ความคิดเห็นในการเที่ยวชมโบราณสถานที่ได้รับการบูรณะให้คงสภาพเดิม โดยมีได้มีการเปลี่ยนแปลง สภาพแวดล้อมให้ต่างไปจากข้อเท็จจริงเดิม มีความเห็นด้วยในระดับมาก ยุทธศาสตร์การอนุรักษ์โบราณสถาน และเขตเมืองเก่าในจังหวัดราชบุรี ประกอบด้วย ๔ ประเด็นยุทธศาสตร์ ๑) ทุกภาคส่วนร่วมกันกำหนดรูปแบบการอนุรักษ์โบราณสถาน เพื่อรักษาข้อเท็จจริงเดิมตามหลักวิชาการ ๒) ทุกภาคส่วนร่วมกันดูแล ป้องกัน รักษาโบราณสถานมิให้ถูกทำลาย และรักษาพัฒนาภูมิทัศน์โดยรอบให้สมดุล และสมจริงกับโบราณสถาน ๓) อนุรักษ์สถาปัตยกรรม และศิลปวัฒนธรรมของเมืองเก่าให้คงสภาพเดิมให้อยู่ร่วมกับเมืองปัจจุบันอย่างสมดุล ๔) ส่งเสริมให้โบราณสถาน และเมืองเก่าเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรม และการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์^{๑๑๖}

บำรุง เอี่ยมสอาด ได้วิจัยเรื่อง “แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานแบบมีส่วนร่วมสำหรับวัดจุฬามณี ตำบลองครักษ์ อำเภอฟังทอง จังหวัดอ่างทอง” โดยพบผลการวิจัยว่า

๑. ผลการศึกษาแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานแบบมีส่วนร่วมสำหรับวัดจุฬามณี ตำบลองครักษ์ อำเภอฟังทอง จังหวัดอ่างทอง พบว่า วัดและชุมชนต้องร่วมมือร่วมใจกันในการดูแลโบราณสถานมิให้ถูกทำลาย ทำให้เกิดการประสานงานระหว่างวัดกับชุมชนร่วมมือร่วมใจในการร่วมกันดูแลอนุรักษ์ มีความหวงแหนในโบราณสถาน ทำให้เกิดการฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาพื้นบ้าน เพื่อให้เกิดการสืบทอด และอนุรักษ์ไว้ให้คนรุ่นต่อไปได้ศึกษาเห็นประโยชน์ และเห็นคุณค่าของโบราณสถาน

๒. ผลการศึกษายุทธศาสตร์ที่เหมาะสมกับแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานแบบมีส่วนร่วม สำหรับวัดจุฬามณี ตำบลองครักษ์ อำเภอฟังทอง จังหวัดอ่างทอง ประกอบด้วยยุทธศาสตร์ ๓ ด้าน ได้แก่ ๑) ยุทธศาสตร์การพัฒนาโบราณสถานวัดจุฬามณีให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ๒) เป็นองค์กรเปิดที่ให้ทุกภาคส่วนเข้าร่วมวางแผน และพัฒนา ๓) การปฏิสังขรณ์โบราณสถาน^{๑๑๗}

^{๑๑๖} วิศวุตม์ โกวาทิ, “การดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานในจังหวัดราชบุรี : กรณีศึกษาการบูรณะกำแพงแก้วพระปรางค์วัดมหาธาตุวรวิหาร อำเภอมืองราชบุรี จังหวัดราชบุรี”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะศึกษาศาสตร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง), ๒๕๕๑.

^{๑๑๗} บำรุง เอี่ยมสอาด, “แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานแบบมีส่วนร่วมสำหรับวัดจุฬามณี ตำบลองครักษ์ อำเภอฟังทอง จังหวัดอ่างทอง”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะศึกษาศาสตร์ : มหาวิทยาลัยพระนครศรีอยุธยา), ๒๕๕๓.

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์นั้น พระสงฆ์มีศักยภาพเพียงพอที่จะสามารถพัฒนาชุมชนได้ โดยการที่พระสงฆ์ร่วมกับชุมชนสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจสำหรับการกำหนดนโยบายการพัฒนาที่เป็นกระบวนการขั้นต้นของการวางแผนการพัฒนาชุมชนในส่วนที่เป็นที่อยู่อาศัยในการดำรงชีวิตของตนเอง นอกจากนี้การกำหนดวัตถุประสงค์ และวางแผนร่วมกันก็เป็นการมีส่วนร่วมในการพัฒนาตามแผนงานโครงการดังกล่าว และมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์จากการอนุรักษ์รวมทั้งมีส่วนร่วมในการควบคุมประเมินโครงการของชุมชน ซึ่งอาจเป็นไปได้โดยการมีส่วนร่วมแบบตัวแทนหรือเป็นไปได้โดยการได้เข้ามามีส่วนร่วมด้วยตนเอง

ตารางที่ ๒.๑๕ สรุปการสังเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์แม่น้ำท่าจีน อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

ลำดับ	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภทงานวิจัย	ผลการวิจัย
๑	ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น : กรณีศึกษาเทศบาลนครลำปาง อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง	พิกุล สัจจามรรค (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่)	๒๕๔๘	ปริมาณ	พบว่า ประชาชนกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง ๔๐ - ๕๐ ปี สถานภาพสมรสแล้ว มีการศึกษาอยู่ในระดับต่ำกว่าปริญญาตรี ประกอบอาชีพรับจ้าง มีรายได้เฉลี่ย ๕๗,๖๐๐ บาทต่อปี ส่วนใหญ่ไม่มีสถานภาพทางสังคมหรือไม่มีตำแหน่งที่เกี่ยวข้องกับเทศบาลนครลำปาง กิจกรรมที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมมากที่สุดคือ การไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง
๒	การมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมของสมาชิกภาพองค์การบริหารส่วนตำบล ศึกษาเฉพาะกรณีกิ่งอำเภอสว่างวีรวงศ์ จังหวัดอุบลราชธานี	เชมราษฎร์ ชัมภรัตน์ (มหาวิทยาลัยขอนแก่น)	๒๕๔๖	ปริมาณ/คุณภาพ	พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีระดับการมีส่วนร่วมในด้านการประชุม ด้านการวางแผน ด้านการสนับสนุนส่งเสริม ด้านการดำเนินกิจการ และด้านการติดตามประเมินผลในระดับปานกลาง ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ระดับการศึกษา รายได้ของสมาชิกสภา อบต. การรับรู้ข่าวสาร และ ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม

ตารางที่ ๒.๑๕ (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภทงานวิจัย	ผลการวิจัย
๓	การมีส่วนร่วมประชาชนในการพัฒนาชุมชนของเทศบาลเมืองบางมูลนาก อำเภอบางมูลนาก จังหวัดพิจิตร	พระโกศล มณีรัตน (ญีม) (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)	๒๕๕๔	ปริมาณ/คุณภาพ	พบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนของเทศบาลเมืองบางมูลนากด้านการประเมินผล โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง แสดงว่าประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินผลการดำเนินงานตามแผนพัฒนาชุมชน การดำเนินงานพัฒนาชุมชนเป็นไปตามเป้าหมายของแผนหรือไม่ การดำเนินงานพัฒนาชุมชนเพื่อประโยชน์ของคนในชุมชนหรือเป็นไปตามความต้องการของประชาชนหรือไม่
๔	การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการศึกษาขององค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งสะโตก อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่	ชัยนาถ อุ่นแก้ว (มหาวิทยาลัยขอนแก่น)	๒๕๕๐	ปริมาณ/คุณภาพ	พบว่า ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการศึกษาขององค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งสะโตกอยู่ในระดับน้อย ความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งเสริมให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขององค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งสะโตกได้แก่ การจัดการศึกษาให้เด็กนักเรียนใกล้บ้าน มีนโยบายด้านการจัดการศึกษาที่ชัดเจน

ตารางที่ ๒.๑๕ (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภทงานวิจัย	ผลการวิจัย
๕	การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. ๒๕๔๙ - ๒๕๕๑) ขององค์การบริหารส่วนตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา	ชานี มะโร (มหาวิทยาลัยขอนแก่น)	๒๕๕๐	ปริมาณ	พบว่า ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. ๒๕๔๙ - ๒๕๕๑) แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ตามตำแหน่งทางราชการ/สังคม มีระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. ๒๕๔๙ - ๒๕๕๑) แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๐๐๑
๖	ความต้องการมีส่วนร่วมของประชาชนในเขตจังหวัดนครปฐมในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น	กาญจนา พยัคฆพงษ์ (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์)	๒๕๕๑	ปริมาณ	พบว่า ประชาชน มีความต้องการในการมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นไม่แตกต่างกัน
๗	การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มอาชีพในการดำเนินงานโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ : ศึกษากรณีจังหวัดอุบลราชธานี	รัชดาวรรณ คำเอี่ยม (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์)	๒๕๔๗	ปริมาณ	พบว่า เพศ อายุ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้และระยะเวลาของการเป็นสมาชิกกลุ่มไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มอาชีพในการดำเนินงานโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์

ตารางที่ ๒.๑๕ (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภทงานวิจัย	ผลการวิจัย
๘	การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการบริหารองค์การส่วนตำบลเป็ริง อำเภอบางป๋อ จังหวัดสมุทรปราการ	ทวีป คงเทียน (มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต)	๒๕๔๘	ปริมาณ/คุณภาพ	พบว่า ภาพรวมมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมากทุกด้าน ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ลำดับที่ ๑ รองลงมา คือ ด้านการมีส่วนร่วมติดตามผลการดำเนินงาน ด้านการมีส่วนร่วมในการกำหนดปัญหา และการวางแผน และด้านการมีส่วนร่วมค้นหาปัญหา ตามลำดับ
๙	การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลตำบลหนองกี่ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์	สงวนศักดิ์ บุญเรืองศรี (มหาวิทยาลัยมหาสารคาม)	๒๕๕๓	ปริมาณ/คุณภาพ	พบว่า ประชาชนที่มีอาชีพต่างกัน มีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น โดยภาพรวม และรายด้านไม่แตกต่างกัน
๑๐	การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของประชาชนเขตดุสิต	รัฐพงศ์ บุญญานุวัตร (มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา)	๒๕๕๒	ปริมาณ/คุณภาพ	พบว่า ด้านการมีส่วนร่วมการตัดสินใจ ด้านการมีส่วนร่วมการดำเนินงาน ด้านการมีส่วนร่วมการรับผลประโยชน์ และด้านการมีส่วนร่วมการติดตามประเมินผล อยู่ในระดับปานกลาง
๑๑	การมีส่วนร่วมของชุมชนในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : กรณีศึกษาหมู่บ้านปราสาทใต้ อำเภอนนสูง จังหวัดนครราชสีมา	จิราพร ทัดตะวร (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์)	๒๕๔๒	ปริมาณ	พบว่า ความสำเร็จที่ได้รับจากการพัฒนาในอดีต ลักษณะทางความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรมของหมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านให้ความร่วมมือกับผู้นำชุมชนเป็นอย่างดี

ตารางที่ ๒.๑๕ (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภทงานวิจัย	ผลการวิจัย
๑๒	การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนในพื้นที่ ชายทะเลบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร	ปิยะ ประทีปภิรมณ์ (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์)	๒๕๔๖	ปริมาณ/คุณภาพ	พบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน คือ สถานภาพทางสังคม การเป็นสมาชิกกลุ่ม และการคาดหวังผลประโยชน์
๑๓	การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของประชาชนเขตบางคอแหลม กรุงเทพมหานคร	เสริมพงษ์ อยู่โต (มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา)	๒๕๕๑	ปริมาณ	พบว่า เพศ รายได้ ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน และอาชีพที่แตกต่างกันของประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนไม่แตกต่างกัน ส่วนอายุ และระดับการศึกษาที่แตกต่างกัน มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนแตกต่างกัน ในด้านการตัดสินใจ และด้านการดำเนินงาน
๑๔	ทัศนคติการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของกลุ่มประชาสังคม ศึกษาเฉพาะกรณีองค์การบริหารส่วนตำบลบางเสร่ อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี	สุวัฒน์ บุญลา (มหาวิทยาลัยบูรพา)	๒๕๔๕	คุณภาพ	พบว่า กลุ่มประชาสังคมเห็นว่ากลุ่มยังมีส่วนร่วมอยู่ในขั้นของการเสนอปัญหา แต่ยังไม่เข้าไปร่วมในขั้นการวางแผนการพัฒนาท้องถิ่นโดยตรงนอก
๑๕	การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น : กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบลในจังหวัดเชียงใหม่	พวงทอง โยธาใหญ่ (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่)	๒๕๔๕	ปริมาณ/คุณภาพ	พบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดทำ แผนพัฒนาท้องถิ่นทั้งสองระดับไม่มีความแตกต่างกันในทุกประเด็น

ตารางที่ ๒.๑๕ (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภทงานวิจัย	ผลการวิจัย
๑๖	ประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในอำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี	พระครูวินัยธรรมชย สุวิชาโน (อยู่สำราญ) (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)	๒๕๕๔	ปริมาณ/คุณภาพ	พบว่า สถานภาพส่วนบุคคลด้านวุฒิการศึกษาเปรียญธรรม มีผลทำให้ความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕
๑๗	ความเห็นของพระสงฆ์ต่อการบริหารและอบรมความรู้พระสงฆ์ในเขตอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี	พระครูวิรุฬห์พัฒนกิจ (วัลลกสิริธโน) (มหาวิทยาลัยอิสเทิร์นเอเซีย)	๒๕๕๐	ปริมาณ/คุณภาพ	พบว่า คณะสงฆ์ระดับผู้บริหารควรจัดการฝึกอบรมหลักสูตรต่าง ๆ ที่เหมาะสม เพื่อพัฒนาศักยภาพบุคลากรสงฆ์เพิ่มขึ้นเป็นกำลังในการพัฒนาคณะสงฆ์และพระพุทธศาสนาต่อไป เมื่อจำแนกด้านตำแหน่ง มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยทางสถิติ .๐๕
๑๘	ประสิทธิภาพการบริหารงานคณะสงฆ์ อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน	พระมหากมล ขนฺติธโร (โปร่งใจ) (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่)	๒๕๕๐	ปริมาณ/คุณภาพ	พบว่า พระสงฆ์ส่วนใหญ่ในเขตอำเภอป่าซางมีประสิทธิภาพในการบริหารงานอยู่ในระดับปานกลางคือมีความเข้าใจในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕ เพื่อเป็นกรอบแนวทางในการบริหารงานคณะสงฆ์

ตารางที่ ๒.๑๕ (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภทงานวิจัย	ผลการวิจัย
๑๙	บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา	พระมหามณเฑียร วรธมโม (ซ้ายเกลี้ยง) (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)	๒๕๕๒	ปริมาณ/คุณภาพ	พบว่า พระสังฆาธิการที่มีอายุและจำนวนพรรษาต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ส่วนพระสังฆาธิการที่มีตำแหน่ง วุฒิทางการศึกษาสายสามัญ วุฒิทางการศึกษาทางธรรม และวุฒิทางการศึกษาทางเปรียญธรรมต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ไม่แตกต่างกัน
๒๐	การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์	พระธนดล นาคสุวรรณโณ (นาคพิพัฒน์) (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)	๒๕๕๑	ปริมาณ/คุณภาพ	พบว่า พระสังฆาธิการในจังหวัดบุรีรัมย์ มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง
๒๑	ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม	พระมหานพพล กนตสีโล (สายสินธุ์) (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)	๒๕๕๔	ปริมาณ/คุณภาพ	พบว่า ประชาชนที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสังฆาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม โดยภาพรวมแตกต่างกัน

ตารางที่ ๒.๑๕ (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภทงานวิจัย	ผลการวิจัย
๒๒	ความคิดเห็นของพระภิกษุที่มีต่อการบริหารจัดการวัดตามหลักธรรมาภิบาล : กรณีศึกษาวัดในเขตอำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี	พระมหาปริวัฒน์ จิตวิริโย (กุลนิวัต) (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)	๒๕๕๒	ปริมาณ/คุณภาพ	พบว่า พระภิกษุที่มีวุฒิการศึกษาแผนกธรรมต่างกันมีความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการวัดตามหลักธรรมาภิบาลโดยรวมไม่แตกต่างกัน
๒๓	บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : กรณีศึกษาพระสังฆาธิการในจังหวัดนนทบุรี	พระครูสังฆรักษ์ศวีร์ ชีรปญโญ (ชัยเกลี้ยง) (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)	๒๕๕๐	ปริมาณ/คุณภาพ	พบว่า บทบาทของพระสังฆาธิการจังหวัดนนทบุรีที่มีจำนวนพรรษา ระดับการศึกษา การศึกษาทางเปรียญธรรม ประสบการณ์ในการปฏิบัติหน้าที่ และการสังกัดวัดแต่ละขนาดแตกต่างกันมีบทบาทต่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไม่แตกต่างกัน
๒๔	การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ : กรณีศึกษาอำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร	พระครูจันทศีลวิมล (ประสิทธิ์ จันทสีโล) (มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี)	๒๕๕๐	ปริมาณ/คุณภาพ	พบว่า ทักษะคติต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของพระสงฆ์ในเขตปกครอง อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร โดยรวมอยู่ในระดับเห็นด้วย
๒๕	การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา	พระมหาเสถียร ถาวรธมโม (เกษชาติ) (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)	๒๕๕๕	ปริมาณ/คุณภาพ	พบว่า ระดับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการในอำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง ๓.๔๕

ตารางที่ ๒.๑๕ (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภทงานวิจัย	ผลการวิจัย
๒๖	การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์แม่น้ำท่าจีน อำเภอบางปลา ม้า จังหวัดสุพรรณบุรี	พระครูปฐมบรรพต (คง ญาณวโร) (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)	๒๕๕๖	ปริมาณ/คุณภาพ	พบว่า ระดับการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์แม่น้ำท่าจีน อำเภอบางปลา ม้า จังหวัดสุพรรณบุรีโดยภาพรวมอยู่ในระดับน้อย ($\bar{X} = ๒.๒๖$, S.D. = ๑.๐๐๕)
๒๗	บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุในอำเภอนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	พระมหาถาวร ธิรจิตโต (จิตรกระเนตร) (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)	๒๕๕๕	ปริมาณ/คุณภาพ	พบว่า ระดับบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุในอำเภอนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๓.๖๐$)
๒๘	บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ในจังหวัดนครปฐม	พระภิกษุมาตร์ พรหมปัญโญ (เนโส) (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)	๒๕๕๕	คุณภาพ	พบว่า การอนุรักษ์พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ในจังหวัดนครปฐม ปัจจุบันมีพระสงฆ์บางส่วนเท่านั้นที่เข้ามามีบทบาทในการอนุรักษ์พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ส่วนใหญ่จะเป็นเจ้าอาวาสหรือพระลูกวัด รุ่นเก่า ๆ
๒๙	บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยทรงดำ จังหวัดนครปฐม	พระครูประภัสร์มโนธรรม (ธงทิพย์ ปภัสสโร) (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)	๒๕๕๕	ปริมาณ/คุณภาพ	พบว่า ประชาชนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยทรงดำโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๘

ตารางที่ ๒.๑๕ (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภทงานวิจัย	ผลการวิจัย
๓๐	บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุในอำเภอเมืองราชบุรี จังหวัดราชบุรี	พระครูใบฎีกาสุพจน์ ธีรวโส (มณีจันทร์) (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)	๒๕๕๕	ปริมาณ/คุณภาพ	พบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ในอำเภอเมืองราชบุรี จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๒.๙๖
๓๑	บทบาทพระสงฆ์และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์โบราณวัตถุสถาน : กรณีศึกษาชุมชนโบราณบ้านควนลูกปัด อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่	พระมหาณัฐกิจ สัจจวาที (ทิมกลับ) (มหาวิทยาลัยทักษิณ)	๒๕๕๓	ปริมาณ/คุณภาพ	พบว่า การอนุรักษ์โบราณวัตถุสถานในส่วนพระสงฆ์พบว่าพระสงฆ์ขาดบุคลากร ขาดระบบจัดการดูแลพิพิธภัณฑสถาน และขาดความต่อเนื่องของการอนุรักษ์
๓๒	การดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานในจังหวัดราชบุรี : กรณีศึกษาการบูรณะกำแพงแก้วพระปรางค์วัดมหาธาตุวรวิหาร อำเภอเมืองราชบุรี จังหวัดราชบุรี	วิศวุตม์ โกวาที (มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง)	๒๕๕๑	ปริมาณ/คุณภาพ	พบว่า ความตระหนักถึงความสำคัญของการอยู่ร่วมกันของโบราณสถาน เขตเมืองเก่า กับชุมชนเมืองราชบุรี ปัจจุบันมีในระดับมากที่สุด โบราณสถาน ที่ได้รับการบูรณะให้คงสภาพเดิม โดยมีได้มีการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมให้ต่างไปจากข้อเท็จจริง

ตารางที่ ๒.๑๕ (ต่อ)

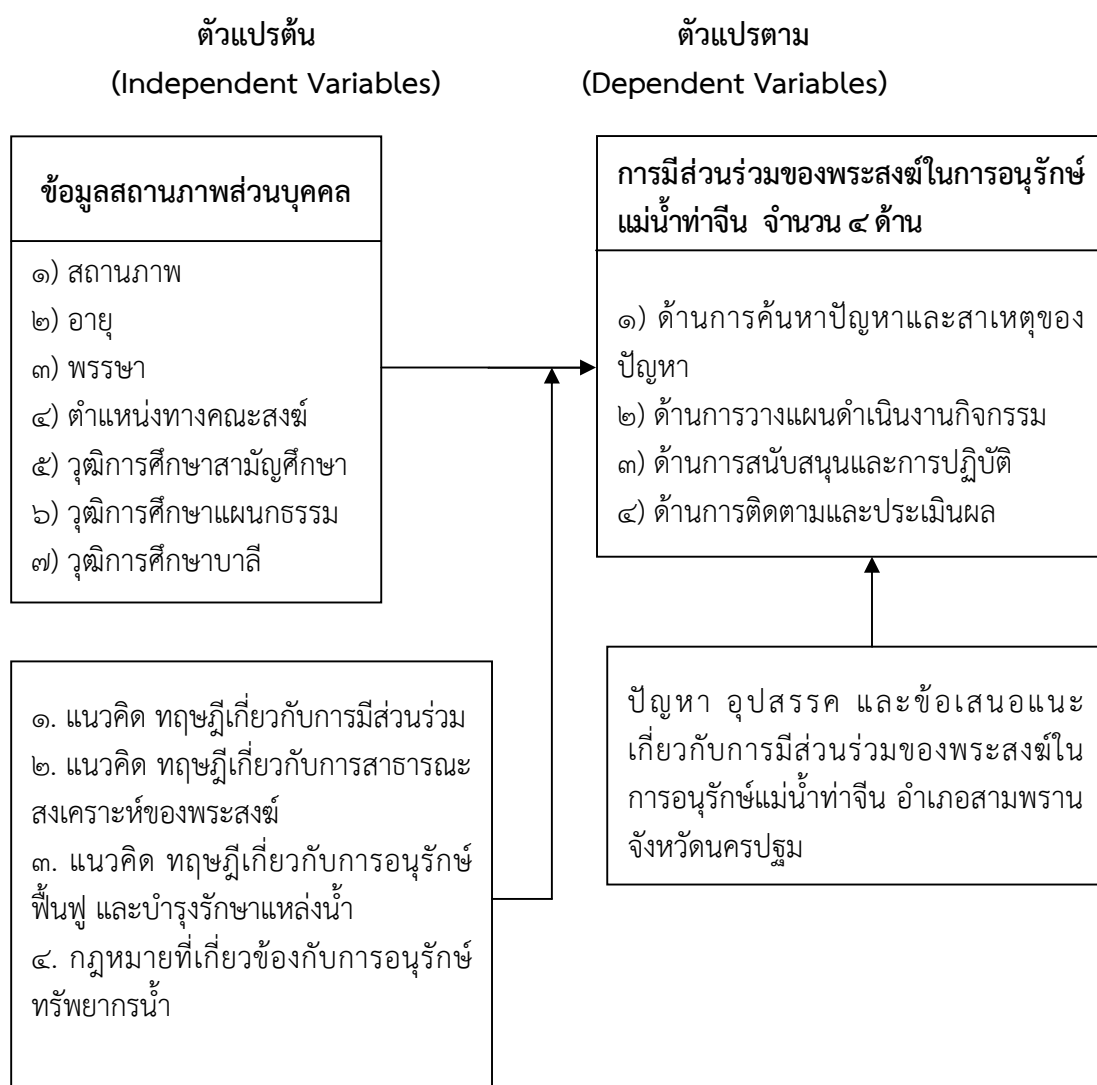
๓๓	แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถาน แบบมีส่วนร่วมสำหรับวัดจุฬามณี ตำบลอรัญญิก อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดอำนาจทอง	บำรุง เอี่ยมสะอาด (มหาวิทยาลัยพระนครศรี อยุธยา)	๒๕๕๓	ปริมาณ/คุณภาพ	พบว่า วัดและชุมชนต้องร่วมมือร่วมใจกัน ในการดูแลโบราณสถานมิให้ถูกทำลาย ทำให้เกิด การประสานงานระหว่างวัดกับชุมชนร่วมมือ ร่วมใจ ในการร่วมกันดูแลอนุรักษ์มีความหวง แหนในโบราณสถาน ทำให้เกิดการฟื้นฟู ศิลปวัฒนธรรม
----	--	---	------	---------------	--

๒.๗. กรอบแนวคิดในการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์แม่น้ำท่าจีน อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม” ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยนำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) ประกอบด้วยตัวแปรต้น (Independent Variables) ตัวแปรตาม (Dependent Variables) ซึ่งนำมากำหนดเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ของตัวแปร คือ

ตัวแปรต้น (Independent Variables) คือ สถานภาพส่วนบุคคล ได้แก่ สถานภาพ อายุ พรรษา ตำแหน่งทางคณะสงฆ์ วุฒิการศึกษาสามัญ วุฒิการศึกษาแผนกธรรม วุฒิการศึกษาบาลี

ตัวแปรตาม (Dependent Variables) คือ การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์แม่น้ำท่าจีน อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ได้แก่ ๑) ด้านการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา ๒) ด้านการวางแผนดำเนินงานกิจกรรม ๓) ด้านการสนับสนุนและการปฏิบัติ ๔) ด้านการติดตามและประเมินผล



แผนภาพที่ ๒.๒ กรอบแนวคิดในการวิจัย